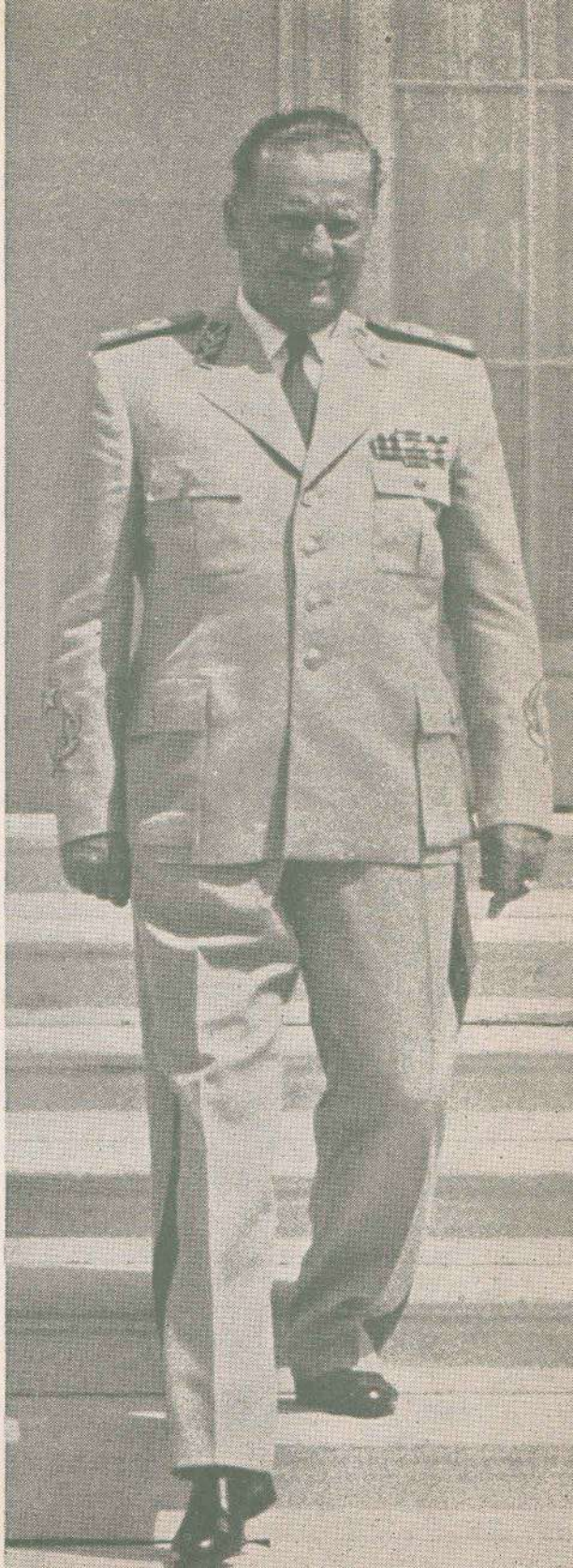

ИГО
КЕВОВУ ЦИ
НАРОДНЕ

ТИТО - СТРАТЕГ РЕВОЛУЦИЈЕ И ТВОРАЦ НАРОДНЕ АРМИЈЕ

ОРУЖАНИ УСТАНАК НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Курс на оружану борбу. Снагом револуционарног прегаоца и народног вође, у којег је израстао у дугогодишњој револуционарној активности, друг Тито је дубоко спознао да је повезаност Комунистичке партије Југославије с народним масама најважнији услов њене доследно револуционарне и успешне политичке борбе. Целокупан процес консолидације КПЈ од доласка друга Тита за њеног генералног секретара био је, стога, праћен све одлучнијим окретањем Партије оним питањима која су чинила основну проблематику земље, која су највише тиштала радне масе и у којима су се најизразитије испољавали сукоби основних противречности старе Југославије. Тако је политичка линија КПЈ све више постајала адекватан израз прогресивног друштвеног кретања на југословенском тлу и у југословенским приликама, а тиме и све утицајнији чинилац тога кретања.

При таквој оријентацији Партије, пред њу се поставио задатак, да формулише и своје гледиште о питању одбране земље. Комунистичка партија Југославије је у томе погледу заузела јасан и недвосмислен став. Борећи се за виталне интересе радних људи и читавог народа и сагледавајући опасности које су народу претиле од агресије фашистичких држава, Партија је, под руководством друга Тита, постала најдоследнији и, у датим околностима, једини истински поборник очувања националне независности. То је био један од одлучујућих чинилаца који су омогућили Партији да се од самог почетка окупације земље самостално и без двоумљења оријентише на оружану борбу против окупатора.

Многи документи из периода који је непосредно претходио рату јасно показују да је одбрана земље била у средишту политичке борбе КПЈ. У *Пролетеру*, органу ЦК КПЈ, у броју од маја 1939. године, каже се да је „основно питање наше унутрашње политике данас . . . питање одбране независности државе“ и истиче да је одбрана те независности могућна, „безусловно могућна“.

Чланак генерала армије Ивана Гошњака: „Тито — стратег револуције и творац Народне армије“ објављен је у часопису „Социјализам“ бр. 2—3/1962.

Централни комитет КПЈ са другом Титом на челу предузимао је у исто време и многе практичке организационо-политичке мере на линији припрема за одбрану од фашистичке агресије. Образовање Војне комисије, стварање партијских ћелија у неким војним јединицама, формирање студентског добровољачког батаљона на Београдском универзитету, обучавање омладине у руковању оружјем, организовање течајева за болничаре по селима, акција за одбрану Чехословачке, којом приликом се пријавило неколико десетина хиљада добровољаца, а пре свега слање наших добровољаца у Шпанију— примери су који показују како се Партија политички, организационо и кадровски припремала за борбу против фашизма.

А када је земља запретила опасност непосредне фашистичке агресије, ЦК КПЈ захтева да се наоружају народне масе, у првом реду радници, да радничке јединице организују заједничку одбрану с војним јединицама, да се уклоне петоколониши с командних места у војсци и кључних положаја у државном апарату, а њихова места да преузму спремни и одани патриоти. Чланови Партије и Скоја добивају директиву да се јављају у војску и да личним примером и утицајем настоје да се пружи што снажнији отпор на фронту и спречи паника и издаја, те да се, због велике надмоћи фашистичких армија, продужи отпор у дубини земље.

У складу с таквим ставом, ЦК КПЈ је на седници од 10. априла 1941. године у Загребу, којом је руководио друг Тито, донео одлуку да се борба не прекине чак ни у случају ако Партија, због све видљивијег распада краљевске југословенске војске, не успе да организује отпор окупатору.¹⁾

С обзиром на опште стање које је владало у краљевини Југославији, Комунистичка партија, која је радила као илегална организација, без наслона било на који државни организам, није могла спречити расуло и капитулацију бивше југословенске државе. Међутим, припремљена на могућност и таквог исхода догађаја, она продужава припреме за оружану борбу под условима окупације земље. На иницијативу друга Тита, ЦК КПЈ је већ на познатом Мајском саветовању донео једну од најдалекосежнијих својих одлука — одлуку о отпочињању непосредних припрема за устанак, који ће за све народе Југославије означити почетак нове ере у њиховој борби за национално и социјално ослобођење.²⁾

У анализи коју је на Саветовању дао о унутрашњој и спољној ситуацији, посебно у оцени узрока брзог пораза краљевске војске и формулисању задатака Партије у новим условима, друг Тито је јасно указао на то да је пут оружане борбе против окупатора једино могућна и једино исправна оријентација доследно револуционарне пар-

¹⁾ У складу с таквом одлуком, ЦК КПЈ је у једном од својих прогласа из тога времена истицао:

„Комунисти и читава радничка класа Југославије устрајај ће до коначне победе у првим редовима народне борбе против освајача. Не клоните духом ни онда ако у тој борби с временом и подлегнете, јер ће се из овог крвавог империјалистичког покоља рађати нови свијет... Створит ће се на истинској независности свих народа Југославије слободна, братска заједница.“ (Из прогласа ЦК КПЈ од 15. априла 1941.)

²⁾ „И као што је Комунистичка партија до сада стајала у првим редовима народне борбе, тако ће од сада још упорније организовати и водити борбу народа против окупатора и његових слугу.“ (Из прогласа ЦК КПЈ од 1. маја 1941.)

тије, да је та оријентација у датим условима остварљива и да најбоље одговара интересу националног и социјалног ослобођења народа Југославије.

Реална могућност вођења успешне оружане борбе против окупатора произилазила је, пре свега, из неминовних слабости окупације као такве у савременим условима, слабости које су се током рата морале још више продубљивати. Револуционарно и прогресивно кретање, чији почетак обележава октобарска револуција, почело је, наиме, још пре рата прерастати у светски процес, који је захватио и стару Југославију. Основне друштвене противречности у земљи биле су толико заоштрене да су се могле разрешавати једино револуционарним путем. Фашистичка окупација је то стање само још више погоршала. Њен циљ — пљачку народних богатстава, било је могућно остварити једино још бруталнијим националним и политичким угњетавањем и још бездушнијом експлоатацијом радних маса. Тако је земља, уз терет губитка националне слободе, била притиснута и веома тешким социјалним проблемима. Тиме је окупатор објективно морао претварати читав народ у свог потенцијалног непријатеља, што је било од изванредно великог значаја за сагледавање могућности борбе против њега. Према томе, окупација је неминовно морала изазвати јачање патриотског и револуционарног расположења народа. Ово, очевидно, никако није била специфичност само југословенских прилика; то је општа законитост, која се одлучном оријентацијом поробљене земље на оружану борбу може претворити у нерешиву и безизлазну тешкоћу за фашистичког агресора.

У условима окупације земље кад постоје нужне објективне и субјективне претпоставке за вођење борбе против окупатора, сав народ способан за борбу може постати „војска“. Војску у општенародном и револуционарном рату не чине само војне јединице, односно организоване оружане снаге, па ни само оружани народ, већ и огромна маса ненаоружаног народа. Ненаоружани народ је тада не само извор попуне ослободилачких и револуционарних снага; он узима на себе и многобројне војне функције за рачун и потребе фронта (збрињавање, снабдевање и сл.), а може, чак, — као што се то показало у нашем ослободилачком рату — успешно изводити и непосредна борбена дејства (разна запречавања, рушење комуникација, разоружавање и уништавање појединих припадника непријатељевих оружаних снага, мањих патрола, па и мањих јединица). То значи да у народу постоји огромна потенцијална војна снага коју окупатор не може савладати. Он, практички, никада не може довести у окупирану земљу толику сружану силу којом би могао држати у покорности народ који хоће да се бори и који је у тој борби добро вођен. У тој чињеници је садржана реална и објективна могућност успешне борбе против окупатора.

Ако се у тој светлости посматрају догађаји, онда се види од каквог је далекосежног значаја била оцена ЦК КПЈ да су народи наше земље спремни да се боре против агресора, а да су основни узроци брзе априлске капитулације били национално-угњетачка и експлоататорска политика издајничких владајућих врхова, несметан рад пете колоне;

застарелост и неадекватност војне доктрине краљевске југословенске војске. Сагледавши на тај начин реалну снагу оружане борбе против окупатора, Централни комитет је на Мајском саветовању проценио да спремност за борбу мора у условима окупације објективно и даље јачати:

Покретачке снаге за сазријевање револуционарне енергије маса у нашој земљи јесу: а) сурови окупаторски режим, и пљачкање народа; б) још свирепије национално угњетавање и мржња маса према онима који су то проузроковали; в) издајство бивших владајућих кругова буржоазије; г) слуганство и малодушност домаће буржоазије; д) разголићеност злочиничке националне и социјалне политике прошлих режима; ђ) тешки терети наметнути народу од освајача; е) безобзирно изабљивање радних маса од окупатора и капиталиста. (*Пролетер* бр. 3—5/1941.)

Комунистичка партија Југославије, доследно револуционарна и дубоко повезана са својим народом, решила се да поведе народе Југославије у оружану борбу, у којој ће се остварити све предности које стоје на њиховој страни и искористити све неизбежне слабости окупатора. Са самим почетком оружаног устанка у Југославији фашистички агресори су запали у хроничну кризу, која ће трајати и све више нарастати до њиховог потпуног пораза на југословенском тлу.

И анализа спољне ситуације је указивала на то да постоје услови за успешну оружану борбу. Истина, та ситуација у датом тренутку није била нимало повољна, али ЦК КПЈ није ни полазио од тренутног односа снага зараћених страна, већ од процене о неизбежном прогресивном кретању и порасту антифашистичких снага. Процењујући освајачки, агресорски карактер хитлеровске Немачке, Централни комитет је дошао до закључка да се и фронт антифашистичких снага у свету мора, неизбежно и законито, ширити и јачати. А то је значило да ће тај процес неминовно утицати на борбу против окупатора и у нашој земљи. Разумљиво је само по себи да то никако није значило поћи у оружани устанак без ризика. Међутим, за доследно револуционарну партију то никада и није био основни проблем, већ је проблем, пре свега, био у правилној процени ситуације и карактера саме борбе и избору таквих њених облика који ће осигурати успех у тој борби. А процене ЦК КПЈ полазиле су од тога да се оружана борба може ослонити на све антифашистичке и у најширем смислу национално-родољубиве снаге које ће јој, без обзира на идеолошку опредељеност, сигурно прићи и постати њен савезник и активан учесник у њој.

Таква процена је полазила од општих законитости у којима су садржана преимућства националноослободилачке борбе потлаченог народа против агресора. У савременим условима агресија мора изазвати најразноврсније облике осуде и отпора прогресивних снага света, све до помоћи оружаног борби потлачених народа. Да би задовољио потребе многих својих фронтова, фашистички агресор је морао делити своје снаге. Па чак и у тренутку најповољнијем за њега, у тренутку какав је, по правилу, сам почетак оружаног устанка, он је тек за кратко време, па и тада само повремено, могао ангажовати већи део својих снага против наших јединица. Због тога је агресор ускоро морао доћи у инфериоран положај према огромној снази народа, иако је

у првом удару успео привремено да окупира целу територију наше земље.

Став ЦК КПЈ да је реално ослонити се на антифашистичку борбу свих прогресивних снага у свету показао се исправним, без обзира на то да ли је реч о формалном савезништву између прогресивних снага или није. То савезништво објективно постоји, по циљевима и карактеру рата који се води против агресора, и зато је и јаче него многи формални савези. И ово наше искуство је од несумњивог значаја за борбу сваког потлаченог народа против агресора.

Централни комитет КПЈ се могао оријентисати на оружану борбу и зато што је предвидео и многе друге неизбежне слабости окупатора и окупације које ослободилачку борбу потлаченог народа чине могућном и пружају јој — под условом да се покрену најшири словеји и примене најадекватнији облици борбе — све изгледе на коначну победу.

С доласком на туђу територију и међу туђи народ, окупатор се морао концентрисати на оне објекте који су за њега били најважнији; он физички није био у могућности да поседне читаву територију земље. Он је настојао да чврсто држи градове, индустријске центре, рударске басене, саобраћајне чворове, најзначајније комуникације и сл., дакле, оне кључне стратегијске војне и привредне објекте који су му омогућавали најпотпунију експлоатацију народних добара и преко којих је рачунао да оствари контролу над окупираном територијом. Велика пространства су на тај начин остајала незапоседнута од окупаторове оружане силе. Да би одржао свој поредак, окупатор је на таквим подручјима морао успоставити своју власт, а ту власт, међутим, он може одржати само ако располаже непосредном подршком довољно јаким сопствених оружаних снага и оружаних снага својих слугу — домаћих издајника. Где такве подршке није било, или где је она била недовољна, таква власт је била релативно лако уништавана. На тај начин су велика пространства окупиране земље већ од почетка окупације неизбежно представљала потенцијално „слободну територију“, а тиме и реалну материјалну базу устанка и развоја устаничких оружаних снага.

На основу овакве оцене услова и могућности вођења оружане борбе, Партија се одмах оријентисала на то да пошаље део активиста ван великих градова — тамо где је непријатељ био слаб, тамо где су биле неисцрпне људске резерве, где су се могла наћи неопходна основна средства за устанак и где се нудила објективно погодна операцијска основица устанка. То није значило да се запостављала борба у градовима, поготово што непријатељ објективно никад није био у могућности да оствари апсолутну контролу над градом, сваком његовом улицом и кућом; али градови у постојећим околностима нису могли бити попришта на којима је оружана борба могла примити шире размере.

Сем објективних чинилаца који су оружану борбу против окупатора чинили реалном и могућном, на покретање народа у борбу и на успешан развој саме борбе битно је утицало стање у КПЈ, која је организовала устанак и руководила њиме. Под личним руководством

друга Тита, КПЈ је у предратним годинама изграђена у јединствену, монолитну, идејно чисту и кадровску револуционарну партију. Својим држањем, доследношћу и акцијама до рата, а поготово у мартовским догађајима и априлском рату, она је стекла велики углед у народу и била припремљена за задатке који су је очекивали. Комунистичка партија Југославије је била једина организована општејугословенска снага до рата и једина спона која је у рату могла сјединити борбу сваког народа с борбом свих осталих народа Југославије. Она је била тај субјективни чинилац који је, полазећи новим путевима и изналазећи нове облике борбе, умео и имао смелости да активира снаге широких народних слојева у борби и да ту борбу доведе до победе.

За покретање народа Југославије у оружану борбу било је од пресудног значаја правилно формулисање политичке платформе те борбе и одређивање њених циљева. ЦК КПЈ је поставио најширу платформу, прихватљиву за све патриотске снаге. Првенствени циљ оружане борбе био је ослобођење земље од окупатора. А да би се тај циљ постигао, требало је на широкој основи заједничких интереса окупити и активирати у борби све слојеве народа. То је било организацијски остварено у Народноослободилачком антифашистичком фронту народа Југославије, који је обухватио све патриоте спремне за борбу, без обзира на националну, политичку и верску припадност. Упоредо с тим, примењујући у пракси начела научног социјализма о националном питању, у борби за национално ослобођење стварало се братство и јединство народа Југославије. У вези с тим друг Тито је писао:

Ријеч народноослободилачка борба — била би само једна фраза, па чак и превара, када она не би, осим, општејугословенског смисла, имала и национални смисао за сваки народ посебице, тј. када она не би, осим, ослобођења Југославије, значила у исто вријеме и ослобођење Хрвата, Словенаца, Срба, Македонаца, Арнаута, муслимана итд., када народноослободилачка борба не би имала ту садржину да заиста носи слободу, равноправност и братство свим народима Југославије. У том и јесте суштина народноослободилачке борбе. (Тито, *Говори и чланци*, књ. I, стр. 131.)

Један од основних услова за покретање маса у борби против окупатора било је и јасно давање социјалних перспектива борбе, развијање уверења да се борба води за нову Југославију, за Југославију у којој неће бити социјалног угњетавања.

Позвати само народ у борбу против окупатора, каже друг Тито, а не дати му истовремено да разумије да ће се том борбом уједно постићи нешто ново, много боље, да се више неће вратити старо — тако не би било могуће покренути све народе у ту борбу, нити тако широке масе народа заинтересовати за њу, нити би се могло у њој издржати до краја, тј. појединити. (Тито, *Говори и чланци*, књ. II, стр. 353.)

Таква политичка платформа народноослободилачке борбе омогућила је да се у борби против окупатора активирају народне масе, које су на разне начине учествовале у ослободилачком рату и револуцији. Практика рата и револуције непрестано је потврђивала исправност те платформе. Управо таква платформа је омогућила најпотпу-

није искоришћавање свих људских и материјалних снага и јединство мисли и акције у читавом народноослободилачком покрету. Она је у борби постала саставни део мишљења и ставова свих учесника и сарадника тога покрета, саставни део свести народа.

Платформа народноослободилачке борбе и њена мобилизаторска улога у рату и револуцији потврда су стваралачке примене марксизма-лењинизма на нашу стварност у специфичним условима и претварања овог учења у оружје народних маса за њихово национално и социјално ослобођење.

У тој светлости треба гледати и одлуку Политбироа ЦК КПЈ од 4. јула 1941. године да се, кад су организационе и политичке припреме биле завршене — а у неким крајевима борбе већ и почеле —, пређе на оружани устанак у целој земљи.

Ова одлука је донесена пошто је отпочела агресија хитлеровских армија на СССР. То је био погодан стратегијски моменат који се није смео пропустити. Отварање новог фронта на коме је била ангажована главнина оружане силе фашистичког агресора значило је огромно ојачавање снага антихитлеровске коалиције и у материјалном и у моралном погледу. Ступањем СССР у рат настала је квалитативно нова ситуација, у којој је дошао до изражаја веома снажан спољни чинилац који је позитивно деловао на отпочињање ослободилачког рата и револуције у нашој земљи. Утицај и идеје октобарске револуције и популарности СССР, коју је и Партија стварала својом револуционарном активношћу, били су значајан морални фактор у ослободилачкој борби наших народа. Међутим, конкретна ситуација није била нимало повољна. Хитлер до тада није био изгубио ни једну битку. Цела Европа, сем Велике Британије, била је покорена, а фашистичке дивизије су убрзано продирале у дубину територије СССР. Фашизам је био на врхунцу своје моћи и за многе је изгледао непобедив. Брзи и велики почетни војни успеси фашистичких армија на источном фронту као да су давали за право онима који су сумњали у могућност отпора фашизму.

У међународном радничком покрету полазило се тада од схватања да је основни услов устанка и успешне оружане борбе у окупираним земљама такво претходно слабљење војне и државне машине главног непријатеља да он више не буде у могућности да пружа одсудан отпор. У таквој ситуацији сматрало се да су појединачне диверзије и саботаже, са циљем да се смањи производња за ратну машину окупатора, и класични облици борбе радника за боље услове живота и рада највише што револуционарне снаге окупираних земаља могу учинити. Такав став неких руководећих кругова у комунистичким партијама тада окупираних европских земаља није био само резултат упрошћеног и механичког коришћења револуционарних искустава него и последица јаких спољних догматских утицаја.

Комунистичка партија Југославије је била једина политичка партија која је у то време дигла општи оружани устанак и почела народноослободилачки рат и револуцију. Она је то, очевидно, учинила противно тада владајућим догматским схватањима о условима неопходним за дизање оружаног устанка. Она је повела народе Југославије

у оружану борбу онда када је фашизам био најјачи и када се могло очекивати да ће он још дуже време бити веома јак. Њен пример је у пракси доказао да су дотадашња схватања превазиђена објективним процесом прогресивног кретања у свету. У условима оружане борбе антифашистичких снага света против хитлеровске агресије и објективно постојећег ослободилачког револуционарног потенцијала у народним масама поробљених европских земаља, претходно знатно слабење снага агресора није више могло бити неопходан предуслов устанка. Једини предуслов нужан у тој ситуацији било је постојање таквих субјективних снага које ће, сагледавајући услове који чине народноослободилачки рат могућним, умети стваралачки да нађу одговарајуће облике борбе, да формулишу њену ослободилачку и револуционарну линију, и које ће својим угледом и утицајем моћи повести народ у борбу за остварење његових виталних националних и социјалних тежњи. Такву субјективну снагу народи Југославије су имали у Комунистичкој партији, којој је на челу био друг Тито, партији која је, испуњавајући своје националне и револуционарне обавезе, повела рат баш у то време.

Партизански рат — војни облик оружаног устанка. Како водити рат — то је био један од најкрупнијих проблема у припреми и организацији оружане борбе. Решити га, било је утолико теже што за њега није било узора и што тада владајућа схватања у најутицајнијим круговима међународног радничког покрета не само што нису одговарала нашим приликама и потребама већ су нас могла оријентисати у правцу на коме се не би налазила решења конкретних револуционарно-ослободилачких задатака који су стајали пред нашом земљом и нашим револуционарним покретом. Утолико је значајнији став ЦК КПЈ и друга Тита да партизански рат у првом периоду буде основни облик вођења оружане борбе.

При одређивању партизанског рата као облика устанка и оружане борбе имала се у виду општа војна и политичка ситуација у земљи, а пре свега однос између ослободилачких и окупаторских снага. У околностима када је непријатељ био веома јак и када се, упоредо са вођењем рата, тек стварала и изграђивала и сама наша војна организација, када смо располагали са мало наоружања, и то готово једино пешадијског, — није било могућно водити неки други рат. Ми нисмо могли рачунати с фабрикама и магацинима наоружања и опреме; наша једина могућност да дођемо до оружја била је да га отмемо од непријатеља. Партизански рат је облицима својих дејстава то омогућавао. Непријатељеве јединице, њихови транспорти и магацини, жандармеријске станице на које су партизани нападали — постали су наши извори снабдевања.

Предност партизанског рата је била у томе што су његова дејства омогућавала да се и мањим и слабије наоружаним снагама наносе непријатељу удари и губици. Тако се народ постепено на властитом искуству уверавао да је могућно туђи неупоредиво надмоћнијет и технички опремљенијет непријатеља, да је и против тако велике војне силе могућно водити успешан рат. А то је био пут да се у борби

ангажују све шири слојеви народа и да се, сразмерно ширењу и снажењу ослободилачке борбе, развијају и нови облици војне организације и њима одговарајућа тактика ратовања.

Партизански рат је био за нас најподеснији и, у датим околностима, једино могућан пут да се устанак развије у општенародни рат. Да би се то постигло, било је преко потребно променити однос снага на нашем ратишту. А то се могло постићи само оружаном борбом која ће захватити целу земљу, не остављајући на миру окупатора и његове слуге, домаће издајнике, ни на једном делу територије, борбом која ће у исто време стварати и услове за развој таквих оружаних снага које ће наносити непријатељу и дефинитивне, уништавајуће ударе.

Анализирајући унутрашње услове за дизање устанка, Врховни штаб је ценио да услови борбе неће бити једнаки у свим крајевима земље. И таквом стању ствари партизански рат је најбоље одговарао. Захваљујући организационој гпкности и карактеру дејстава у њему, партизански рат је могао бити успешно примењен како у крајевима у којима би се народ масовно одазвао позиву на устанак, тако и тамо где би било извесне уздржљивости, па чак и привременог тренутног нерасположења, тамо где су услови за подизање и ширење оружаног устанка били неповољнији. То је био довољно широк војни оквир у коме су партијска руководства у сваком конкретном случају могла наћи решења која би и политички најбоље одговарала.

Партизански рат је, затим, био најподеснији облик за буђење и примену великог народно борбеног стваралаштва и иницијативе, за активирање огромног слободарског ратничког искуства борбених традиција наших народа. У томе је била једна од великих његових вредности. Друг Тито је, рачунајући на то, указивао да се „при стварању партизанских одреда не смије бити тјесногруд“, већ да „треба дати могућност широке иницијативе за стварање партизанских одреда“. (Тито, *Задатак НОПО, Војна дјела, ВИЗ, 1961, стр. 22.*) Истина, то је водило шароликости облика организације и назива, што је тражило не мало напора да се све то усклади, усмери и обједини, али је зато развило огромну ударну снагу и омогућило да се све преиспита и провери неумољивим мерилом ратне праксе. Искуства добивена из тих устанничких дана и првих великих тешких борби с непријатељем била су темељи наше војне вештине у народноослободилачком рату.

У датим условима партизански рат је био једино могућан пут стварања слободне територије, без које се није могла ни замислити материјализација војних и политичких успеха и резултата који су постали ослонац и подстицај будуће борбе. Облицима својих оружаных акција, партизански рат је учинио наоружани народ првим носиоцем борбе против окупатора и против старе, сада квислиншке, власти. Тиме је наша борба од свог почетка добила свој потпуни националноослободилачки, револуционарни, демократски и народни карактер, што је било основно обележје нашег рата у целини.

Из свих тих разлога је партизански рат био она полуга којом је у почетној фази оружаног устанка једино било могућно решити основне војне и политичке проблеме борбе против окупатора. Стога је

друг Тито, у својству врховног команданта народноослободилачких снага, у многим својим писаним и усменим упутствима нарочито настојао на исправном схватању и примени партизанског рата. Он је у разради тактике партизанског ратовања тежиште поставио на ова два основна питања: упорно избегавање фронталних борби и сталну активност у свим борбеним ситуацијама.

У многим крајевима земље где је у првим борбама народ масовно учествовао неизбежно је дошло до стварања устаничких фронтова у виду непрекидне борбене линије која се држи према непријатељу. Такви фронтови су били израз настојања устаничких снага да одбране села од насртаја фашистичких кољача и паликућа који су за собом остављали пустош. А то је био и основни мотив готово стихијских тежњи да се одрже фронтови. У величини и упорности држања фронта реално се огледало борбено расположење народа. Међутим, врло брзо је у самој ратној пракси, сазрело сазнање о томе да би круто држање фронтова по сваку цену ишло наруку непријатељу и, у крајњој консеквенцији, довело оружану борбу до неуспеха. На тај начин се, очевидно, слободна територија није могла одбранили од продора јачих и боље наоружаних фашистичких јединица, а саме устаничке снаге су биле изложене ризику уништавајућих удара непријатеља. А то је могло довести, па је у неким случајевима и доводило, до осипања и распадања појединих одреда. Партизански начин ратовања, са одговарајућим облицима војне организације, био је, дакле, и пут и начин да се избегну велики и узалудни губици властитих снага и да се води успешна оружана борба против јачег непријатеља.

Непрекидна офанзивна активност партизанских одреда била је друга битна црта партизанске тактике на којој је друг Тито стално инсистирао.

Партизани не смију да буду нападани и да се само бране, већ они морају сами нападати. Примењивање само одбрамбене тактике значи за партизана сигурну смрт. (Тито, Стварање и развој ЈА, Главна политичка управа ЈА, 1949, стр. 60 — подвукао И. Г.).

Иста основна мисао изражена је и у Упутству Врховног штаба од октобра 1941. године о одбрани ослобођене територије, а и у многим доцнијим упутствима и директивама у којима је разрађивана тактика ратовања наших јединица. Наметнути непријатељу борбу на оном месту и у оно време које ми изаберемо, увек, у свим акцијама имати иницијативу, нападати непријатеља брзим препадима и у заседама, онеспособљавати комуникације којима се он служи и уништавати његове транспорте, предузимати брзе покрете, ноћна дејства свих врста и дејства у свим временским приликама и на сваком земљишту независно од његових топографских особина, примењивати разне облике изненађења итд. — то су биле карактеристике наше партизанске тактике. Најважније је било да се непрекидном борбеном активношћу стално постижу успеси, па макар и најмањи, јер су они јачали самопоуздање бораца и учвршћивали монолитност јединица. Такви облици борбених дејстава сами по себи нису били нешто изузетно ново, као што није било ново ни само партизанско ратовање. Међутим, у пракси

југословенског оружаног устанка против окупатора било је ново то што смо ми — ослањајући се на партизански рат — искористили, тако рећи, до максимума све услове за успешно вођење оружане борбе у датој ситуацији и из партизанског рата развили општенародни одбрамбени рат и револуцију, везујући при том за југословенско ратиште велике непријатељске снаге, чиме смо дали значајан допринос општој победи над фашистичким агресорима у другом светском рату.

У првом периоду се као најпогоднији организацијски облик за вођење оружане борбе показао партизански одред, подесан да асимилира све особине партизанског рата, да дејствује карактеристичном, само њему својственом тактиком, најуспешнијом у датим околностима.

У складу с настојањима Врховног штаба да се оружана борба свих југословенских народа организацијски што више учврсти и обједини, друг Тито је од самог почетка борбених дејстава давао задатке националним руководствома устанка и усмеравао их на то да највећу пажњу обратe повезивању и координацији борбе између појединих крајева наше земље. Тако је пламен устанка све више захватао Југославију у целини. Руководећи процесом претварања целокупне југословенске територије у јединствено ратно поприште на коме за окупатора нигде и никада није било мира ни предаха, друг Тито је већ у почетку устанка истицао потребу претварања партизанских одреда у јединствену ослободилачку војску. Он је у једном свом писму Раду Кончару од септембра 1941. године писао:

Наши партизански одреди су под централним руководством Врховног штаба и ЦК КПЈ, који постепено те раштркане партизанске одреде претвара у једну ослободилачку армију која ће бити само под нашим руководством и утицајем. (Тито, *Стварање и развој ЈА*, Главна политичка управа ЈА, 1949, стр. 64).

Улога партизанских одреда у устаничким данима неодвојива је од извршавања и оних њихових задатака који су их најнепосредније повезивали с народом. О томе је друг Тито писао у првом броју *Билтена Главног штаба НОПОЈ*. Један од веома важних задатака партизанских одреда био је да бране насеља и спречавају окупаторе да одузимају сељацима жито, стоку и остале намиринице. Све што би окупатор опљачкао, одреди су имали силом отимати и поново делити народу. Задатак им је, такође, био да онемогуће убирање пореза и других дажбина. Таквом активношћу, а поготово сузбијањем казних експедиција непријатеља, партизански одреди су у очима народа постали његови стварни бранитељи и заштитници. И још нешто. Народ је сада и сам могао постати свој бранитељ — било тиме што се одазивао позиву на устанак и узимао пушку у руку, било тиме што је помагао партизанске одреде свим средствима која су једној војсци потребна.

Чланови Партије и Скоја били су основна борбена и политичка језгра партизанских одреда. Захваљујући њима, одреди су представљали снажне војне јединице и моћне политичке активе, који су борбом и пропагандном и другом делатношћу постали један од нај-

значајнијих фактора утицаја народноослободилачког покрета у друштвено-политичком животу на ослобођеној територији.

Партизанске одреде је сачињавало људство са територије на којој су се они стварали. Тамо где је становништво било истог националног састава, и одреди су, самим тим, били национално хомогени. У крајевима у којима су живели припадници разних националности, одреди су већ и по свом саставу представљали, у малом, практично остварење идеје братства и јединства наших народа. Међутим, и једни и други одреди су по својим циљевима, задацима и политичкој основи на којој су створени били оружане јединице општејугословенског карактера и најактивнији носиоци идеје братства и јединства. То је била изванредно важна улога партизанских одреда, с обзиром на то да је пут изграђивања братства и јединства југословенских народа био тежак и напоран. У почетку устанка народ је у многим крајевима био под тешким дојмом усташких и четничких покоља и требало је уложити натчовечанске напоре да се тај оправдани гнев усмери на правог кривца — окупатора и његове слуге. У остваривању тог задатка партизански одреди су одиграли крупну улогу.

Народна власт као резултат и фактор устанка. Непосредне ратне потребе и реализовање циљева ослободилачког рата захтевали су да се, упоредо са стварањем војне организације, у свим крајевима земље стварају и органи нове, револуционарне власти. Без власти прожете духом и циљевима народноослободилачког рата, спремне и способне да обавља све дужности које захтева вођење рата, да покреће и мобилише народне масе у борбу, циљеви рата и револуције не би се могли остварити. Стари апарат власти, због своје класне експлоататорске суштине, ни у ком случају није могао деловати као орган револуционарне ослободилачке борбе. Напротив, он је постао упориште и орган власти окупатора. Стога је

ради успјешнијег развијања устанка било потребно у првом реду уништити апарат старе Југославије који је окупатор успио ставити потпуно у своју службу. Уништење жандарма, полиције, општинских управа и архива, катастра и другог — то је био задатак партизана, поред напада на окупатора, и то се показало као врло ефикасно, јер је окупатор на тај начин изгубио упориште у селима и у мањим мјестима. (Тито, *Реферат на V конгресу КПЈ, V конгрес, стенографске белешке*, Београд, 1949, стр. 58.)

У функцији органа народне власти остваривало се јединство ослободилачких и револуционарних циљева народноослободилачког рата. Они су у себи најадекватније и најефикасније обједињавали „војне“ и „дивилне“ функције у условима вођења општенородног рата.

Нову власт су наши народи широко и чврсто прихватили као своју стварну власт, јер је она била антиципација будућих националних и друштвених односа у новој Југославији. То је био један од сталних и суштински значајних чинилаца све активнијег и масовнијег ангажовања народа у борби.

Народноослободилачки одбори су на ослобођеним територијама решавали многе војне, друштвено-економске и друге проблеме у вези

са организовањем позадине, снабдевањем јединица, стабилизовањем и ширењем устанка. Њихова изванредно значајна улога дошла је до изражаја већ од првих дана ослободилачке борбе. На Саветовању у Столицама, одржаном под руководством друга Тита септембра 1941. године, предвиђено је, између осталог, и стварање слободних територија у свим крајевима земље и истакнута потреба систематског и интензивног рада на организовању народноослободилачких одбора као органа нове, народне власти. Уколико су борбе против непријатеља постајале жешће, уколико су ослободилачке оружане снаге нарастале и ослобођене територије се проширивале, утолико је и потреба за организовањем народне власти постајала све већа и све непосреднија. Непријатељ је настојао да упадима на ослобођену територију и економским уништавањем крајева у којима су борбе вођене поткопа материјалну и моралну основу оружаног устанка. Он је сматрао да ће исцрпљивањем глађу и уништавањем свих материјалних услова живота становништва спречити ширење устанка и натерати партизанске јединице и народ на капитулацију. Баш због тога су биле од прворазредног значаја мере које су народноослободилачки одбори предузимали на политичком, привредном и војном плану за учвршћење позадине. Они су онемогућавали да се окупатор користи материјалним и људским изворима земље, организовали производњу и прикупљање средстава за снабдевање партизанских јединица, вршили социјално збрињавање породица бораца, бринули о смештају избеглица итд. Посебно значајан за развој револуционарне борбе био је њихов рад на мобилизацији људства за оружане снаге и на активирању народа за вршење многобројних помоћних и непосредно војних функција као што су: извиђање, обавештавање, рушење комуникација и сл. Упоредо с тим одбори су збрињавали рањене и болесне партизане и вршили многе друге војне и економске-социјалне функције значајне за учвршћивање позадине као ослонаца оружаних снага. На тој линији, они су били ангажовани у борби против пете колоне, шпијуна и издајника — свих непријатеља народноослободилачке борбе. Извршавањем тих задатака, народноослободилачки одбори су се афирмисали као значајан фактор учвршћивања везе фронта и позадине, везе која је била основни услов успешног вођења борбе против окупатора и домаћих издајника.

Снага народне власти, која је долазила до изражаја у извршавању тако крупних и за даташње услове веома сложених задатака, извирала је из њеног стварног угледа и популарности у масама, из политичке свести и стварне привржености народа циљевима рата и револуције.

Упркос свим мерама окупатора и квислинга да то онемогуће, народноослободилачки одбори су организовани и у окупираним селима и градовима, као илегални органи ослободилачке борбе. Они су давали велику моралну и политичку подршку и материјалну помоћ оружаним снагама револуције. Сталним политичким деловањем, под условима који су били и тешки и сложени, они су окупљали око себе све више људи, непрекидно проширивали подручје свог утицаја, развијали дух

отпора и организовали активну борбу против непријатеља предузимањем многих мањих оружаних акција, диверзија, саботажа итд.

Може се рећи да је изналажење адекватних облика организације револуционарне власти, изражено у народноослободилачким одборима, било од исто толиког значаја за победу у ослободилачком рату, колико и изналажење најпогоднијих облика војне организације, тактике и стратегије рата. Стога би и било немогућно схватити и разумети велике успехе наших јединица постигнуте у изванредно тешким условима борбе против надмоћнијег непријатеља ако се не би истакла и огромна улога и допринос народноослободилачких одбора у ослободилачком рату и револуцији. Отуда је потпуно разумљиво што су окупатори и њихове слуге оштрицу своје борбе усмеравали како против оружаних снага устанка тако и против нове власти — ембрија данашње социјалистичке Југославије, власти која се у устанку рађала, која је била резултат устанка, али, у исто време, чинилац његовог нарастања и све успешнијег његовог развика.

Спрега окупатора и домаће реакције против народноослободилачког покрета. Карактер и циљеви ослободилачке борбе и чињеница да том борбом руководи Комунистичка партија Југославије наговештавали су од почетка устанка да ће из народноослободилачког рата проићи нова Југославија — заснована на равноправности њених народа —, у којој ће радни људи остварити своја демократска, социјална и политичка права. У томе је, управо, реакционарна југословенска буржоазија у земљи и у емиграцији видела основну опасност за своје класне интересе и позиције у Југославији. Због тога се она тако грчевито борила против снага устанка и револуције, не бирајући у тој борби средства и не либећи се сарадње с окупатором. Она је у сарадњи с окупатором и с другим најреакционарнијим снагама у свету видела једини пут и могућност да спречи неминовне социјално-економске и друштвено-политичке промене у земљи које је имплицитно садржавао и са собом носио народноослободилачки покрет под руководством Комунистичке партије Југославије.

Квислинзи су се у борби против народноослободилачког покрета објективно, и војно и политички, идентификовали с фашистичким побљивачима. Отуда су они веома брзо почели губити политичке позиције у народу, због чега их је било релативно лакше разобличити и изоловати од маса, па и војно тући, него прикривене непријатеље, оне који су на речима били против окупатора а на делу та свестрашно помагали.

С гледишта интереса антихитлеровске коалиције и народноослободилачке борбе, четничка организација, са Дражом Михаиловићем на челу и под руководством емигрантске владе, вршила је исту издајничку улогу као недићевци, љотићевци, усташе, Бела гарда и слични квислинзи, али је у почетку покушала да то чини на много перфиднији начин. Четници су своје држање у рату, своје планове и комбинације заснивали на победи западних сила и на политичким концепцијама најреакционарнијих кругова на Западу, у чему су се разликовали од осталих сарадника окупатора, који су своју перспективу гледали у

победи нацистичко-фашистичког блока. Таква оријентација им је осигурала, нарочито у првим годинама рата, политичку и моралну подршку и материјалну помоћ Запада и реакционарних кругова на које су се ослањали. Стога је борба да се четници у земљи и иностранству разоткрију као издајници и сарадници окупатора и да се политички изолују од маса била много важнија, али и тежа него разобличавање осталих окупаторских слугу и сарадника. Четничке крилатице „Чекати — још није време“, „Не упуштати се у авантуре“, „Не давати узалудне жртве“ лакше су наилазиле на прихватање у заосталим, несвесним и колебљивим слојевима и групама, код колебљивих појединаца него пароле народноослободилачког покрета које су позивале у борбу, на лишавања, напоре и жртве. Четничке крилатице су биле срачунате на пасивизирање маса, на слабење и спречавање ширења народноослободилачког покрета, а то је, у исто време, значило припремање услова за повратак на старо. Зато је била потребна дуга и упорна борба за сузбијање утицаја четника и за њихово дискредитовање у земљи и у међународној јавности.

Окупатор је тежио да, користећи се савезништвом с унутрашњом реакцијом, изазове братоубилачки и грађански рат, да би ублажио оштрицу народноослободилачке борбе и онемогућио њен развојни пут. Четничке организације су биле нарочито погодан инструмент у рукама окупатора за остваривање таквих планова. Централни комитет КПЈ и Врховни штаб су зато стално бдели над тим да народ сагледава и схвати политику окупатора и да се линија ослободилачке борбе правилно спроводи. Захваљујући тим настојањима, уместо грађанског рата и братоубилачке борбе, остваривало се братство и јединство југословенских народа и борбено јединство свих патриотских снага. Окупатор није успео да скрене народноослободилачку борбу у другом правцу зато што је народу бивало све јасније да се победом над окупатором постиже и победа над квислиншким оружаним формацијама, чија је снага била у ослонцу на окупатора и у савезу с њим.

ВОЈНО-ПОЛИТИЧКИ УСПЕСИ У УСТАНКУ

Резултати устанка су били од изванредног унутрашњег и међународног војно-политичког значаја. На основи постигнутих војних успеха, у народу је све више сазревало уверење да је могућно у нашим условима успешно се борити за ослобођење, без обзира на то што је непријатељ био још веома јак. У непрекидним жестоцим борбама против бројно надмоћнијих и технички добро опремљених снага окупатора створене су оружане снаге народа, бројно и технички ојачане и организацијски учвршћене. Већ у првим месецима борбе партизански одреди су запленили велике количине оружја, које је било неопходно за нарастање и јачање оружаних снага устанка. У том, релативно кратком, периоду стечена су и значајна ратна искуства, која су наше јединице непосредно примењивале у својим борбеним дејствима. Непријатељ, сатеран у градове и јача упоришта, био је приморан да ангажује и у борби употреби све веће групације својих снага.

Сем Прве пролетерске бригаде, партизанске снаге су крајем 1941. године имале неколико десетина хиљада бораца организованих у 43 партизанска одреда, 10 самосталних батаљона и више самосталних чета. Међутим, војна снага устанка није била само у тим организованим партизанским јединицама већ и у масама ненаоружаног народа, обухваћеног радом у органима народне власти и политичким организацијама, у чврстој повезаности народа и војске, оствареној учешћем народа у борби и у разним видовима активности за потребе фронта.

Дејством партизанских снага створене су у лето и јесен 1941. године велике слободне територије у западној Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Хрватској, Словенији итд. На тим територијама је била организована и функционисала је народна власт, учвршћена је позадина фронта. Успешном борбом партизанских одреда створени су услови за ширење народноослободилачког покрета, који је све више прерастао у општенародни рат југословенских народа.

Масовним оружаним акцијама, нападима на непријатељеве колоне, заседама, диверзијама, рушењем и угрожавањем комуникација, уништавањем привредних објеката, ослобађањем све већих подручја и градова широм земље — из основа је пољуљан окупациони систем, створена је стална несигурност и неиздржива ситуација за окупатора и његове домаће помагаче. Како су окупатори у то време ценили ситуацију у Југославији, може се видети из многих њихових тадашњих докумената. Тако је, на пример, шеф немачке управне власти у Србији у јесен 1941. године писао:

Позиције партизана у шумама су такве да је, тако рећи, немогућно погодити их у срце. Не помаже ни појачана пропаганда која говори о томе да болшевицима иде на фронту рђаво. Добивамо утисак да ни вест о капитулацији СССР не би довела до капитулације ових бандита, који су жилави као ђаволи. Осим тога, њихова организација је изврсна. Она би могла бити класичан пример најбоље тајне организације.

А начелник штаба Хитлерове врховне команде, Кајтел, у својој специјалној наредби о уништавању „комунистичког устаничког покрета у окупираним областима“ од 16. септембра 1941. године, писао је:

Облици покрета развијају се почев од пропагандистичких мера и напада на појединачне припаднике немачке оружане силе, па све до отвореног устанка и широко развијеног партизанског рата... На тај начин настаје све већа опасност за немачко вођење рата, која се за сада испољава у облику опште несигурности по посадне трупе и која је већ довела до тога да су се морале одвајати снаге против главних жаришта устанка... Досадашње мере предузете за сузбијање тог општег комунистичког покрета показале су се недовољним. (Зборник докумената о народноослободилачком рату југословенских народа, том I, књ. I, док. 159).

На сличан начин су изражавали своју забринутост и остали фашистички окупатори и њихови унутрашњи савезници. У извештају од 4. септембра 1941. године о ситуацији у делу Словеније који су били оквирали талијански фашисти, командант 11. талијанског армијског корпуса пише да су „постојање оружаних група које нас нападају смело и окрутно презирући властите животе, саботаже на железнич-

ким, телефонским и телеграфским линијама, напади на војнике и полицајске агенте . . . “ створили „изузетну ситуацију у овој провинцији, а до које није дошло ни у једној другој провинцији краљевства“. Сем тога, он указује „на непрекидно и све веће опадање престижа наших оружаних снага, које, и поред тога што располажу дивизијама у пуној ратној опреми, не могу довољно строго реаговати“. (*Зборник*, том VI, књ. I, док. 149.)

У извештају главног стожера домобранства од 12. децембра 1941. године каже се да

догађаји у побуњеничким крајевима . . . показују очито, да је акција побуњеника сваког слиједећег дана шира и снажнија, а постиже све значајније успјехе . . . Ради свега овога оперативни одјел главног стожера није више у могућности да активним дјеловањем спријечи рад побуњеника. (*Зборник*, том V, књ. II, док. 140.)

Упркос ванредним напорима фашистичких освајача да угуше устанак у јесен 1941. године, југословенско ратиште је постајало све већи терет за њих. То је присилило Мусолинија да се 29. децембра 1941. године обрати Хитлеру са предлогом:

Потребно је пре пролећа уништити свако језгро побуне. У противном случају излажемо се тешкој опасности да у 1942. години имамо наставак рата на Балкану. (*Ugo Cavallero, Comando Supremo, Bologna, 1948, стр. 176—177.*)

Окупаторске и квислиншке снаге трпеле су у Југославији сталне и све веће губитке. Осим тога, оружани устанак је пореметио планове окупатора да несметано експлоатише југословенску привреду, радну снагу и друга богатства земље. На нашем тлу је створен нов и за фашистичке агресоре неочекиван фронт. Војни и политички резултати устанка имали су не само велики унутрашњи значај већ су представљали и крупан допринос општем напору антихитлеровске коалиције у рату против фашизма. Наш устанак и партизански рат као облик оружане борбе против окупатора показали су да се у тој форми може створити самостално ратиште и у најдубљој позадини непријатеља. Успеси ослободилачке борбе у Југославији били су подстицај патриотским и револуционарним снагама других окупираних или на други начин поробљених земаља да и оне пођу путем ослободилачке и револуционарне борбе.

Иако још непризнате, без икакве непосредне материјалне помоћи са стране и уз сметње које су прављене народноослободилачком покрету у земљама антихитлеровске коалиције, нарочито на Западу, наше снаге су крајем 1941. године приковале на југословенском тлу око 500.000 окупаторско-квислиншких војника. У то време су фашистичке дивизије водиле битке пред Москвом и у Либији и сваки војник им је био драгоцен. У оружаном устанку окупатор је видео велику реалну и потенцијалну опасност за своје позиције, и то не само на југословенском ратишту него и много шире. Наша оружана борба унела је у ратни положај окупатора на Балкану сталну нестабилност и

опасност. Стога је окупатор предузимао све могуће војне мере и нечуване репресалије против народа да би угушио устанак и спречио његово ширење. За то му нису биле довољне полицијске, посадне и оперативне снаге које су се налазиле у Југославији, па је био приморан да довлачи трупе и из других земаља, да их скида с фронта на којима су му оне биле и те како потребне. Хитлер је у јесен 1941. године морао своје снаге у Југославији да ојача 113. пешадијском дивизијом с источног фронта (у новембру), 342. пешадијском дивизијом из Француске и једним пешадијским пуком из Грчке (у септембру); фашистичка Италија је довела пет дивизија из Албаније ради угушивања устанка у Црној Гори, итд.

Успеси устанка подигли су веру југословенских народа у сопствене снаге и разбили фаму о непобедивости немачких фашистичких поробљивача. Јаз између народа и окупатора још више је продубљен, а веза између оружаних снага устанка и народних маса постајала је све чвршћа и свестранија. Почетни резултати устанка су били солидна основа за даље распламсавање народног рата и револуције.

ПРЕРАСТАЊЕ НАРОДНОГ УСТАНКА У ОПШТЕНАРОДНИ РАТ

Устанак у Југославији био је први велики ударац за фашистичку ратну машину, до тада навикнуту само на победе. Он је био симптом надолазеће кризе целокупне фашистичке војне и политичке стратегије у окупираној Европи.

Оружана борба југословенских народа — стварајући самостално ратиште у окупираној Европи — пољуљала је стабилност позадине фашистичких армија. Немачка и талијанска врховна команда брзо су оцениле војни и политички значај југословенског устанка, могућност његовог утицаја на друге поробљене народе и опасност коју је он представљао за вођење рата фашистичких сила. Због тога су предузеле крупне, одлучне противмере с циљем да онемогуће ослободилачку борбу југословенских народа.

Крајем 1941. године оружана борба је захватила велика подручја наше земље. Окупаторске снаге су биле сатеране у градове и утврђена упоришта, а знатан део њиховог апарата власти био је уништен или паралисан. Ситуација је за окупаторе постајала утолико тежа уколико је народни устанак прерастао у општенародни рат. Уобичајене мере окупације и снаге предвиђене за њено одржавање показале су се недовољним.

Окупација, која је представљала изванредно моћну машину, с покретањем и нарастањем оружаног устанка примала је све више одбрамбени карактер у стратегијском смислу. Окупатор је у условима оружане ослободилачке борбе био приморан да води рат у коме се објективно морао наћи у стратегијској дефанзиви. Офанзивне операције које је он повремено предузимао имале су за циљ да олакшају његов све тежи положај и ублаже стално растући притисак наших оружаних снага, које су својим дејствима разарале окупациони систем и доводиле у питање његов опстанак.

Окупатор и квислинзи нису могли полицијским акцијама и казним експедицијама уништити партизанске јединице и ликвидирати слободне територије, створене у почетку на подручјима најјачег замаха народног устанка, а доцније и широм земље. Зато су крајем 1941. године и у пролеће и лето 1942. године предузеле више узастопних операција великих размера. У борбама у западној Србији 1941. године учествовало је око 80.000 непријатељевих војника. Сличне операције, у мањим или већим временским размацама и са истим циљем, вођене су у источној Босни, Црној Гори, на Козари, у Хрватској, Словенији, на Фрушкој Гори итд. Тим операцијама је непријатељ привремено преузео стратегијску иницијативу на појединим деловима југословенског ратишта. Под жестоцим војним ударима окупатора, а и као резултат четничке издаје, били су изгубљени знатни делови слободне територије у западној Србији и Црној Гори, а устанак у тим крајевима преживљавао је озбиљну кризу. Али, упркос постигнутим успесима, овим операцијама окупатори нису успели нанети одлучујући удар народнослободилачком покрету и устанак се незадрживо ширио.

СТВАРАЊЕ БРИГАДА

Пред руководство народнослободилачког покрета поставили су се крајем 1941. године нови крупни проблеми. Ситуација створена офанзивним дејствима непријатеља у Србији изазвала је потребу поновног преузимања стратегијске иницијативе. То се могло постићи извођењем већих операција — ослобођењем нових територија, заузимањем већих непријатељевих упоришта, онеспособљавањем и заузимањем важних комуникација, итд. Таквим и сличним акцијама требало је постићи нове војне успехе.

Ослободилачки покрети су, уопште, осетљиви на неуспехе у борби, јер неуспеси, поготово ако доводе до осетлијих губитака живе силе и територије, негативно делују на морал јединица и народних маса, које чине основну војну снагу устанка. Зато су војни успеси, па и они најситнији, императив ослободилачког рата. Они су доказ реалних могућности вођења оружане борбе и најмоћнији покретач и мобилизатор устаничких снага. Стога је друг Тито увек истицао да наша борба мора бити што успешнија управо и ради мобилизације нових бораца и учвршћивања вере народа у сопствене неисцрпне снаге, вере у коначну победу. У нашем рату је после сваког неуспеха морао брзо уследити нов војни успех. То је било једно од његових основних стратегијских и тактичких начела.

Преодолети последице непријатељевих офанзива било је могуће само новим војним победама над окупатором. Сами партизански одреди — чија је борба достигла после пола године рата највиши свој домет — нису могли у потпуности одговорити томе задатку. Остати на партизанским одредима као на једином облику војне организације устаничких снага, значило би стагнирање ослободилачке борбе и постепено њено јењавање. За ширење народнослободилачке борбе у ситуацији која је настала крајем 1941. године било је потребно изнаћи

нове облике војне организације. Партизански одреди, ма колико да су у почетном периоду рата били најпогоднији и једино могућан облик војне организације, имали су и одређене слабости у погледу вођења рата у новим условима. Они су, као што је рекао друг Тито, више били територијалне јединице, које су углавном браниле свој ужи крај, своја села и своје куће, дакле — били су јединице претежно локалног карактера и као такви неспособни за веће маневре, за одлазак са своје територије и за борбу у другим крајевима земље. Изналажење квалитативно нових облика војне организације било је одлучујући чинилац за решавање војно-политичких проблема које је наметала дата ситуација.

Стварање таквих јединица које ће по својој ударној снази и маневарској способности превазићи партизанске одреде захтевала је, дакле, настала ситуација, али је оно било и израз саме стратегијске концепције народноослободилачке борбе. Друг Тито је већ у првом броју *Билтена Врховног штаба* писао о томе да ће се, у случају повољних стратегијских и других околности, према потреби створити војне јединице које ће изводити крупне војне операције.

Када смо се из Србије повукли у Санџак, каже друг Тито, ја сам почео да размишљам о даљем начину ратовања, о томе какве треба да буду наше формације.

Ми нисмо имали толико људи да бисмо могли створити неке крупне јединице, а нисмо имали ни времена да чекамо док створимо толико одреда и батаљона. Размишљао сам о томе да ипак приступимо формирању јединица које ће имати регуларни вид, па ма и са малим бројем људства. Као оперативну јединицу са задацима стратегијског карактера, што се касније и показало као једино правилно рјешење, створили смо Прву пролетерску бригаду као језгро за даље стварање редовне армије. Био ми је циљ да од свих одреда који су још постојали, нарочито у Босни, створимо неколико бригада. (Тито, *Говори и чланци*, књ. V, стр. 304—305).

Непосредно после формирања Прве пролетерске бригаде, друг Тито је ставио у задатак главним штабовима да

стварају чврсте јединице од најбољих радничких и сељачких елемената које ће у даном моменту моћи да уђу у пролетерске бригаде.

Формирањем бригада — а тамо где за то није било могућности, ударних чета и батаљона — учињен је одлучујући корак у развоју оружаних снага ослободилачког рата и револуције. Бригаде су омогућиле извођење већих и смелијих операција, али као основна карактеристика њихових борбених дејстава остао је и даље партизански начин ратовања, но на вишем и квантитативном и квалитативном нивоу. Бригаде су биле подесне за маневар на широком простору, за преношење тежишта дејства с једне територије на другу, то јест тамо где је то у датој ситуацији за нас било најпогодније. По организацији и маневарским способностима, по борбеном искуству, дисциплини, квалитету људства и унутрашњим односима, оне су биле способне да наносе ударце крупнијим и добро наоружаним формацијама непријатеља, да заузимају јача упоришта и већа насељена места, укратко — да постижу војне успехе који ће ширити слободну територију и пози-

тивно деловати на морал војника и народа, јачати веру у коначну победу и осигуравати ширење ослободилачке борбе. Зато су бригаде и биле један од одлучујућих фактора за поновно и коначно преузимање стратегијске иницијативе.

Акцијама ударних чета, батаљона и бригада најлакше је и најбрже текао и процес ослобођења везаности људства за свој крај. У том смислу је друг Тито својим упутствима и директивама усмеравао главне и покрајинске штабове.

Настојте да људство одвежете од његових села и употреједите га у борби ван његових домова. У низу таквих акција људство ће добити борбена искуства, више се заинтересовати за борбу. (Тито, *Војна дјела, ВИЗ, 1961, стр. 69*).

Бригаде су постале непресушни извори и ковачница нових војних и политичких кадрова, најистакнутији поборници ширења братства и јединства југословенских народа. Приликом формирања 4. пролетерске бригаде, 17. јуна 1942. године, друг Тито је рекао:

Ми ћемо понијети заставу народноослободилачке борбе, заставу оружаног братства и јединства наших народа кроз нове крајеве Југославије. Ми ћемо онемогућити оне који хоће да претворе народ у објект своје пљачке...

Овдје се састало пет наших бригада, скоро из свих покрајина Југославије... Чврсто братство и неуништљива љубав владаће међу вама, јер ви сте народна војска.

Сада је у борбама за ослобођење, први пут и историји Југославије, крштено оружаном јединством свих наших народа. Ми ћемо бити сијачи братства међу народима. (Тито, *Војна дјела, ВИЗ, 1961, стр. 94*).

Формирањем бригада дата је коначна оријентација у изграђивању наше армије. У Статуту пролетерских бригада стоји да су оне „војне ударне формације народа Југославије, под руководством Комунистичке партије... јемство за успјешну борбу против националног поробљавања и економског угњетавања“. Бригаде су имале задатак да „указујући на правилан пут борбе и својим сопственим пожртвовањем... окупљају око себе све слободољубиве и напредне слојеве народа и на тај начин чине језгро будуће народне армије“ (Тито, *Војна дјела, ВИЗ, 1961, стр. 34* — подвукао И. Г.). С таквом организацијом и оперативним одликама, бригаде су се, у нашим условима, показале као најпогодније војне јединице и оне су до краја рата биле основа организацијске структуре Народноослободилачке војске, односно Југословенске армије. Груписане, оне су могле изводити велике и сложене операције какве изводе јединице савремене армије. У вези с тим, друг Тито је 31. маја 1942. године писао другу Александру Ранковићу:

Ја намјеравам сада створити од црногорских ударних батаљона који су се повукли једну или двије ударне пролетерске бригаде, које ће бити језгро црногорских партизана... Исто тако, мислим створити од санџачких батаљона једну ударну пролетерску бригаду... Увјерен сам да када ми кренемо са једно четири до пет пролетерских бригада у једном правцу, да неће бити те силе која би нас зауставила, да ће бити опет ослобођене територије. (Тито, *Стварање и развој ЈА, Главна политичка управа ЈА, 1949, стр. 148*).

Према оперативној замисли и под непосредним руководством Врховног штаба, група бригада је крајем јуна 1942. године отпочела операције од изванредног стратегијског и политичког значаја. Са тремеђе Црне Горе, Босне и Херцеговине бригаде су развиле успешне офанзивне операције у правцу западне Босне, која је, захваљујући свом централном географском положају, пружала повољне услове за преношење борбених дејстава у разне крајеве наше земље. У Босанској Крајини су у то време дејствовали једна бригада и јаки, веома активни партизански одреди. Ту је постојала пространа слободна територија, повезана са ослобођеном територијом у Хрватској, а преко ње и са Словенијом. С доласком групе бригада у Босанску Крајину појачана су офанзивна дејства наших снага у разним правцима. После ослобођења Бихаћа, Слуња и других упоришта крајем 1942. године створена је велика слободна територија, која се, у грубом, протезала од Коњица до близу Карловца, од средње Босне до Далмације, па се преко Лике и Горског Котара повезивала са Словенијом. До ослобођења Бихаћа 4. новембра 1942. године било је формирано укупно 28 бригада.

Већ за време наше офанзиве у западној Босни, Врховни штаб је често обједињавао под заједничку команду по неколико бригада и одреда.³⁾ Сем тога се појавила потреба да се операције изводе у исто време на више праваца, од којих је сваки захтевао обједињено командовање. Тако долази до стварања првих дивизија и корпуса, то јест до стварања Народноослободилачке војске Југославије.

Постигнути војни и политички успеси, који су се изражавали у снажном ширењу и размаху народноослободилачког рата, посебно у нарастању и јачању оружаних снага и у стварању великих и компактних слободних територија, потврдили су исправност оријентације коју је дао друг Тито о потреби формирања бригада.

Стварање слободне територије било је један од основних циљева народноослободилачког рата и револуције. На тим територијама, које су биле од великог војно-политичког значаја, постојале су могућности потпуне мобилизације људства за оружане снаге и могућности искоришћавања свих материјалних извора потребних за јачање фронта. На слободним територијама је ницала нова држава и ново друштво, ту су се проверавали и у револуционарној пракси изграђивали органи нове, народне власти.

Међутим, већ од почетка устанка постављало се питање: како и докле бранити ослобођене територије против надмоћније непријатељеве војне силе, посебно у великим операцијама — офанзивама које је непријатељ предузимао?

Постојали су одређени разлози и за упорнију одбрану слободних територија и против такве њихове одбране. Држање слободне територије за дуже време значило је могућност добивања нових бораца и материјалних средстава, могућност трајнијег политичког утицаја и

³⁾ У време надирања непријатеља у правцу Јајца, 1. пролетерска бригада и 6. крајишки одред су добили задатак да униште непријатељеве снаге у Кључу. За напад на Босанско Грахово 26. октобра друг Тито је упутио 1. и 2. пролетерску и 4. крајишку бригаду. Четири бригаде (1, 2. и 3. крајишка и 8. банијска) 2. новембра су извршиле непосредан напад на непријатељеве снаге у Бихаћу, итд.

афирмације народноослободилачког покрета, не само на одређеној ослобођеној територији већ уопште, а особито у окупираним деловима земље, и посебно, у иностранству. Одбрана слободне територије била је, у исто време, заштита народа и његове имовине од терора и плјачке окупатора. Отуда се у појединим крајевима испољила тенденција да се ослобођена територија упорно брани. Но, с друге стране, поступити тако значило је прећи из офанзиве у дефанзиву, изгубити иницијативу, изложити се опасности уништења од стране бројно и технички надмоћнијег непријатеља. Војно-политички интереси да се слободна територија што дуже одржи и питање њене одбране представљали су, дакле, један од сложених проблема који је требало решавати у оквиру наше тактике и стратегије.

Питање одбране слободне територије по правилу се решавало њеном активном одбраном, непрекидним офанзивним дејствима, приморавањем непријатеља да се групише и повуче у градове, да се он брани а не ми, избегавањем држања крутих фронтава и примене одсудне одбране. Практички је то значило — не бранити слободну територију пасивно, већ активно, и настојати да се иницијатива по сваку цену задржи у нашим рукама. Приморати непријатеља да се он брани од наших непрекидних напада био је једино могућан начин да се одбрани слободна територија. Само приликом великих непријатељевих офанзива наше су јединице напуштале територију, али су зато увек ослобађале другу, најчешће још већу, и доцније се поновно враћале на стару територију. На тај начин је брањена слободна територија. Такав начин борбе омогућио је нашим снагама да непрекидно држе иницијативу у својим рукама, а окупатор је до иницијативе могао доћи тек повремено, и то углавном само онда када је предузимао крупне војне операције.

Независање наших снага по сваку цену за одређену слободну територију значило је онемогућити окупатору да се користи својом техничком надмоћношћу и тако сачувати властите снаге од непотребних губитака. То значајно стратегијско начело нашег рата, чији је творац друг Тито, могло се остварити квалитативним скоком у организацијском развоју наших оружаних снага, стварањем бригада и виших јединица спремних да напусте одређену територију када је то целисходно и да ослобађају нову, ма на ком делу ратишта.

ПОСТАВЉАЊЕ ПРВИХ ТЕМЕЉА НОВЕ ДРЖАВЕ

Велики војни успеси ослободилачких снага, крунисани стварањем простране, повезане и јединствене слободне територије у Босни и Хрватској крајем 1942. године, и нагло повећање и организацијски развој оружаних снага створили су услове, а и потребу, за развој револуционарне народне власти. Новоослобођене територије требало је организацијски и политички развити и учврстити, привредно обновити и активирати, створити на њима услове за мобилизацију људства ради стварања нових јединица и ангажовања свих материјалних извора за потребе фронта.

Та територија, писао је друг Тито, и на њој окупљена наша војна снага отварају нам најширу перспективу. Ту базу треба сада политички организирати, учврстити наше војне успјехе, проширити и продубити у народу наш утицај и уништити у народу сваки утицај окупатора и његових домаћих слугу. (Директива друга Тита уз брошуру *Организација народне власти*, коју је издао Врховни штаб септембра 1942).

Са стварањем и развојем народноослободилачких одбора и војнопозадинских органа власти ослобођене територије су се организацијски учвршћивале, активирале су се њихове потенцијалне војно-економске могућности, стварали услови за снабдевање нараслих оружаних снага и подмиривање потреба фронта.

Док смо ми били мала партизанска војска, говорио је друг Тито на I заседању Авноја, и имали смо мале партизанске одреде, онда и захтјеви нису били тако велики. Данас су се ти мали партизански одреди претворили у снажну Народноослободилачку војску, која не само што је равна већ је и надмоћнија од непријатеља по својој издржљивости и моралу, упркос његовој техничкој надмоћности. У вези с тим постављају се много већи захтјеви него прије, када је свако село, срез или општина могла да храни своје борце. Потребно је да се организира власт, политичка власт, која ће моћи да мобилише, која ће све оне латентне снаге које постоје у нашем народу да искористи у једном општем смјеру, а то је: борба против фашистичких зликовачких окупатора, борба против њихових савезника, наших домаћих издајника, усташа, четника и других. (Тито, *Говори и чланци*, књ. I, стр. 108).

Организовањем народне власти — сеоских, општинских, средњих, окружних и обласних народноослободилачких одбора — на слободној територији били су створени још повољнији услови за мобилизацију народа у извршавању свих задатака у интересу фронта. Народноослободилачки одбори су развили велику политичку, привредну, културно-просветну делатност и активност на социјалној и здравственој заштити. Спроведена је мобилизација свег становништва способног за рад и борбу, приступа се обнови пољопривредне, занатске и ситне индустријске производње, оспособљава саобраћај, обнављају попаљена и опустошена насеља, итд. Предузете су многе социјално-економске мере, као што је брига о породицама палих бораца, избеглицама и сиротињи, и сл. Организована је размена робе између крајева с различном привредном структуром, спречавана шпекулација, забрањен извоз на неослобођену територију и др. Народноослободилачки одбори су организовали грађење спремишта за храну и друге војне потребе, подизање болница и радионица, оправку путева, транспорт рањеника и ратног материјала, итд. Они су доносили одлуке о заплени имовине народних непријатеља и подели земље из својих фондова избеглицама и безземљашима. Сва та активност била је од великог не само економског и друштвено-политичког него и војног значаја. У извршавању свих тих задатака, с великим одушевљењем је учествовао народ организован у антифашистичким организацијама, за кога је рад за фронт био школа револуционарног васпитавања. Учешћем у раду, као и учешћем у оружаном борби, подизала се свест

народних маса, развијала њихова спремност за борбу, учвршћивала решеност да се у борби истраје. А тиме је јачала веза између оружаних снага и народа, веза између фронта и позадине са ослобођеним територијама, и стварани услови за формирање нових војних јединица.

Поникли у ослободилачкој борби као њени органи, народноослободилачки одбори су издржали тешку пробу у ватри битака против окупатора и домаћих издајника, обогатили своју револуционарну праксу и постали израз револуционарних тежњи народа. Народне масе су народноослободилачке одборе прихватале као своју власт, као незаменљиви инструмент у борби за остварење циљева рата и револуције. Они су постали трајан облик организације маса у борби за слободан и бољи живот и више се нису могли заменити другим обликом власти, а најмање старим. Отуда су се, упоредо с прерастањем партизанских одреда у Народноослободилачку војску, и народноослободилачки одбори све више учвршћивали као стални облик власти.

Значајну улогу у организовању слободне територије, у учвршћивању везе између фронта и позадине и у развоју и јачању оружаних снага имали су и органи војне власти у позадини: војна подручја, команде места и партизанске страже, образовани одлуком Врховног штаба на читавој слободној територији. Нови војнотериторијални органи били су непосредна спона између народноослободилачких одбора и оружаних снага. Они су заједно с народноослободилачким одборима вршили мобилизацију људства за НОБ и ПОЈ и позадинске војне дужности; уз помоћ одбора и у сарадњи с њима, они су се бринули о исхрани, снабдевању и смештају оперативних трупа, сакупљали храну у магацине, формирали војне радионице и слагалишта, образовали санитарске установе, успостављали и регулисали саобраћај, бринули се о транспорту трупа и материјала, водили борбу против пете колоне, издајства, паникерства, вршили војносудску власт, организовали обавештајну службу итд. Стварањем војнотериторијалних органа, оперативни штабови су били растерећени многих послова које су до тада сами обављали, тако да су били слободнији у маневру и покрету и могли се више посветити раду на непосредном руковођењу јединицама, на њиховом учвршћивању и јачању, а то је одговарало и степену и потребама развоја оружаних снага.

Велики ратни успеси, стварање све више и све већих слободних територија, нагли пораст оружаних снага, формирање бригада, дивизија и корпуса, широко разграната мрежа народноослободилачких одбора у целој земљи и општа сложеност народноослободилачке борбе на овом степену развитка — указивали су на потребу стварања централног руководећег политичког органа борбе. За образовање таквог општеполитичког тела били су сазрели сви унутрашњи услови, а особито се то наметало из међународних разлога. Стога је, на иницијативу ЦК КПЈ и Врховног штаба, дошло 26. и 27. новембра 1942. године до I заседања Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије у граду Бихаћу, у чијем су раду учествовали представници свих наших народа. На том заседању је конституисан Авној

као највиши политички израз створеног чврстог јединства народа... као тело које ће још више ујединити напоре НОО и свих народних масовних антифашистичких организација у ослобођеним и још неослобођеним деловима наше земље.

Тако је под руководством друга Тита први пут у нашој историји створен централни политички орган од истинских представника свих народа Југославије, израстао у заједничкој борби против свега онога што је у прошлости разједињавало југословенске народе и кочило њихов друштвени прогрес. Оцењујући историјски значај тог догађаја, друг Тито је писао:

Стварање Антифашистичког вијећа народног ослобођења Југославије јесте једна од највећих тековина наше народноослободилачке борбе до тог времена. Положени су темељи на којима се гради једно ново, праведније уређење у земљама Југославије, положени су темељи на којима се ствара истинско братство и равноправност свих народа Југославије, темељи једне праве, истински демократске, народне владавине. (Тито, *Говори и чланци*, књ. I, стр. 167).

Авној је, и организацијски и функционално, у извесном смислу, с обзиром на делатност народноослободилачких одбора којима је руководио, придобијао карактер врховног органа извршне власти. Координацијом и обједињавањем функција народноослободилачких одбора, Извршни одбор Авноја је постигао велике резултате у савлађивању последица рата на ослобођеној територији. Под његовим руководством су предузете мере на привредном плану, улагани напори за решавање социјалних, просветних, здравствених и других проблема, радило се на повезивању ослобођених територија, на стварању везе са савезницима и пријатељима народноослободилачке борбе у иностранству и др. Све то потврђује да је стварање Авноја било од огромног политичког и војног значаја за успешно настављање народноослободилачког рата. Његов рад, одлуке и резолуције још су више подигли морал народа и ојачали му веру у победу, а то је довело до снажног прилива маса у борбу, до распламсавања борбе и у оним крајевима у којима је она до тада била у застојању. Од тада па до краја рата народноослободилачка борба се све брже развија и непрекидно јача. Тај процес окупатор није био кадар да заустави.

Тако су успеси народноослободилачког покрета на војном и политичком пољу у 1942. години били крунисани стварањем Авноја, чиме су постављени темељи данашње социјалистичке Југославије. Ти успеси су били од великог значаја и за ратна дејства наших савезника, који су у то време водили борбе код Стаљинграда и код Ел Аламејна. Крајем 1942. године народноослободилачка борба је везала знатне снаге непријатеља. У Југославији се тада налазило 18 талијанских, 6 немачких, 5 бугарских дивизија, делови 3 мађарске дивизије и друге окупаторске јединице, уз знатан број војних јединица домаћих издајника. Фашистичка Немачка и Италија су у томе периоду биле веома заинтересоване за то да извуку из Југославије што више својих снага, али оне не само што то нису могле да остваре већ су морале своје снаге у Југославији непрекидно појачавати.

Формирање дивизија и корпуса и начин њиховог дејства. Крај 1942. године обележен је широким размахом народноослободилачког рата у Југославији. Оружана борба је све више јачала и по обиму и по интензитету, примајући обележја општенародног ослободилачког рата, који је у темељима угрожавао не само снаге окупатора у Југославији него и читав јужни бок фашистичких армија. Политички и војни успеси те борбе изражавали су се и у све масовнијем учешћу југословенских народа у рату против окупатора и домаћих издајника и, посебно, у сталном јачању оружаних снага. Ослобођена територија је у то време обухватала око 45.000 квадратних километара. Сечена су нова борбена искуства и оспособљени млађи војни кадрови, који су могли преузети руковођење јединицама које су се стварале. Постигнути борбени успеси, стално ширење ослободилачког рата и све већи прилив бораца у оружане снаге створили су услове да се — ради преузимања крупних операција и лакшег руковођења — формирају велике маневарске јединице и формације народноослободилачких оружаних снага. На основу свега тога, Врховни штаб је у новембру 1942. године донео одлуку о стварању Народноослободилачке војске Југославије, организоване у дивизије и корпусе.

„У вријеме када су за то сазрели сви увјети, када се за то показала неопходна потреба, када су већ биле створене многобројне бригаде и батаљони...“ (Тито, *Билтен* VIII за септембар-новембар 1942) — када су предстојале крупније операције, Врховни штаб је донео одлуку да се формирају дивизије и корпуси. Тиме су оружане снаге ослободилачког рата и револуције добиле нову организацијску структуру, која је одговарала војно-политичкој ситуацији створеној успешним развојем оружане борбе, ситуацији која је омогућавала нашоње великих удара непријатељу. Дивизије и корпуси Народноослободилачке војске били су кадри да приме на себе оперативне задатке већих здружених јединица, да воде, по потреби, веће и упорније фронталне борбе и да сигурније бране слободну територију. То су биле лако покретне јединице, без гломазних комора, способне да се без нарочите претходне припреме брзо крећу ван комуникација, по најтежем земљишту и под најнеповољнијим метеоролошким условима.

Дивизије и корпуси Народноослободилачке војске стварани су, најчешће, на територијално-националном принципу, а попуњавани доброволцима са територије на којој су дејствовали. Дивизије су се, обично, састојале од 3 бригаде, које су бројале просечно по 800 — 1.000 људи, и од јединица родова и служби, у зависности од расположивог наоружања и опреме. Корпусе су сачињавале 3 дивизије. Они су, сем 1. пролетерског корпуса, стварани на територији која је чинила целину у војногеографском погледу и обједињавали су под својом командом и све партизанске одреде са те територије.

Уз бригаде, дивизије и корпусе, партизански одреди су имали и даље важне задатке. Одреди су садејствовали с дивизијама и бригадама, бавили се политичко-пропагандним радом, мобилисали ново

људство, прихватили физички слабије и привремено неспособне борце, итд., а у крајевима у којима бригада и дивизија још није било — имали су функцију сличну функцији партизанских одреда 1941. године. Стога су партизански одреди остали интегрални део оружаних снага за све време рата. На ослобођеним територијама су се још више развили и војнотериторијални органи — команде подручја и места, с партизанским четима и стражама.

Таква организација оружаних снага одговарала је оперативно-тактичким потребама и била најпогоднија за борбено оспособљавање нових бораца, за брзо стицање борбених искустава. Јер ми нисмо могли имати центре за претходно обучавање бораца. Борбено поприште било је готово једини наш наставни полигон. Акције партизанских одреда, партизанска дејства мањих и већих јединица, вешти напади којима су постизани брзи успеси — били су школа у којој су нови борци и јединице стицали искуство, сигурност и самопоуздање.

За развијање борбених квалитета јединица, од не мањег значаја је био и жив идеолошко-политички рад, објашњавање борцима циљева и перспектива борбе, развијање њихове уверености у победу итд., на чему су радили сви васпитни чиниоци — старешине, војни колективи, а на првом месту партијске организације. Комунистичка партија Југославије била је творац идејног јединства и монолитности наших оружаних снага, борбеног и акционог јединства војске и народа. Партија је била инспиратор, носилац и градитељ братства и јединства наших народа у борби за стварање слободне и независне социјалистичке Југославије. Служећи за пример својом личном храброшћу и држањем, комунисти су били носиоци развијања политичке свести, борбености и изграђивања морално-политичког лика борца народне, револуционарне армије. Комунисти су својим утицајем одлучно доприносили да се нађу решења и у најтежим борбеним ситуацијама. Својим самопрегором, жртвујући се за победу идеала револуционарне ослободилачке борбе, они су стекли висок углед и поверење бораца и народа.

У развијању политичке свести, борбености и оданости припадника оружаних снага народноослободилачкој борби, у изграђивању лика борца народне, револуционарне армије и у учвршћивању јединства војске и народа посебно важну улогу имали су политички комесари и политодели. Они су као органи Партије бдели и над тим да се линија народноослободилачке борбе исправно тумачи и доследно спроводи, што је било од изванредног значаја за активирање широких слојева народа у борби.

Нарастање Народноослободилачке војске и формирање крупних јединица тражили су и већи број кадра за руковођење јединицама и вођење већих операција. У стварању командног кадра одлучујућу улогу је имала ратна пракса. Сем ратног искуства и војних школа, образованих још 1942. године, од значаја су биле анализе штабова и команди о успесима и недостацима у предузетим операцијама. Важну улогу је у том погледу имала беспштедна комунистичка критика свих недостатака испољених у борби и у припреми борбених дејстава. У

тим анализама су равноправно учествовали чланови команди, тако да су сви руководиоци подједнако и заједнички учили вештину вођења борби и доприносили њеном успеху. Такав, колективни начин руковођења одговарао је тадашњим условима. Самоиницијативне, смеле, одлучне, одговорне, висока морала и свесне циљева борбе, наше војне старешине су с успехом вршиле командне дужности у својим јединицама. Сем тога, у четама су, уз учешће целог четног колектива, вршене анализе сваке акције у којој је чета учествовала, оцењивано држање сваког борца, критиковане појаве неодговорности у извршавању задатака, истицани позитивни примери, примери јунаштва и дисциплине бораца, итд. Те су анализе биле изванредно средство мобилисања целог борачког колектива у извршавању борбених задатака и имале су велик васпитни значај. Из редова радника, сељака, ђака и студената бораца нашег рата непрекидно је израстао револуционарни војни и политички кадар армије.

Стварањем дивизија и корпуса није измењена основна структура организације командовања нашом оружаном силом. Главни штабови, образовани још 1941. године у појединим крајевима земље за организовање оружане борбе и за руковођење борбом, задржали су ту улогу. Они су идејно осигуравали јединство командовања Врховног штаба на целом ратишту и били, саобразно особеностима и односу снага у свакој покрајини, чиниоци њеног активирања у борби. У духу опште стратегије нашег рата и директива Врховног штаба, главни штабови су до завршетка рата руководили операцијама на својој територији и нису је напустили ни у данима највећег непријатељевог притиска. Тиме је била осигурана сталност сваког нашег „фронта“ и непрекидна активност југословенског ратишта као целине. У 1942. години на подручјима главних штабова створени су за ужа подручја оперативни штабови и оперативне зоне. То је био прелазни облик на путу стварања дивизија и корпуса, који се понегде задржао и до краја рата. Приликом извођења појединих операција, Врховни штаб и главни штабови су чешће стварали и привремене оперативне штабове. Врховни штаб је, сем тога, стално имао под непосредном командом једну оперативну групу спремну за операције било на ком делу ратишта.

С формирањем дивизија и корпуса Народноослободилачке војске није напуштен партизански начин ратовања, и, према ситуацији, његова основна начела примењивана су и у најкрупнијим операцијама. Суштинску оријентацију у томе правцу, а тиме и основне ратне вештине Народноослободилачке војске, дао је друг Тито новембра 1942. године.

Тактика ратовања наше народне војске апсолутно мора бити комбинирана са нашом досадашњом партизанском тактиком. То значи да се морамо чувати крутих фронтава и избјегавати их, да морамо избјегавати да нам непријатељ, својом тактиком, наметне одбрану помоћу дугачких и расплинутих фронтава, зачепљавање рупа итд. Напротив, у нашој народној војсци мора владати искључиво офанзивни дух, не само кад смо у офанзиви већ и у дефанзиви.

Офанзивни дух за вријеме непријатељске офанзиве испољава се у снажној, смјелој партизанској тактици, тактици продора у непријатељску

позадину, у уништавању не само комуникација него и непријатељских центара снабдијевања, његових база, које су за вријеме непријатељске офанзиве војнички ослабљене или су потпуно испражњене. Не треба да се бојимо опкољавања, као што се нисмо бојали ни онда кад смо имали мање јединице. (Тито, *Говори и чланци*, књ. I, стр. 105—106).

Борбе Народноослободилачке војске пуне су изванредних примера офанзивних акција, заседа, препада, ноћних дејстава, мајсторски искоришћеног изненађења, смелих продора у позадину непријатељевих снага, напада свих врста, све до оних на градове и добро брањена упоришта непријатеља. Народноослободилачка војска Југославије је, преко разних видова борби, израстала у све снажнију армију, способну и за успешне фронталне борбе. Међутим, и тада су партизанска дејства јединица у позадини непријатеља била и те како потребна. Она су била наша „авијација“ и „далекометна артиљерија“, а ноћна дејства, акције под неповољним временским условима, краткотрајни али силовити напади и удари по непријатељу, растреситији стројеви и борба прса у прса — најбоља наша одбрана од непријатељеве авијације и артиљерије. Сва та дејства, од најситнијих до најкрупнијих, сливала су се на целој територији у непрекидни низ удара по непријатељу, што је стратегији Народноослободилачке војске дало непрекидно офанзивни карактер.

Начин извођења борбених дејстава Народноослободилачке војске онемогућио је непријатељу да постигне жељени успех чак и над снагама које би окружио. Чињеница да се напад непријатеља морао развијати по правцима, а да он на сваком правцу није могао имати довољно јаке снаге да би затворио све међупросторе и „очистио“ сву територију којом пролази, да га је техника добрим делом везивала за комуникације — увек је пружала довољно простора нашим јединицама за одговарајуће маневре. Тако је, на пример, било могућно да наше снаге, окружене у првој фази тзв. IV непријатељске офанзиве на подручју Лике, Кордуна, западне и средње Босне, izmanевришу напад непријатеља и остану у његовој позадини. Оне су на појединим правцима одбиле нападе квалитативно слабијих колона непријатеља и задржале део слободне територије, а на другим су се, после активне одбране по дубини, вештим маневром и смелим продором забацивале у погодном тренутку за леђа непријатеља. Тако су се на терену којим је непријатељ, тако рећи, тек прошао опет појављивале наше крупне снаге, које су поновно успостављале слободне територије и продужавале офанзивна дејства.

У нашем рату су активна дејства, одлучност командовања и високи морал бораца — уз вешто коришћење земљишта и ефикасну употребу расположивог оружја — били основни услов пробоја из сваког непријатељевог обруча. Наше снаге су у тзв. V офанзиви, упркос шестострукој надмоћи непријатеља, вештим маневром одржале иницијативу и оствариле тактичку премоћ на одлучујућем правцу. Захваљујући томе, оне су у одлућујућем тренутку, иако са знатним губицима, извршиле пробој и основним снагама изишле из окружења.

Таквим дејством наших снага био је изненађен и сам непријатељ, који није могао да им не ода признање. У једном немачком документу од јуна 1943. године стоји:

Ток борбе је показао да су комунистичке снаге под Титовом командом одлично организоване, вешто вођене и да располажу борбеним моралом који изазива чуђење. Непријатељево командовање било је изванредно покретно и, такође, у одбрани активно.

Карактеристични су били масовни напади снагама прикупљеним на једном месту, извођени при атмосферским приликама повољним по непријатеља (кад је немогућна активност авијације), и то тамо где наша артиљерија није могла добро дејствовати. Комунистима је увек полазило за руком да изједначе свој недостатак у тешком наоружању и да, користећи се мраком, маглом и кишом, дођу на одстојање блиске борбе прса у прса. При овоме су се показали као фанатични, крајње упорни, добри борци, који одлично познају тешко планинско земљиште.

Наоружање комуниста је било добро. Они располажу зачуђујући великим бројем аутоматског оружја (пушкомитраљезима, тешким митраљезима, бацачима итд.), а уз то и обиљем муниције. Сви се извештаји слажу у томе, а и наши губици доказују да они прворазредном обавештајном службом (помоћу становништва итд.), рафинираним коришћењем земљишта и камуфлажом, такође и униформама свих врста, нашим трупама постављају клопке.

Несумњиво је да су комунисти веома живав противник, коме је дорасла само јединица опремљена и наоружана свим потребама за вођење борбе у планинама и навикама на највећа телесна напрезања. (Из извештаја генерала Литерса о борбама и искуствима у подухвату „Шварц“ од 20. јуна 1943).

Крајњи неуспех и већих непријатељевих операција на нашем ратишту произлазио је и из тога што непријатељ, после стварања Народноослободилачке војске и њених крупних јединица готово у свим крајевима земље, ослоњених на чврст систем народне власти и активну подршку народа, није више могао пресудно да угрози народноослободилачки покрет. Окупатор је био разапет на читавој нашој територији. Свугде је морао држати снаге и водити мање или веће борбе да би очувао објекте, правце и подручја који су за њега били од стратегијског значаја. Тај чинилац је деловао и у време када је он предузимао крупне операције с намером да уништи наше главне снаге и Врховни штаб, покушавајући да на тај начин разбије основну снагу народноослободилачке борбе и неутралише југословенско ратиште, које је за њега с приближавањем савезничких фронтова постало све осетљивије. Због дејства тог чиниоца, окупатор, упркос великој концентрацији снага за операцију „Вајс“ (IV офанзива), није могао одједном обухватити целокупну просторију у централним деловима земље на којој су у то време дејствовале наше снаге. Захваљујући томе и вештим маневрима јединица Народноослободилачке војске, оперативна група Врховног штаба није била захваћена првом фазом окружења. Брза концентрација и удар код Прозора олакшали су нашим снагама борбе у окружењу у западној Босни и припремили основицу за нову офанзиву, ка Црној Гори, чији је резултат био стварање слободне територије у Херцеговини, Црној Гори и Санџаку.

Непријатељ је, исто тако, био приморан да, упоредо са извођењем операције у тзв. IV и V офанзиви, води нимало лаке борбе и у

другим крајевима Југославије — у Словенији, Хрватској, Босни, јужној и источној Србији и Македонији. Појачана борбена активност наших снага у тим крајевима олакшала је положај јединица захваћених офанзивом. Те борбе су, после пробоја на Зеленгори, омогућиле брз прелаз оперативне групе Врховног штаба у офанзиву ка источној Босни и предузимање већег броја значајних локалних офанзива, у којима су биле створене нове јединице и проширена слободна територија.

Неуспеси великих непријатељевих операција 1943. године у нашој земљи и снажан развој ослободилачке борбе у свим нашим крајевима — што је, између осталог, било резултат успешног начина вођења рата — довели су до израстања НОВ и ПОЈ у још моћнију оружану силу. Она је у лето и јесен 1943. године наставила офанзивне операције које су захватиле готово све крајеве Југославије. Предвиђајући испадање фашистичке Италије из рата, друг Тито је благовремено усмерио дејство главних снага Народноослободилачке војске према оним подручјима која су била под талијанском окупацијом. Дејствујући брзо и енергично, јединице Народноослободилачке војске разоружале су главнину осам талијанских дивизија и делове других седам дивизија и више мањих јединица. То је у великој мери осујетило планове немачке врховне команде да примора талијанску армију на продужење рата или да разоружа њене снаге. Тим крупним победама НОВ и ПОЈ немачка одбрана на Балкану била је знатно ослабљена. Више од половине југословенске територије било је ослобођено а највећи део јадранске обале налазио се под контролом Народноослободилачке војске. То је натерало Немце да из других окупираних земаља и из саме Немачке хитно пребацују појачања у Југославију. Чак су и с талијанског ратишта, и то у време савезничких офанзивних операција у јужној Италији, преbacили у нашу земљу готово пет комплетних пешадијских и оклопних дивизија.

Јачање и развој Народноослободилачке војске, све крупније њене победе над фашистичким окупаторима и њиховим слугама и, у вези с тим, све већи значај југословенског ратишта у склопу ратних напора антихитлеровске коалиције — утицали су на западне савезнике да преиспитају своју званичну политику према народноослободилачком покрету у нашој земљи. Ради потребе садејства савезничких снага с Народноослободилачком војском, савезници су 1943. и у првој половини 1944. године упутили војне мисије у Врховни штаб и главне штабове НОВЈ.⁴⁾ То је било де факто признање Народноослободилачке војске као савезничке армије, признање дотадашњег нашег доприноса у заједничком рату против фашизма, а у исто време је било и почетак процеса признавања нове Југославије. Долазак савезничких војних мисија омогућио је да се операције на југословенском ратишту координирају са дејствима савезничких армија и да НОВЈ, ради остварења те координације, организује прихватање савезничке помоћи у опреми,

⁴⁾ Британска влада је маја 1943. упутила своју војну мисију у Врховни штаб НОВ и ПОЈ, а од октобра 1943. при Врховном штабу се налазила заједничка британско-америчка војна мисија. Влада СССР је упутила своју војну мисију у Врховни штаб фебруара 1944. У сагласности са Врховним штабом, у другој половини 1943. и у 1944. години савезници су упутили војне мисије у главне штабове и штабове неких корпуса Народноослободилачке војске.

оружју и другим средствима. У почетку мањег обима, та је помоћ у оружју од Америке и Енглеске у 1944. години постала значајнија. Исто тако била је значајна и помоћ у наоружању које смо од лета 1944. добивали од Совјетског Савеза.

Врло значајни, управо одлучујући били су резултати борби у 1943. години. Слободне територије обухватале су око 130.000 квадратних километара, са око 5 милиона становника. Народноослободилачка војска Југославије нарасла је на 9 корпуса, односно 27 дивизија, 8 самосталних бригада, 123 партизанска одреда и 15 самосталних батаљона.⁵⁾ То је била снага која је коначно узела стратегијску иницијативу на југословенском ратишту у своје руке и задржала је до краја.

Рађање нове државе. Велики војно-политички успеси Народноослободилачке војске постигнути до краја 1943. године створили су и услове за убрзани унутрашњи развитак земље, за потпуно изграђивање, пре свега, система власти и постављање темеља нове државе. На достигнутом степену развитка ослободилачког рата и револуције, без централних државних органа власти није било могућно руководити војском и великим ослобођеним деловима земље и остварити непосредно садејство и сарадњу с ратним савезницима. Стога је, после одлуке ЦК КПЈ, одржано 29. новембра 1943. године у Јајцу историјско II заседање Авноја. На њему се Авној конституисао у врховно законодавно и извршно представничко тело народа Југославије, које је, на основи исцрпне анализе и излагања друга Тита о резултатима народноослободилачког рата и његовој перспективи, о међународном положају и наредним задацима, донело декларацију и одлуке од далекосежног историјског значаја.

Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије потврдило је и озаконолило револуционарну народну власт, насталу у процесу народноослободилачке борбе на рушевинама старе, ненародне краљевине Југославије. Народноослободилачки одбори су постали органи једино признате и пуноправне државне власти у земљи. Одлуком о одузимању сваког права емигрантској влади да иступа као законити представник народа Југославије, забраном повратка краљу у земљу, II заседање Авноја је прокламовало збацивање старе власти, односно констатовало промену носиоца власти, која је стварно већ била извршена у ослободилачкој, револуционарној борби. Одлукама Авноја озакоњено је претварање Југославије у демократску федеративну државу равноправних народа — начело које је већ било остварено заједничком борбом југословенских народа против окупатора и домаћих издајника. Федеративним уређењем је загарантована свим нашим народима и националним мањинама потпуна равноправност у заједничкој држави. Образован је Национални комитет, у ствари народна револуционарна влада, са другом Титом на челу. Основни задатак Националног комитета био је да предузме све мере за успешно настављање рата и учвршћивање народне власти, за организовање привреде

⁵⁾ Окупатор и квислинзи су у то време имали у Југославији 25 комплетних дивизија, делове још 5 дивизија, око 20 бригада, преко 30 самосталних пукова, преко 40 разних батаљона и много других мањих јединица.

на ослобођеној територији, за успостављање везе са савезницима и за постизање признања од стране савезника постојећег стања у Југославији израженог у одлукама Авноја, итд.

Антифашистичко веће је, у име народа Југославије, одало признање Народноослободилачкој војсци и партизанским одредима и њиховом врховном команданту за велике победе извојеване над непријатељем и прогласило друга Тита маршалом Југославије.

Друго заседање Авноја је један од најзначајнијих догађаја не само у народноослободилачкој борби него и у историји наших народа. Његове одлуке су биле од изванредног значаја за правац и ток политичких и ратних збивања у земљи и за афирмацију народноослободилачког покрета у свету. Оне су још више учврстиле увереност народа да жртве дате у борби и оне које је до краја рата још требало дати неће бити узалудне, да ће се остварити циљеви ослободилачке борбе и да не може бити повратка на старо. То је југословенским народима улило моралну снагу за још већа прегнућа и било једна од најзначајнијих полуга будуће борбе за нову Југославију. Последица свега тога било је још брже нарастање оружаних снага и још шире учешће народа у народноослободилачком рату.

Активним деловањем Авноја, а пре свега Националног комитета под руководством друга Тита, на унутрашњем и спољном војно-политичком плану, наша земља се све више, и у војном и у политичком погледу, учвршћује као равноправан савезник и члан антифашистичке коалиције и прима на себе све значајнију улогу у ратним догађајима.

Но упркос томе што су наше оружане снаге тада нарасле на неколико стотина хиљада бораца и што је цела земља постала ратно попрштена на коме су наношени тешки губици непријатељу, а наши народи давали велике жртве за победу заједничке савезничке ствари, пут до потпуног признања народноослободилачке борбе и њених тековина од стране савезника био је тежак и дуг. Разлог томе био је у неслагању неких реакционарних кругова на Западу с променама извршеним у нашој земљи и у познатим политичким комбинацијама великих сила у односу на Југославију.

У позитивном или негативном односу према признавању стварног стања у Југославији створеног у рату и револуцији, то јест у признавању или непризнавању одлука II заседања Авноја, изражаван је, у ствари, однос прогресивних и реакционарних снага у појединим земљама антифашистичке коалиције. Ипак, остаје чињеница да су у погледу међународног признавања стварног стања у нашој земљи одлучујућу улогу имали све већа снага и борбени успеси Народноослободилачке војске, ширина и замах народноослободилачког покрета и извојеване тековине рата и револуције. Наша ослободилачка борба, иако саставни део прогресивног и антифашистичког савеза у другом светском рату, развијала се самостално и у војном и у политичком погледу. Руководство народноослободилачке борбе стварало је оружане снаге и водило народе Југославије путем ослободилачког рата и социјалистичке револуције руководећи се науком марксизма-лењинизма, али полазећи од наше унутрашње стварности и услова ослободилачке борбе. Одбачен је сваки утицај споља који није био у складу с циље-

вима и путевима нашег рата и револуције, без обзира на то од каквог ауторитета он потицао. Такав став руководства народноослободилачке борбе и наша унутрашња снага пресудно су утицали на међународно признање тековина рата и револуције и на признање нове Југославије. Стојећи на челу народноослободилачке борбе и Националног комитета, друг Тито је, својим личним доприносом у борби народа Југославије за међународно признање њихове социјалистичке државе, стекао посебне заслуге за успешан њен исход.

Ослобођење источних и јужних крајева Југославије. Већ у 1943. години — после сламања окупаторско-квислиншких офанзива, а нарочито после одлучујућих удара нанесених четницима, разбијања многих јединица оружаних снага НДХ и крупних успеха Народноослободилачке војске у време капитулације Италије — било је јасно да је народноослободилачки покрет извојевао пресудне политичке и војне победе. Та чињеница и упоредно јачање политичког утицаја народноослободилачког покрета у свим крајевима земље отворили су јасну перспективу победоносног окончања рата и стварања нове Југославије, чије су постојање озакониле одлуке II заседања Авноја.

Али за постизање тога циља југословенски народи су још морали уложити изванредно велике напоре. Када је стабилизovan фронт у Италији, немачка врховна команда је покушала да у зиму 1943/44. године консолидује одбрану на Балкану предузимањем офанзиве широких размера против Народноослободилачке војске Југославије. За те операције су биле ангажоване највеће снаге које је до тада непријатељ једновремено употребио против југословенске ослободилачке војске.⁶⁾ Непријатељ је планирао да с јаким снагама изврши брзе концентричне продоре на поједина оперативна подручја која су држале групације НОВЈ и да тако оствари њихова окружења и уништења, рачунајући да ће на тај начин дезорганизовати Народноослободилачку војску као целину. Друг Тито је проникнуо у те намере и тактику непријатеља и упутио директиву свим штабовима корпуса који су били захваћени офанзивом да се клоне одлучујућих судара, да деконцентришу снаге и да се смелим маневрима пробијају у непријатељеву позадину. Јединицама на оним подручјима на којима је непријатељ остао у одбрани наређено је да појачају офанзивна дејства на комуникације, важније објекте и против гарнизона које су браниле ослабљене снаге окупатора. Наше јединице су биле довољно јаке и способне да готово у тромесечним борбама, под врло тешким условима, не само сачувају живу силу и поврате привремено изгубљену територију него и да одрже иницијативу на нашем ратишту. И овога пута је немачка команда Југоистока морала признати да се њене снаге нису znale прилагодити тактици јединица Народноослободилачке војске, „које стално измичу и избегавају одсудно решење оружјем“.

Такав развој догађаја подстакао је Хитлера на то да, извођењем ваздушног десанта на Дрвар, покуша уништити руководство на-

⁶⁾ Операцијама је руководио штаб 2. оклопне армије, који је имао под командом 13 немачких и једну бугарску дивизију, неколико самосталних бригада и пукова и друге јединице не рачунајући квислиншке снаге.

родноослободилачке борбе у Југославији и извршити непосредни напад на врховног команданта, друга Тита. Али се и тај покушај непријатеља завршио потпуним неуспехом.

У то време били су на помолу крупни догађаји на европском ратишту. Англо-амерички савезници су се искрцавали у Нормандији и спремали се за офанзиву у Италији. На истоку је Црвена армија вршила припреме за своју велику летњу офанзиву. Починио је кординирани удар армија антифашистичке коалиције против хитлеровске Немачке. У тим општим напорима усмереним на сламање фашизма, Народноослободилачка војска Југославије добила је значајну улогу. Појачавајући офанзивна дејства на свом ратишту, на боковима и у позадини немачког фронта, она је паралисала немачку одбрану на Балкану и тако, у стратегијским оквирима, непосредно садејствовала са армијама савезничких држава. У склопу тих општих планова, као најважнији непосредни задатак пред Народноослободилачком војском биле су операције за ослобођење источних и јужних крајева Југославије.

Ради лакшег и уешнијег руковођења операцијама и све обимнијим државним пословима, а у складу с раније донесеном одлуком, највиша руководећа тела народноослободилачког покрета пребацила су се почетком јуна 1944. године на острво Вис.

Национални комитет ослобођења Југославије са другом Титом на челу успешно је водио борбу за међународно признање тековина народноослободилачке борбе. У разговорима које је друг Тито водио са савезничким командантима и британским премијером Черчиллом у првој половини августа 1944. године постигнут је начелан споразум о садејству између Народноослободилачке војске и савезничких снага и, у вези с тим, о настављању материјалне помоћи савезника нашој војсци. После тога, када је Црвена армија избацила из рата фашистичку Румунију и Бугарску и избила на југословенску границу, друг Тито је 21. септембра отпутовао у Москву, где је са совјетском владом постигао споразум о заједничким дејствима снага Народноослободилачке војске и трупа Црвене армије и о материјалној помоћи СССР новој Југославији.

Упоредо с тим успесима на међународном плану, Народноослободилачка војска развијала је снажна офанзивна дејства у свим крајевима Југославије. У духу стратегијског плана Врховног штаба, јаке групације наше војске у Босни и Црној Гори спремале су се да заједно са снагама у Србији и Македонији предузму офанзиву за ослобођење источних крајева Југославије. У лето 1944. године Србија и Македонија су добиле изузетну стратегијску важност. Снаге Народноослободилачке војске, дејствујући на најважнијој балканској магистрали и у позадини немачке групе армија „Е“ у Грчкој, примиле су на себе изванредно значајну улогу у бици за Балкан.

У августу и септембру групација од девет наших дивизија продрла је из Црне Горе и источне Босне у Србију и у садејству са два наша корпуса која су дејствовала у Србији ослободила велики део Србије и уништила удружене недићевско-четничке снаге. На хиљаде бораца из ослобођених крајева ступале су у Народноослободилачку

војску, а у ослобођеним градовима и селима Србије успостављена је народна власт.

У исто време су и снаге Народноослободилачке војске у Македонији ослободиле велики део територије. Оружана борба у Македонији била је у сталном и снажном успону. У лето 1944. године она је добила најшире размере. Већ у време капитулације Бугарске, у Македонији је оперисало пет дивизија и више партизанских одреда.

Када је Црвена армија избила на нашу границу, Немци су чинили грчевите напоре да образују нов фронт на Балкану, — од Дунава, југословенско-бугарском границом, преко Скопља до Албаније. Док је тај фронт успостављен, само у непосредној и ближој његовој позадини дејствовале су 23 дивизије Народноослободилачке војске. Својим дејствима оне су у великој мери онемогућиле саобраћај непријатеља и маневрисање снагама и прекинуле оперативну везу између појединих његових групација.

У таквој ситуацији и у складу са утврђеним плановима, крајем септембра и почетком октобра почеле су заједничке и усклађене операције снага Народноослободилачке војске (укупно 23 дивизије и више мањих јединица), Црвене армије (III украјински фронт и део снага II украјинског фронта) и војске отечественофронтовске Бугарске (1, 2. и 4. армија, које су биле под командом штаба III украјинског фронта), за ослобођење источног дела Југославије (Војводине, Србије и Македоније). Заједничким дејствима I армијске групе и 13. и 14. корпуса НОВЈ, III украјинског фронта и 2. бугарске армије, до 20. октобра је била разбијена и великим делом уништена немачка армијска група „Србија“, ослобођен Београд и највећи део Србије и прекинута одступница групи армија „Е“ Моравском долином, због чега се та групација морала повлачити много тежим правцима (долином Ибра и делом кроз Црну Гору преко Босне) ка долини Саве. У борбама за ослобођење Београда учествовале су јединице свих југословенских народа; у тим борбама се још једном снажно манифестовало братство и јединство југословенских народа и њихова решеност да, збратимљени у новој социјалистичкој заједници, изграђују своју лепшу будућност. У борбама за ослобођење главног града Југославије садејствовале су са нашим дивизијама јединице Црвене армије са мотомеханизованим корпусом. За то време су 15. и 16. корпус и Брегалничко-струмички корпус НОВЈ са 1. и 4. бугарском армијом наставили борбе за ослобођење Македоније. У исто време су вођене и операције на Косову и Метохији, у којима су узеле учешћа и јединице албанске ослободилачке војске (5. дивизија). У другој половини новембра окончане су борбе и у тим крајевима.

И снаге Народноослободилачке војске у Босни, Хрватској и Словенији постигле су крупне успехе у лето и јесен 1944. године. Многи непријатељски гарнизони су били уништени и окупатор је био приморан да напушта велика подручја која више није могао бранити. Све комуникације су биле под непрекидним ударима наших јединица. Таква ситуација је у великој мери апсорбовала и спутавала снагу групе армија „Е“, која је имала више од 300.000 војника. Борећи се против мањег дела њених снага које су се повлачиле из Албаније,

2. корпус је, у садејству са 5. и 6. албанском дивизијом, до краја децембра ослободио Санџак и Црну Гору и знатан део Херцеговине. У исто време је 8. корпус ослободио сву Далмацију и многа наша острва у Јадранском мору. У тим операцијама биле су разбијене или су претрпеле тешке губитке четири немачке дивизије. Дејствима 2. и 8. корпуса коначно је ослобођен велики део јадранске обале.

У новембру и децембру 1944. године снаге II и III украјинског фронта Црвене армије и јединице бугарске војске напустиле су Југославију. За то време је Народноослободилачка војска образовала самосталан стратегијски фронт, који је био део општег савезничког обруча око нацистичке Немачке. Тај фронт се протезао од Драве и Дунава, преко Срема, долином Дрине, преко Сарајева, Мостара и Динаре, до Јадранског мора. На десном крилу он се повезивао с фронтом Црвене армије у Мађарској. Ослобођењем источних и јужних крајева Југославије (више од половине територије Југославије и више од пола укупног броја становништва) створена је стратегијска основица за коначно ослобођење свих делова југословенске територије.

Народноослободилачка војска Југославије је под руководством маршала Тита израсла у још моћнију војну силу, која је крајем 1944. године коначно ослободила источне делове земље и остварила стратегијску надмоћ на свом ратишту. Она је тада имала 51 дивизију (у саставу 15 корпуса) и 2 авио-дивизије, тако да је први пут у народноослободилачкој борби премашила снаге непријатеља на нашем ратишту.

Формирање армија и завршне операције. Ослобођењем великог дела земље створени су још повољнији услови за вођење рата. Стабилност слободне територије омогућила је да се плански и потпуније приђе мобилизацији, нарочито у оним крајевима из којих је до тада мало људства било у јединицама Народноослободилачке војске. А то је олакшало попуну постојећих и формирање нових јединица. Знатно су побољшани и услови снабдевања јединица материјалним и техничким потребама. У таквој ситуацији и у складу с припремама операција за коначно ослобођење земље, оружане снаге су се још више развиле и организацијски учврстиле. Стварају се нове јединице видова и родова, а 1. јануара 1945. године Врховни штаб издаје наредбу о формирању I, II и III армије, два месеца касније о формирању IV армије и о преименовању Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије у Југословенску армију, а Врховног штаба у Генералштаб Југословенске армије. Тиме је завршена организацијска структура наше армије у рату. Југословенска армија је 1. марта 1945. године имала 59 дивизија (од тога 2 пролетерске, 15 српских, 17 хрватских, 6 словеначких, 11 босанско-херцеговачких, 6 македонских, 1 црногорска, 1 санџачка), 2 ваздухопловне дивизије, јединице Ратне морнарице, самосталне јединице виших штабова и војнотериторијалне команде. Из ослободилачке и револуционарне борбе, кроз тешкоће и жртве, успехе и победе, израсла је под Титовим руководством Југословенска армија, армија братства и јединства наших народа, која је у то време имала 800.000 бораца.

Почетком 1945. године југословенско ратиште је имало три подручја карактеристична по начину извођења дејстава на њима: непрекидни равничарски фронт на Драви, Дунаву и Срему, испрекидан и изломљен фронт дуж линије Дрина—Невесиње—Мостар и подручје дејстава у позадини непријатеља.

На фронту северно од Саве наше снаге су од децембра 1944. до априла 1945. године извеле неколико већих операција које су по начину извођења углавном одговарале класичним фронталним дејствима у другом светском рату. У њима су наше јединице наишле на озбиљне тешкоће: већи део кадра био је ненавикнут на борбена дејства таквог карактера и обима; релативно брзо увођење великог броја тек мобилисаног и необученог људства у тешке борбе на равничарском земљишту изазвало је процентуално веће губитке; јачање снага видова и родова непосредније је истакло значај садејства; посебан проблем су били савлађивање већих водених препрека, фортификацијско уређење земљишта и запречавање са сасвим оскудним средствима и под врло тешким климатским условима; систем снабдевања је показао многе недостатке, итд. Међутим, захваљујући крајњем залагању и пожртвовању руководећег кадра, његовој самоиницијативи, смелости у предузимању одговарајућих мера и акција, смислу за импровизацију, готовости и на највеће напоре и жртве — све те тешкоће су савладане и јединице припремљене за завршне операције за ослобођење земље.

На фронту јужно од Саве дејства су вођена претежно против немачких снага које су се из Грчке пробијале преко наше територије у правцу севера и северозапада и против окупаторских и квислиншких јединица које су се налазиле дуж обале јужног Јадрана. Немци су у тим рејонима, нарочито на правцима повлачења групе армија „Е“, упорно бранили насељена места, саобраћајне чворове и комуникације. Дејства наших снага на тим правцима била су усмерена, пре свега, на бокове непријатеља по читавој дубини. Да би колико-толико осигурали своје кретање, Немци су морали организовати мноштво отпорних тачака у захвату комуникација, а то је захтевало ангажовање великих снага и њихово уситњавање. Све је то знатно успоравало извлачење непријатеља и он је трпео велике губитке.

У позадини фронта, на мањим и већим слободним територијама, оперисале су наше крупне снаге: 5. корпус у средњој и западној Босни, 6. корпус у Славонији, 10. корпус северозападно од Загреба, 4. корпус на Кордуну, у Банији, Жумберку и Покупљу, 11. корпус у Лици, Горском котару и Хрватском приморју, 7. корпус у Долењској, Белој и Сухој Крајини, 9. корпус у Словеначком приморју и IV оперативна зона у Штајерској.

Основна активност ових снага до почетка завршних операција састојала се у нападима на непријатељеве комуникације. Тиме су биле везане јаке снаге окупатора, ометано је њихово снабдевање и пре-груписавање и на тај начин су непосредно слабљена његова дејства на фронту. Сем тога је у знатној мери онемогућена организована припрема непријатеља за одбрану по дубини, што је било од великог значаја за предстојеће завршне операције. Да би заштитио бар нај-

важније комуникације које су преко северозападног дела наше земље везивале фронтове у Мађарској и Италији, непријатељ је морао извести две крупне офанзивне операције: прву — крајем 1944. године у Словенији, и другу — фебруара 1945. године у Славонији и Подравини. Колике су у то време биле непријатељеве тешкоће у борби с нашим јединицама у позадини, види се и по томе што је више снага имао у позадини него на фронту.⁷⁾ Слично су биле распоређене и квислиншке снаге, док је наша армија у исто време имала нешто јаче снаге на фронту него у позадини.⁸⁾ То показује колико су за окупатора била тешка дејства у позадини, у којој је цео народ представљао за њега сталну опасност.

Дејствима Југословенске армије на сва три подручја нашег ратишта оствариван је јединствен план стварања услова за отпочињање операција ради потпуног ослобођења земље.

Завршне операције Југословенске армије су саставни део савезничке офанзиве за коначно уништење хитлеровске Немачке. Њихов значај и обим потврђује чињеница да је непријатељ на југословенском ратишту имао крајем марта 1945. године 30 комплетних дивизија, 9 самосталних бригада, 4 борбене групе, 30 самосталних пукова и многе друге мање јединице копнене војске, затим једну морнаричку дивизију и друге мање морнаричке и ваздухопловне јединице.

План завршних операција донесен је у Београду на састанку друга Тита с командантима армија и представницима Генералштаба. О садејству са савезничким снагама у Мађарској и Италији договорено је на састанку друга Тита с маршалом Толбухином и фелдмаршалом Александером у Београду. Основна замисао је била: дејствима северне групе (I и III армија са оперативно потчињеним 6. и 10. корпусом) ка Корушкој, јужне групе (IV армија са оперативно потчињеним 4, 7, 9. и 11. корпусом) ка Трсту и централне групе (II армија са оперативно потчињеним 2, 3. и 5. корпусом) правцем Добој—Бања Лука—Карловац—Ново Место, окружити и уништити немачке снаге на тлу Југославије. Јужна група прелази у напад 20. марта, централна 5. априла, а северна 12. априла.

Начин дејства наших јединица у овој крупној офанзивној операцији представља по много чему нов облик ратовања. Многи проблеми су решени на специфичан начин. Основна особеност тих дејстава је била у постојању већих слободних територија и крупних снага у позадини непријатеља, на свим правцима нашег наступања и на целој дубини операције, и у смелом забацивању дела снага у позадину непријатеља од стране јединица које су нападале с фронта. Захва-

⁷⁾ Група „Е“: 91. армијски корпус на Драви и Дунаву, 34. у Срему и око Брчког и Бијелине, 21. брдски армијски корпус у источној Босни и око Мостара, 15. брдски армијски корпус у долини Уне, на Кордуну, у Лици и Горском котару, 69. армијски корпус у Славонији, око Загреба и Бање Луке, 97. армијски корпус из састава групе „Ц“ у Истри и Словеначком приморју.

Јединице под командом 18. корпусне области у јачини: 438. дивизија, 10 самосталних пукова и 6 самосталних батаљона у Словенији.

⁸⁾ У склопу плана напада на Југославију краљевске румунске и бугарске армије 2, 3. и 8. корпус — укупно 22 дивизије и главнина тенковских, артиљеријских и инжињеријских јединица. У позадини су дејствовали 4, 5, 6, 7, 9, 10. и 11. корпус и IV оперативна зона — укупно 24 дивизије. На осигурању границе у извршавању других задатака налазиле су се: у Македонији — 3, у Србији — 4, и на Косову и Метохији — 1 дивизија, у саставу Корпуса народне одбране било је 7 дивизија. Сем тога, имали смо 2 ваздухопловне дивизије. Укупно: 63 дивизије.

љујући активности снага у позадини фронта, непријатељу је било веома отежано снабдевање јединица на фронту, прегруписавање, организовање одбране по дубини и планско извлачење снага. Наше јединице, иако релативно слабо моторизоване, оствариле су успешно гоњење и окружење непријатеља, који је био моторизован и располагао добром мрежом комуникација. За осигурање бокова наших јединица које су вршиле дубоке продоре одређиване су мале снаге, али то непријатељ није могао искористити зато што није имао слободних места. Јединицама у позадини надомештавано је недостајање далекометне артиљерије и авијације за дејства у дубини непријатељеве одбране. Тако су многи веома важни привредни објекти били спасени од уништења при непријатељевом повлачењу.

Операција за ослобођење земље практички је изведена као мноштво мањих и већих нападних и одбрамбених акција, вођених у исто време на огромној просторији и на веома разноврстан начин — почевши од партизанских акција до класичног фронталног пробоја добро организоване непријатељеве одбране. Непријатељу је наметнут начин дејства у коме је за њега позадина постала примарнија од дејстава на фронту. Тиме је осигуран брз темпо наступања наших снага. У борбама од 20. марта до 15. маја разбијена је и уништена група армија „Е“, а међу многобројним заробљеницима налазио се и командант групе Лер. Такви резултати су постигнути захваљујући начину дејства који је омогућавао ангажовање разноврсних јединица и самог народа у борби и развијање њихове стваралачке иницијативе. Сажета карактеристика таквог начина дејства види се из речи друга Тита:

То је био општенародни рат, али добро организован, вођен из једног центра, Врховног штаба, са комбинацијом партизанског ратовања с фронталним борбама. (Тито, Говори и чланци, књ. II, стр. 351 — подвукао И. Г.).

Општенародни рат као војни облик народноослободилачке борбе испољио се нарочито јасно у завршним операцијама наше Армије. Међутим, треба имати у виду то да се до њега дошло постепено, то јест од партизанског начина дејства који је одговарао одредима и диверзантским групама, преко дејства бригада, које су партизански рат водиле на квантитативно и квалитативно вишем нивоу, и својеврсне комбинације партизанских и фронталних дејстава дивизија и корпуса — све до завршних операција и дејстава армија, у којима су најјасније оцртане карактеристике ослободилачког рата. Захваљујући правилној оцени основних стратегијских фактора за вођење рата, друг Тито је на свакој етапи развитка народноослободилачке борбе јасно одређивао и најпогоднији начин дејства њених оружаних снага. Тако је за све време рата начин извођења дејстава био значајан елемент односа снага и доприносио је да се тај однос постепено измени у нашу корист.

Допринос Народноослободилачког рата борби против фашизма. Под руководством КПЈ, са другом Титом на челу, народи Југославије почели су и успешно завршили народноослободилачки рат. Тај рат

је био од великог значаја не само за нашу земљу већ и за победу прогресивних снага света над фашизмом. Одбацивањем Тројног пакта народи Југославије су задали снажан удар фашистичкој агресији. Уместо да Југославију уклопе у фашистички блок, Хитлер и Мусолини су против ње морали водити рат ангажујући при том 51 дивизију (24 немачке, 22 талијанске и 5 мађарских),⁹ рат који им је наметнуо потпуне измене у плану напада на Грчку и натерао Хитлера да за 38 дана одложи напад на СССР.

Оружани устанак народа Југославије био је у то време једина светла тачка у поробљеној Европи. Он се разбуктао у пламен онда када је фашизам био на врхунцу свог војног успона; он је показао читавом свету да се против фашизма може борити и да се у тој борби може побеђивати. Борба народа Југославије била је знатна материјална и морална подршка савезничким армијама, које су у то време биле приморане да се повлаче или да се тек припремају за рат против фашистичке агресије.

Оружани устанак народа Југославије прерастао је у организовани општенародни рат, у коме су снаге Народноослободилачке војске везивале у просеку преко 500.000 фашистичких војника Немачке и Италије и квислиншких јединица Бугарске и Мађарске. У том погледу се ништа није мењало ни онда када су фашистичке силе биле приморане да воде одлучујуће битке на другим фронтovima. Офанзивна дејства наших снага нису ни тада допуштала окупаторима да извлаче јединице с нашег ратишта, већ су их, напротив, приморавала да довлаче нове снаге.

Доследни пролетерски интернационализам руководства КПЈ и народноослободилачког рата изражавао се и у његовим напорима да што више помогне Совјетски Савез, који је највећу тежину рата дуго време сам сносио. У томе је био не мали наш допринос општесавезничкој борби против фашизма у другом светском рату.

Величина тога доприноса је и у томе што је дат у изванредно тешким условима. Дуго време без икакве непосредне материјалне помоћи, па чак и непризнати, у борби против вишеструко бројнијег и надмоћнијег непријатеља, чија бруталност није знала граница, неодевени и без довољно хране, приморани да сваку пушку и сваки метак отимамо од непријатеља — ми ни једног тренутка нисмо престали да задајемо ударце фашистичким агресорима.

Борећи се предано за своје ослобођење и за уништење фашизма, југословенски народи су дали 1,700.000 људских живота. Од тога су војни губици износили 305.000 мртвих и 425.000 рањених бораца. Мало који народ је у борби против фашизма поднео толике жртве. Они су најречитији израз доприноса ослободилачке борбе у Југославији заједничким напорима уједињених народа у рату против фашистичке коалиције.

⁹ У склопу плана напада на Југославију краљевске румунске и бугарске армије ојачане са по једном немачком оклопном дивизијом имале су задатак да осигурају позадину немачких снага према СССР.

Говорећи о том доприносу, друг Тито је рекао:

Мјерило вриједности нашег ратовања не може бити у томе како су наши борци били одјевени и какво је било наоружање, колико смо имали и каквих техничких средстава итд., већ у томе колико смо у рату имали против себе непријатељских дивизија (које су окупаторима биле јако потребне на другим савезничким фронтима), колико и какве ударце смо били способни задавати непријатељу и, на крају, — колика је била наша бројчана снага. (Тито, *Говори и чланци*, књ. VI, стр. 362.)

Борбени прилог народа Југославије општим ратним напорима антихитлеровске коалиције наишао је на заслужено признање свих објективних људи света. Тито и југословенски партизани постали су још за време рата симбол борбе за слободу, а њихова дела су значила подстицај свим искреним борцима против фашизма.

*

Пример народноослободилачког рата потврдио је општу законитост да агресор не може издржати рат против народа спремног да се до краја жртвује за своју слободу и независност. Нападач се у Југославији сукобљавао не само с оружаним ослободилачким снагама него и с читавим народом. Народне масе су биле снага која је представљала непробојан фронт, а земља коју су оне браниле постала је неуништива тврђава. Наше ратно искуство је потврдило да мала земља може успешно водити рат против много надмоћнијег непријатеља и да у тој борби може извојевати потпуну победу. Праведност нашег рата, његови ослободилачки и револуционарни циљеви били су фактор мобилизације свих људских, моралних и материјалних снага земље.

Примењујући начин борбе адекватан војно-политичкој ситуацији, односу снага на ратишту, квалитету људства, степену наоружања, тактици и стратегији непријатеља и изналазећи најпогодније нове организационе облике у свакој фази рата — наше оружане снаге су, иако у тешким условима, надокнадиле своју техничку инфериорност, постизале све веће успехе, постепено остваривале надмоћност и, на крају, победиле непријатеља ослободивши сопственим снагама земљу.

Под руководством Комунистичке партије Југославије и друга Тита, нађен је пут и начин да се окупатор војно и политички потуче, да се оствари јединство народа у ослободилачкој борби, засновано на свести, циљевима и перспективама те борбе. Енергија југословенских народа слила се у рату и револуцији у незадрживу бујицу која је са нашег тла очистила поробљиваче и њихове сараднике, а заједно с њима и све оно старо, оно што је наше народе у прошлости држало у тами, раздвајало и кочило њихов друштвени развитак. Тиме су постављени темељи и отворен пут нашој великој садашњости и још већој будућности.

УЛОГА ДРУГА ТИТА У ПОСЛЕРАТНОМ РАЗВИТКУ
И ЈАЧАЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ НАРОДНЕ АРМИЈЕ
И СНАГА НАРОДНЕ ОДБРАНЕ

Као што је била један од основних чинилаца победе у народно-ослободилачком рату и револуцији, тако је и у послератном развоју наша Армија била један од основних чинилаца одбране револуционарних тековина и поуздани ослонац изградње и победе социјализма у нашој земљи.

Победа у рату није отклонила све опасности по будућност југословенских народа. Снаге међународне реакције нису се мириле са револуционарним променама оствареним у Југославији. Домаћа реакција, свргнута с власти, била је такође спремна да се стави у службу сваком непријатељу нове Југославије. Реакција је рачунала с тешкоћама изазваним ратним разарањем, младошћу новог револуционарног кадра, суоченог са огромним проблемима обнове и изградње и вребала погодан тренутак да оствари оно што јој је измакло у рату.

Законитост да се успех револуције, а и сваке ослободилачке борбе, може осигурати само ако се располаже и организованим снагама за њену одбрану потврдило је у пуној светлости и наше искуство. Ми нисмо после завршетка рата „бацили копље у трње и казали да је тиме све свршено“, већ смо „све снаге бацили на то да изградимо нашу Армију“ (Тито, *Војна дјела*, књ. II, ВИЗ, Београд, 1961, стр. 149), са задатком:

да брани тековине народне револуције, да брани стечене тековине, братство и јединство наших народа, да чува миран рад и развој народа. (Тито, исто, књ. II, стр. 202).

У таквој атмосфери Југословенска народна армија је прелазила на мирнодопски живот, школовање, изградњу и усавршавање. Улажући велике напоре и лишавајући се много чега, наш ратни кадар је успео да заврши основно, а добрим делом и више војно школовање и да се у потпуности оспособи за вођење и организовање народне одбране. Упоредо с тим ми смо школовали генерације нових активних и резервних старешина, спремних да у свако доба узму на себе одговарајуће дужности и да у свему буду равни по квалитетима својим друговима који су као старешине поникли у рату.

Борећи се с изузетним тешкоћама, штедећи на сваком кораку и настојећи да издаци за потребе народне одбране буду што целисходније утрошени, ми смо властитим снагама, у условима најгрубље блокаде, изградили материјалну основу ударне моћи Армије. Властита војна индустрија и бродоградња, касарне, аеродроми, магацини, нови друмови, пруге, мостови и други војни објекти потврда су тих напора. Већина тих објеката изграђена је као комплементарни део наше привреде и значила је непосредно јачање наших економских потенцијала уопште.

Тако смо створили основне материјалне и субјективне услове савременог васпитања и обуке. Наша Армија је тако постала не само школа бранитеља наше домовине већ и градитељ политичке и моралне

свести наше омладине, новог, југословенског социјалистичког патриотизма и значајан фактор стварања нових културних и радних навика наших младих људи.

Захваљујући тој унутрашњој моралној снази, која је стално била у средишту пажње друга Тита, Југословенска народна армија је била кадра да одговори својим задацима и у тренуцима највећих опасности којима смо повремено били изложени. У исто време, васпитавана у духу братства и јединства југословенских народа, она је, верна традицији Народноослободилачке војске и партизанских одреда, била један од стално делујућих чинилаца југословенске интеграције и будни чувар народног јединства.

Прожета таквим духом, савремено обучена и опремљена сразмерно нашим могућностима, Армија је по својој снази и карактеру постала не само сигурни заштитник својих народа, ударна снага народне одбране, већ и снажан ослонац борбе за мир у свету. Њен значај је у том погледу утолико већи што је реч о армији несумњиво великог војничког квалитета и непоколебљивог морала, за коју су борба за мир и одбрана од агресије најзначајнији чиниоци њене снаге и полазна основа њене целокупне доктрине. На тај начин је и она, са своје стране, допринела нашој борби за изградњу социјализма и мир у свету.

Као оружани фактор једне социјалистичке земље, каже друг Тито за југословенску народну армију, она је баш по свом карактеру браниоца, иако оружана сила, имала у извјесном смислу и велику мирољубиву улогу у свијету... Јер ми смо стварали своју Армију и данас је усавршавамо с једним циљем: да очувамо мир, да одбранимо своју земљу и заштитимо њене интересе, а ни у ком случају ради отимања туђих земаља. И њен међународни значај је баш у тој огромној улози Армије која никога не угрожава и која својим постојањем само може да допринесе стабилности и учвршћењу мира. (Тито, исто, књ. III, стр. 60.)

Међутим, у данашњем свету наставља се фантастична трка у наоружању и избегава се да се нађу конструктивна решења основних међународних проблема. Пред дилемом рат или мир, избор мора бити само један. Мир је и самим објективним кретањем света постао његова иманентна потреба и једино могући услов сваког напретка. Зато се у борбу за очување и учвршћење мира објективно сврстава огромна већина човечанства. То је снага с којом сваки агресор мора да рачуна.

У таквим условима рат није више неизбежан, поготово што снаге мира остварују путеве трајнијег и мирољубивог решења спорних проблема. Међутим, постојеће противречности, које ратну опасност чине стално присутном, траже да се упорна борба за мир, за забрану атомских експеримената, за разоружање, борба за мирољубиву активну коезистенцију, веже и с напорима за одбрану од евентуалног агресиона. Стога друг Тито каже:

Упркос томе што ми данас водимо упорну борбу да се сачува мир, да се спријечи употреба атомског наоружања, да дође до разоружања и да се та најстрашнија савремена научна војнотехничка средства не искошћавају за уништавање, већ да се користе за бољи живот људи на земљи, ипак мислим да морамо бити спремни и да се морамо спремати за одбрану и у случају да непријатељ употријеби такве врсте наоружања. (Тито, исто, књ. III, стр. 182—183.)

Неизбежне су слабости сваког агресора, које произлазе из карактера агресивног рата и отпора целокупног прогресивног човечанства, са којим би се он нужно морао сукобити. У таквом евентуалном случају, са којим реална политика доследно мирољубиве земље мора рачунати, спремност народа за одбрану је саставни део његове борбе за мир и фактор пораза аг्रेसије, пораза до којег неминовно мора доћи у данашњим условима.

За нападнуту земљу то не би била безнадежна борба чак и у случају многоструке премоћи агресора. Народноослободилачки рат је, на пример, показао да је борба против неупоредиво надмоћнијег непријатеља била могућна чак и у условима када је народ био готово голорук. И тада је одговарајућим начином борбе и захваљујући јединству народа било могућно преодолети надмоћ противника и водити рат до победе. Поготово ће то, онда, важити у другим, повољнијим условима, када се располаже са довољно савременог наоружања и опреме, при чему наша ратна искуства неће бити од мањег значаја. Истина, она не смеју постати шаблон, јер ни услови рата не могу бити исти, али су у сваком случају основ од кога, поготово ми, имамо разлога и потребе да полазимо. Друг Тито је често на то указивао.

Коришћење искуства из прошлог ослободилачког рата има огроман значај за нас, за одбрану наше земље у евентуалном будућем рату с новим ратним средствима и новим методима ратовања. Ми смо у нашем ослободилачком рату, немајући техничких средстава, прилагодили стратегију и тактику тим недостацима и дали првенствену улогу моралном фактору. Друго, што је врло важно у свакој армији, јесте да у евентуалном рату треба да дође до пуног изражаја способност сваког појединца, сваке формације, да могу увијек, у свакој ситуацији да се снађу. У евентуалном будућем рату неће бити крутих фронта ни фронталних борби, биће више, продора у дубину, више десантних операција и освајања разних стратегијских положаја и објеката. И, разумије се, пошто ће тако дејствовати противник који буде наступао, треба знати прилагодити се томе у одбрани. У томе ће искуства из нашег рата играти велику улогу... Разумије се, искуство из прошлог рата мора се комбиновати с перспективом будућег рата са савременим средствима, са друкчијим методом ратовања. (Тито, исто, књ. III, стр. 113.)

Захваљујући настојањима друга Тита, наше ратно искуство је нашло одговарајуће место у војној вештини наше Армије и у целокупној концепцији наше народне одбране. При томе нису занемарена ни искуства других.

Изградња социјализма у нашој земљи и доследно мирољубива спољна политика нашег државног руководства, са другом Титом на челу, осигурале су неопходну основу општенородне одбране. Јединство и морална чврстина наших народа и наше Армије јесу бедем који није кадар да савлада ниједан агресор, без обзира на бројну величину и обученост његове оружане силе. „Наше шуме, наша брда и просторства“ (Тито), читава наша територија, и такав начин вођења борбе који покреће непресушне снаге најширих народних слојева — то су наше предности, које агресор ни снагом најмодернијег оружја не може поништити.

Унутрашње јачање редова армије. Никад ми нисмо на унутрашње јачање Југословенске народне армије гледали као на нешто одвојено од процеса јачања снага на које се ослањао социјалистички развој у нашој земљи. Од свог настанка, наша Армија је по свом карактеру и циљевима, по нераскидивим везама с народом и по унутрашњим односима — народна и социјалистичка. У томе и јесу извори њених снага.

Задачи које је друг Тито постављао Армији и мисли које је изрекао у вези с јачањем њених унутрашњих снага — приликом обиласка академија и школа, јединица и установа и приликом присуства вежбама и маневрима — сасвим су јасно указивали на пут којим треба ићи.

Морално-политичко васпитање и настава уопште били су стална наша брига у послератном животу Армије и сигурно је да се њихова вредност може позитивно оценити, јер се она огледа у општој спремности да се брани слобода и независност наше социјалистичке земље. Друг Тито је често говорио о задацима у васпитању и обуци и готово редовно указивао на потребу да и у том погледу не смемо занемарити наша искуства из рата, наравно, стваралачки се користећи њима и прилагођавајући их новим потребама.

Када се говори о напорима које су уложиле старешине у раду на оспособљавању стотина хиљада војника који су прошли кроз Армију, нарочито је значајно поменути васпитну страну целокупног наставног процеса, у коме се много пажње посвећује развијању иницијативе, самосталности, одлучности, спремности да се узме на себе одговорност за властити поступак. Поред тога, војностручна обука је знатно подигла опште и техничко образовање војника, па је тако постала значајан извор квалификованих кадрова за земљу. Такође су значајни резултати постигнути на подручју просветне и културно-забавне делатности, на којем се примењују различити облици рада који омогућавају војницима да развијају своје позитивне склоности. За успехе у обуци и васпитању војника, старешински састав наше Армије заслужује највеће признање. Извршавајући обимне задатке, он се и сам школовао и оспособљавао. Од завршетка рата кроз 54 војне школе укупно је прошло 105.000 старешина, рачунајући ту и младе старешине, који су се после рата определили за позив официра. Старешине наше Армије су доказале своју спремност и дораслост задацима и оправдале поверење које је друг Тито у њих полагао.

Исто толико бриге посветио је друг Тито развијању правилних међусобних односа у Армији и учвршћењу дисциплине. Демократични и другарски односи, које је Комунистичка партија Југославије неговала у нашој војсци још од њеног стварања, увек су били значајан фактор морално-политичког јединства у јединицама и темељ на коме почива свесна дисциплина у Југословенској народној армији. Поштовање личности војника, поверење у његове способности и његову спремност, брига о условима живота војника јесу принципи на којима се граде односи у нашој Армији. Тим проблемима је друг Тито придавао изванредно велику важност готово у свакој прилици када се

обраћао припадницима Армије, старешинама или војницима, када је говорио о њиховим задацима. Као црвена нит, у многима од тих говора друга Тита провлачи се мисао да

у Армији треба да влада дух другарства, онаквог другарства какво је владало у великом ослободилачком рату. Разумије се да то не смије ићи на штету дисциплине. Али ја мислим да дисциплина неће ништа изгубити ако буде владало такво другарство. Напротив, дисциплина ће се тиме још подићи. У нашој Армији треба да буде чврста, гвоздена дисциплина — с једне стране, а с друге — најприсније другарство и између самих официра и између официра и бораца... Другарски однос, присно другарство према људима, човјечнији однос према онима које васпитавате — то је залага монолитности армије као што је наша. (Тито, исто, књ. II, стр. 52.)

Друг Тито је увек, говорећи о правилним, другарским односима између старешина и војника и о чврстој дисциплини у нашој народној Армији, у којој влада нови дух, дух здравих социјалистичких односа, истицао такве нове односе као моћну залог јачања монолитности јединица и Армије у целини.

Наравно, тиме се не жели рећи како смо ми у погледу развијања здравих односа, чврсте војничке дисциплине и бриге о војнику постигли све оно што желимо. Јер решавање ових питања — што у сваком погледу јача унутрашњу монолитност и борбену спремност Армије — јесте процес који тражи стално залагање старешина на свим степенима, а такође и других фактора, посебно организација Савеза комуниста у војним јединицама и установама.

Међутим, организације СКЈ не исцрпљују своју делатност само на задацима неговања и изграђивања другарских, социјалистичких односа међу припадницима Армије. Мада се може рећи да оне највише пажње поклањају морално-политичком јединству, јачању социјалистичких односа и активности комуниста у извршавању политичких задатака, на њиховим састанцима се расправља и о свим значајним проблемима који се намећу јединицама. То, разумљиво, не смањује одговорност команди за стање и проблеме у јединици; напротив, то је услов још успешнијег њиховог рада.

И у погледу рада организација Савеза комуниста брига друга Тита била је велика. Пратећи њихову делатност, он је увек полазио од општих задатака пред којима се налази земља, а које намећу међународни односи, задаци социјалистичке изградње итд., и указивао на то какви су — у таквим условима — улога и задаци Армије, односно комуниста у њој. Сем задацима идејно-теоријског карактера, неговању традиција народноослободилачког рата, бризи за људе и сл., посебан значај придавао је друг Тито и унутрашњим односима у организацијама и питању критике. У вези с тим је упозоравао да се критика и самокритика код нас постављају на нешто другачији начин него у осталим организацијама.

Но немојте мислити да због те специфичности у Армији, у којој постоји субординација, критика и самокритика нису немогуће. Разумије се да стручне грешке војног карактера не могу критиковати лаици... али за све друго на партијским састанцима треба самог себе да критикује онај који је погријешо. Тиме он неће, па макар био старјешина, изгубити свој ауторитет... него ће га још и подићи. (Тито, исто, књ. II, стр. 138.)

Због особености које намеће армијски живот, преко је потребно да се комунисти стално залажу за складно развијање и социјалистичких односа у Армији и чврсте дисциплине, за беспрекорно извршавање наређења. У испуњавању тих задатака, мисао и савети друга Тита сачуваће нас од застрањивања било у ком правцу.

Друштвена улога Армије. Југословенска народна армија је од свог настанка животно повезана са интересима народа. Сви успеси и победе — били су извор заједничких радости; све препреке и тешкоће, па и опасности које су наилазиле у последњих двадесет година — биле су заједнички савладаване; све наде у будућност које заокупљују земљу — наде су и жеље и припадника Армије. Хиљадама пута потврдило се да су народ и војска једно. Зато се и може рећи да је Армија неодојиви део нашег друштва, па и њена снага и монолитност у основи леже у снагама и монолитности друштва. Отуда на традиционалну повезаност наше Армије с народом и њено уклапање у динамику друштвено-политичког и привредног живота земље не треба гледати као на спорадичан феномен, већ као на закониту појаву, као на природну функцију која произлази из суштинских одлика које Армија има као део друштвеног организма.

Зато, активност припадника Армије у изградњи земље треба посматрати и с гледишта квантитативног доприноса — израженог у милионима радних часова на грађењу пруга, путева и мостова, подизању зграда, пошумљавању, санитетској помоћи итд. Али без обзира на то како оцењивали материјалну вредност ангажовања припадника Армије у привредној изградњи, треба видети њен још већи допринос и у другом смислу, то јест колико она у моралном погледу значи и колико доприноси духу узајамног поверења и међусобне чврсте повезаности војске и народа.

С обзиром на народни и револуционарни карактер наше Армије, и рад у друштвено-политичким организацијама треба ценити по томе колико припадници Армије доприносе, према својим могућностима, решавању разних проблема у срединама у којима живе. Међутим, с гледишта интерних интереса Армије, он има вредност и у другом смислу. Јер старешина као васпитач младих војника мора да познаје основне проблеме које решава друштво; отуда је рад у друштвеним организацијама својеврсна школа. А повезаност с проблемима изградње земље такође је непресушни извор моралних снага.

И у вези с друштвеном улогом Армије друг Тито је непрекидно указивао да она није народна само по томе што има такво име и што чува границе.

Она се од народа не смије изолирати, него треба да буде армија која ће на свим линијама бити чврсто везана с народом. (Тито, исто, књ. II, стр. 137.)

У целокупном послератном развоју друг Тито је одређивао основне задатке, формулисао опште циљеве и основе изградње Југо-

словенске народне армије и снага народне одбране. Зато се може рећи да је у све успехе у послератној изградњи одбрамбених снага земље уткана мисао водиља нашег врховног команданта.

*

Судбоносна хиљаду девет стотина четрдесет прва наметнула је драстичном снагом алтернативу чије је решење предодређивало ток наше историје.

Одбацујући догме и робовање доктринама које би могле да спуштају доношење одлука и предузимање акција адекватних конкретним ситуацијама, Централни комитет Комунистичке партије са другом Титом на челу нашао је путеве и начине да се поведе успешна и победоносна оружана ослободилачка борба југословенских народа. Започевши оружану акцију за национално и социјално ослобођење југословенских народа у условима тоталног расула војног и политичког механизма старе државе, друг Тито је преузео на себе најтежу и најодговорнију улогу да на челу Централног комитета и Врховног штаба народноослободилачких снага руководи народноослободилачком борбом и социјалистичком револуцијом. Проницљивошћу револуционара који понире у суштину живота, Тито је токове наше будућности усмерио оног тренутка кад се чврсто ухватио за карику партизанског рата, супротно и упркос историји која до југословенског примера није забележила да се партизанским ратом може створити регуларна армија и нова држава.

Стваралаштвом истинског народног војсковође, Тито је боље него ико умео да сагледа и открије оне облике војне организације и начине вођења оружане борбе у којима је било могућно развити и разбуктати огромне потенцијалне снаге народа. А кад су првобитни облици војне организације, који су у почетној фази рата били једино целисходно решење, постали преуски и недовољни за размах оружане борбе, друг Тито је био иницијатор стварања нових организационих облика оружаних снага од којих је зависило учвршћење постигнутих и извојевање нових победа.

Упоредо са изградњом војне организације и руковођењем борбеним операцијама Тито је изграђивао стратегију и тактику револуције и рата у којем су наше оружане снаге побеђивале и извојевале коначну победу над непријатељем, упркос његовој вишеструкој техничкој и бројној супериорности. Формално изолованим акцијама умео је да даде стратегијски смисао и садржај и да просторно одвојене операције на југословенском ратишту повеже у смишљену целину. Оружану борбу југословенских народа Тито је успешно укључио у општи ратни напор антифашистичке коалиције — упркос сметњи, па и директног одбијања неких савезничких руководећих фактора да признају југословенски допринос општој савезничкој ствари.

Тито је могао да изврши епохална војна дела зато што су у његовој личности биле уједињене особине талентованог војсковође и државника који је мајсторски овладао законитошћу прогресивног друштвеног кретања и револуционарне борбе. Сигурном руком про-

летерског борца и вође, он је, борбом за братство и јединство, и национално питање од озбиљне кочнице претворио у једну од најмоћнијих полуга нашег рата и револуције. И друга сложена питања која су проистицала из непостојања организоване државе и државне власти, Тито је својим стваралаштвом претворио у огромна преимућства отварањем перспектива народне државе, за коју су се пробуђене широке народне масе одлучно бориле.

Народноослободилачким ратом наши народи су остварили највеће дело у својој историји: потпуно национално и социјално ослобођење. У њему су они створили нову државу, братску заједницу равноправних народа. Уколико се на то велико дело гледа из даље историјске перспективе, утолико се све боље сагледава права његова величина.

У то дело су уткани стваралачка мисао и непресушна енергија друга Тита, који је за наше народе постао и све више постаје појам свих великих тековина ослободилачког рата и револуције и њихове још лепше будућности.

Јачање и усавршавање наших оружаних снага као заштитника мирног, стваралачког рада наших људи у условима социјалистичке изградње стална је Титова брига. У својим делима он је развио нашу научну војну мисао, уочавајући на време све оно ново што је доносио напредак ратних средстава. Истичући да је човек основни фактор наше одбране, да је снага наше Армије у њеној чврстој повезаности с народом и у њеном морално-политичком јединству, Тито је сваком нашем војнику и сваком грађанину отворио перспективу да је у одбрани против агресора могућно очувати слободу и независност социјалистичке Југославије.

У Титовим оценама и мислима војне старешине налазе непресушни извор знања за своје лично усавршавање и овладавање војном вештином. У његовим делима и поступцима они налазе најбољи пример како треба неговати правилне, другарске међусобне односе, социјалистичке односе међу људима, који су основа нашег морално-политичког јединства.

Вођена Титовом руком, Југословенска народна армија је по својој херојској борби против агресора у ослободилачком рату и по својој садашњој улози стекла висок углед мирољубиве армије социјалистичке земље. Својим доследним служењем миру, својом снагом и спремношћу да се супротстави агресору, она је објективно материјални ослонац и морална потпора свих напредних снага у свету које се боре за слободу и независност, за мир и друштвени прогрес.

Генерал армије
ИВАН ГОШЊАК

KOMANDOVANJE I UPRAVLJANJE U JNA

Sa nastankom armije javlja se i problem komandovanja. I danas je to aktuelna tema. Problem je tim interesantniji i složeniji što mu većina prilazi sa raznih gledišta i pozicija. Ranije se govorilo uglavnom samo o komandovanju kao pojmu nerazdvojno vezanom za armiju. Međutim, poslednjih nekoliko decenija sve više se govori i o vojnom rukovođenju, pa se ta dva pojma ponekad identifikuju ili se komandovanje prikazuje kao jedna funkcija vojnog rukovođenja. A od kada su se javila shvatanja da je i armija organ državne uprave, sve više se govori i o upravljanju u armiji, vojnoj upravi, vršenju upravnih poslova i tome slično.

U ovom članku učinjen je pokušaj da se, prvenstveno s gledišta našeg pozitivnog prava, razmotre neki problemi komandovanja i upravljanja u JNA.

Rukovođenje. Tamo gde je bilo i gde ima kolektivnog i organizovanog rada, tamo postoji i rukovođenje. Rukovođenjem se svakako pokreće, usmerava i kontroliše određena organizacija radi izvršenja svojih zadataka i ostvarenja postavljenih ciljeva. To vredi i u odnosu na armiju. »... Ono se u vojsci sprovodi putem komandovanja (jedinicama, ustanovama, pojedincima itd.) i upravljanja ustanovama, određenim poslovima u jedinicama i njihovim dejstvima i slično.«¹⁾ Međutim, samom izrazu rukovođenje neki daju i uže ili drukčije značenje. Zato s razlogom isti-

če Bešlajn²⁾ da većina izraza koji se javljaju u vezi sa rukovođenjem, pa i samo rukovođenje, imaju više značenja i različito se upotrebljavaju. To je i razumljivo, jer je rukovođenje, iako se javlja još u najranijim društvenim oblicima, ipak jedno relativno novo polje proučavanja.

Kad god se dosad tretiralo pitanje rukovođenja vojskom, obično se govorilo o komandovanju. Tvrđilo se da van vojne organizacije i nema komandovanja. Komandovanje se, dakle, vezivalo a i danas se vezuje za vojsku, a upravljanje za privredu i državnu upravu. A uporedo se upotrebljava i termin rukovođenje. Međutim, američki autori za pojmove rukovođenje i upravljanje često daju samo jedan termin, »management« kojega upotrebljavaju u jednom i drugom značenju. A neki noviji autori, valjda zato što se nauka o rukovođenju napajala na vojnim organizacijama koje su prethodile drugim velikim organizacijama, govore o komandovanju i kad raspravljaju o rukovođenju u privredi i upravi.

Po našim ustavnim propisima (čl. 135 Ustava i čl. 73 Ustavnog zakona) oružanim snagama rukovodi Predsednik Republike kao Vrhovni komandant oružanih snaga. Te ustavne odredbe u Zakonu o JNA (ZJNA), u odeljku pod naslovom »Rukovođenje Jugoslovenskom narodnom armijom« propisuju da Jugoslovenskom narodnom armijom komanduje Vrhovni komandant, dok upravnim poslovima JNA rukovodi dr-

¹⁾ Pukovnik Jovan Hadžidamjanović: »Vojni rečnik«, Beograd, 1955, str. 209.

²⁾ Dž. R. Bešlajn: »Rukovođenje narodnom odbranom«, Beograd 1952, str. 41.

žavni sekretar za poslove narodne odbrane (čl. 7). Iz toga bi sledilo da rukovođenje našom armijom obuhvata kako komandovanje, tako i upravljanje.

Upravljanje. Da bi neka organizacija mogla da postoji i radi, mora prethodno da reši niz pitanja kao što su organizaciona, pitanja poslovanja i mnoga druga. Jasno je da to važi i za armiju kao organizaciju. Ta pitanja se rešavaju upravljanjem, koje se inače — u ovom ili onom obimu — susreće kod svake organizacije: javne ili privatne. Upravljanje, dakle, znači neposredno izvršavanje upravnih zadataka, dok je rukovođenje davanje direktiva i vršenje nadzora nad tim izvršavanjem.³⁾

Termin upravljanje neki upotrebljavaju i kad žele izraziti razliku između vojnih jedinica s jedne i vojnih ustanova s druge strane, navodeći da se jedinicama komanduje, a ustanovama upravlja. Ali to nikako ne znači da bi se jedinicama samo komandovalo, a ustanovama samo upravljalo. Jer, i u vojnim jedinicama ima upravnih poslova, kao što i vojna ustanova može imati određena komandna ovlašćenja.

Kako vidimo i terminu upravljanje daju se razna značenja ili se izjednačuje sa rukovođenjem kao, na primer, u ovoj definiciji:

»Upravljanje — pojam sa dvojakim značenjem: — u užem smislu — pravo rukovođenja određenim ustanovama i raznim poslovima u jedinicama, komandama, privremenim sastavima i sl. kao i propisivanje i primena izvesnih mera i postupaka za sprovođenje zakona, propisa viših upravnih organa... — u širem smislu — ovaj se pojam često identifikuje sa opštim pojmom rukovođenja, jer stvarno upravljati znači rukovoditi određenim poslovima, dejstvima itd. te je i najviši rukovođeci

organ u jedinici ujedno i najviši upravni organ.«⁴⁾

Neki drugi naši autori koji se bave problemima rukovođenja u privredi stoje na stanovištu da je upravljanje formiranje poslovne politike, dok je rukovođenje izvršna akcija, neposredno upravljanje tehnološkim procesom.⁵⁾

Upravljanje, kako je navedeno, shvatamo kao neposredno vršenje upravnih zadataka iz kojih za organe uprave proizilaze upravni poslovi. One upravne poslove koji spadaju u nadležnost vojnih organa možemo svrstati u dve grupe. U prvu grupu ulaze upravni poslovi iz oblasti organizacije, mobilizacije i popune JNA, njenog snabdevanja, opreme, materijalnog i finansijskog poslovanja, kao i drugi poslovi u vezi sa delatnostima koje se obavljaju u armiji ili se odnose na nju. Radi se, dakle, o poslovima koji se odnose isključivo na život Armije kao posebne organizacije, te ove upravne poslove u granicama svoje nadležnosti obavljaju svi vojni upravni organi. U drugu grupu spadaju upravni poslovi iz nadležnosti federacije koji se odnose na pripremanje i preduzimanje mera za organizaciju i mobilizaciju odbrambenih snaga zemlje i izvora potrebnih za narodnu odbranu, izvršenje vojne i drugih obaveza građana, državnih organa, privrednih, samoupravnih i društvenih organizacija u oblasti narodne odbrane, kao i na druge poslove u vezi sa njom.

Poslovima naše narodne odbrane rukovodi više organa. Da bi odbrana zemlje bila osigurana, u savremenim uslovima, nužna je mobilizacija i organizacija svih raspoloživih izvora i snaga u zemlji. Stoga narodna odbrana, najšire shvaćena, nije više stvar samo Jugoslovenske narodne armije već je

⁴⁾ Hadžidamjanović, »Vojni rečnik«, str. 248.

⁵⁾ Jeger, »Problemi rukovođenja u privrednim preduzećima«, Zagreb 1960.

Slično — Domainko ing. Dragutin: »Ekonomika proizvodnje u industrijskim preduzećima«, Zagreb 1957, str. 109.

³⁾ Po dr J. Krbeku: »Osnovi upravnog prava FNRJ«, Zagreb 1950, str. 80—81.

to sada stvar celokupnog naroda. Zato je i razumljivo da tim poslovima treba da se bavi veliki broj organa, svaki u svom delokrugu, ali ipak koordinirano i sinhronizovano. To obezbeđuje naš sistem narodne odbrane. Treba, međutim, istaći da je JNA ipak jedan od bitnih faktora naše narodne odbrane, pa je stoga i razumljivo da su mnogi poslovi koji se odnose na narodnu odbranu upravo nerazdvojno vezani za Armiju. Baš zato su takvi poslovi i stavljeni u nadležnost Vrhovnog komandanta i Državnog sekretarijata za poslove narodne odbrane (DSNO), a time i drugih vojnih organa. Ali dok upravne poslove iz prve grupe, vrše svi vojni upravni organi, dotle upravne poslove iz druge grupe, pored DSNO vrše i vojnoteritorijalni organi.

Rukovođenje upravnim poslovima JNA, iz kojih proizilaze ovlašćenja nadzora i kontrole nad radom svih vojnih upravnih organa,⁶⁾ povereno je državnom sekretaru za poslove narodne odbrane. Te upravne poslove, u prvom redu, vrši Državni sekretarijat za poslove narodne odbrane tj. državni sekretar, državni podsekretar, pomoćnici državnog sekretara, načelnik Generalštaba, načelnik pozadine i organizacione jedinice DSNO (uprave, Kabinet državnog sekretara i samostalna odeljenja). Zatim to vrše vojnoteritorijalni organi (komande vojnih odseka, vojnih područja, armija i mornarice), komande vojnih područja, armija, mornarice, vazduhoplovstva, graničnih jedinica, kao trupne komande i komande jedinica i uprave ustanova JNA. U vršenju upravnih poslova vojni upravni organi postupaju kao i ostali organi državne uprave.

S obzirom da je organizacija armije hijerarhijski postavljena to se načela

⁶⁾ O vojnim upravnim organima i njihovim osobnostima dao sam nekoliko zapažanja u članku »Vojni upravni organi i neka pitanja njihove nadležnosti« objavljenom u časopisu »Anal. Pravnog fakulteta u Beogradu«, broj 1/61.

subordinacije primenjuju i u vršenju upravnih poslova. Kad odredba člana 22 ZJNA i odgovarajuće odredbe Pravila službe stavljaju u dužnost vojnicima bezuslovno izvršenje naređenja pretpostavljenih starešina, ne prave nikakvu razliku da li je to bilo iz oblasti komandovanja ili upravnih poslova. Međutim, princip subordinacije kod komandovanja je ograničen zabranom da se izvršenjem naređenja ne počini krivično delo, dok u poslovima upravljanja on ima i drugih ograničenja. Pre svega Zakon o državnoj upravi kao i Zakon o opštem upravnom postupku predviđaju za ovlašćena službena lica posebno ovlašćenje da u okviru nadležnosti organa uprave mogu po svom uverenju da primenjuju propis na konkretni slučaj, donose akta i preduzimaju odgovarajuće upravne mere i radnje. Ovo ovlašćenje, pod istim uslovima, pripada i ovlašćenom službenom licu u vojnim upravnim organima. To je starešina jedinice (ustanove) odnosno njemu podređeni starešina na koga je on preneo ovlašćenja za rešavanje određenih poslova. Ako nadležni vojni starešina izda usmeno naređenje koje nije vezano uz materijalnu odgovornost niti povlači druge značajne posledice, potčinjeni ga mora izvršiti pod istim uslovima kao i da je naređenje izdato pismeno. A ako je ovakvo usmeno naređenje vezano za materijalnu odgovornost ili povlači druge važne posledice, potčinjeni ga ne mora izvršiti dok mu na njegov zahtev pretpostavljeni ne ponovi naređenje u pismenoj formi. Po zahtevu potčinjenog, pretpostavljeni je u ovom slučaju dužan da izda pismeno naređenje, dok se iz stilizacije t. 111, st. 2, Pravila službe, može zaključiti da potčinjeni nije obavezan da zatraži pismeno naređenje, već da na to samo ima pravo. Prema tome, ako izvrši ovakvo usmeno naređenje i bez zahteva da se ono ponovi pismeno, odgovornost opet ostaje samo

na pretpostavljenom koji je izdao naređenje, a ne na potčinjenom koji ga je izvršio. Disciplina vojne službe izgleda da opravdava ovakav zaključak, a pravo potčinjenog da u ovom slučaju zahteva pismeno naređenje, ima prvenstveno cilj da pretpostavljenom skrene pažnju da još jednom razmisli o naređenju, kako bi se izbegle eventualne posledice.⁷⁾

Posebno je regulisan odnos između naredbodavca i računopolagača. Tu važi poseban propis: Uredba o materijalnom i finansijskom poslovanju u JNA. Mada računopolagač za svoj rad odgovara samo naredbodavcu, ipak je dužan da ovog upozori na samim dokumentima, ako smatra da naredba za isplatu (izdavanje vojne imovine) nije zakonita ili ako utvrdi neispravnost naredbe ili dokumenata, i da traži ponovnu pismenu naredbu. Računopolagač će postupiti po naredbi tek kad mu je naredbodavac pismeno ponovi. Ali, nastali sporni slučaj dostavlja odmah na konačno rešenje nadležnom komandantu armije, odnosno državnom sekretaru za poslove narodne odbrane. Ako to ne učini, a utvrdi se da je isplata (izdavanje vojne imovine) bila nezakonita, snosiće odgovornost i on i naredbodavac.

Vojni upravni organi vezani su ne samo aktima viših organa, nego i svojim vlastitim aktom sve dok taj akt ne bude stavljen van snage. Što se tiče akata donetih u upravnom postupku, za njih, razume se, u svemu važe propisi Zakona o opštem upravnom postupku. Prema tome, pravosnažnim upravnim aktom vezan je ne samo vojni upravni

organ koji ga je doneo, nego i svaki viši i niži organ.

Posebno treba istaći ulogu vojnog tužilaštva koju ono ima u odnosu na rad vojnih upravnih organa u osiguranju društvenih interesa i zakonitosti uopšte. Tu se ono ne pojavljuje kao organ koji stvar rešava, već kao organ čija ovlašćenja imaju procesni značaj. Kad je upravnim aktom vojnih organa povređen zakon u korist pojedinca ili pravnog lica, a na štetu društvene zajednice, vojni tužilac JNA je ovlašćen da protiv toga pokrene upravni spor. Ako je takav upravni akt donesen u korist vojnog lica, pokrenuće ga pred Vrhovnim vojnim sudom, a ako je donesen u korist građanskog ili pravnog lica onda pred Saveznim vrhovnim sudom. Kad postoji izvršno rešenje vojnog upravnog organa, a vojni tužilac JNA smatra da je rešenjem povređen zakon, može tražiti odgađanje ili obustavu izvršenja. Vojni upravni organ vezan je predlogom vojnog tužioca u toliko što privremeno odgađa ili obustavlja izvršenje, a predlog dostavlja neposredno višem vojnom upravnom organu koji o njemu konačno odlučuje. Vojnom tužiocu JNA stoji na raspolaganju zahtev za zaštitu zakonitosti. On ga podiže protiv pravosnažnih rešenja vojnih organa koja su doneta u upravnim stvarima u kojima se ne može voditi upravni spor, i to kad smatra da je tim rešenjima povređen zakon. O zahtevu za zaštitu zakonitosti rešava vojni upravni organ neposredno višeg stepena od onog čije se rešenje pobija, a u slučaju da je to rešenje DSNO, onda Savezno izvršno veće. Smatra se da vojni tužilac u upravnom postupku ima i sva ona ovlašćenja koja u tom postupku ima i javni tužilac (posebno: pravo žalbe protiv rešenja vojnog upravnog organa kojim je povređen zakon u korist pojedinca ili pravnog lica, a na štetu društvene zajednice, kao i pravo korišćenja određenih pravnih sredstava).

⁷⁾ Drukčije stoji stvar kod javnih službenika. Po čl. 54 Zakona o javnim službenicima odgovara i službenik koji izvrši nezakonito naređenje, ako nije stavio primedbu starešini da je ono nezakonito. Sa tom primedbom službenik zadržava izvršenje naređenja. Izvršenju pristupa tek ako mu se ono ponovi i to samo u pismenoj formi. U tom slučaju mora izvršiti naređenje, ukoliko izvršenje ne predstavlja krivično delo.

Komandovanje. Za razliku od drugih organizacija, u armiji se primenjuje i komandovanje za izvršenje postavljениh zadataka i ostvarenja ciljeva zbog kojih postoji. Ono i karakteriše armiju kao organizaciju.

Komandovanje se kod nekih, a posebno starijih autora, shvata kao suština poziva oficira i odatle izvode zaključak da jedino oficir komanduje, da je to baš njegov zanat. Drugi, pak, u komandovanju vide samo završni akt rukovođenja,⁸⁾ ili mu daju one karakteristike koje isto toliko važe i za samo rukovođenje: »Komandovanje je pravo i vlast naređivanja (zapovedanja) i kontrola sprovođenja naređenja sa ciljem da se važeći propisi, odnosno određeni zadatak tačno i na vreme izvrši. Ono se sprovodi hijerarhijski...«⁹⁾

Izgleda da su navedena shvatanja preuska, isto kao i shvatanje da bi komandovanje obuhvatilo samo upotrebu i raspored vojske i njenih delova u ratu i borbenim situacijama, dakle, strategijsku i taktičku upotrebu vojske u ratu. Bez sumnje da je strategijska i taktička upotreba vojske i njenih delova stvar komandovanja, ali se komandovanje, svakako, time ne iscrpljuje. Koliko god smo miroljubivi i koliko god osuđivali rat, ipak je nesporna činjenica da je jedan od glavnih zadataka svake armije ako ne i jedini, da bude stalno spremna i sposobna da ratuje, makar to bio i opštenarodni odbrambeni rat. Zbog toga se armija sprema i obučava za rat. Zato osposobljavanje za borbeno dejstva i stalna gotovost za odbranu zemlje su prvorazredni zadaci celokupne armijske organizacije. Tim zadacima podređeni su i svi ostali, bez obzira na veličinu njihovog značaja. Iz toga proizilazi da se rukovođenje pa time i komandovanje armijom u periodu rata ne može bitno razlikovati od onog u periodu mira, a

posebno ne u našim uslovima. Stoga se ne bi moglo tvrditi da se komanduje samo u ratu. Manevri, vežbe, gotovo celokupna vojna obuka, disciplina i vojnički život jedinica i ustanova teško bi se mogli i zamisliti bez komandovanja. Prema tome, komandovanje obuhvata ne samo izvršenje određenog zadatka u ratu i sličnim situacijama, nego i aktivnosti koje imaju za cilj da armiju i njene delove osposobe za ostvarivanje onih zadataka koji stoje pred njom.

Pored Vrhovnog komandanta oružanih snaga, armijom komanduju i sve druge starešine vojnih jedinica i ustanova, počev od državnog sekretara za poslove narodne odbrane pa do komandira odeljenja, ali samo u okviru ovlašćenja dobivenih od Vrhovnog komandanta. Posebno treba naglasiti da funkcija našeg Predsednika Republike kao Vrhovnog komandanta nije titularna — već stvarna, za razliku od takvih titularnih funkcija u većem broju parlamentarnih država.

S obzirom da Vrhovni komandant određuje zadatke Jugoslovenskoj narodnoj armiji, to iz tih opštih zadataka proizilaze i komandna ovlašćenja starešina jedinica i ustanova.¹⁰⁾ Konkretna ovlašćenja proizilaze i iz određenih operativnih i taktičkih pravila. Vrhovni komandant prenosi komandna ovlašćenja na određene starešine i svojim posebnim aktima. U prvom redu na državnog sekretara za poslove narodne odbrane, koji ih može dalje prenositi na ostale vojne starešine, u granicama koje mu propiše Vrhovni komandant.

Bez subordinacije nema vojne organizacije, pa stoga ni komandovanja. Ali subordinacija nije samo bezuslovno izvršenje službenih naređenja, već ona zahteva i punu odgovornost za iz-

⁸⁾ Pukovnik Mihailo Rašić: »Rukovođenje i komandovanje«, »Vojno delo« broj 12/1954.

⁹⁾ Hadžidamjanović: »Vojni rečnik« str. 71.

¹⁰⁾ Ti opšti zadaci JNA su: odbrana teritorijalne celine; osiguranje nezavisnosti i slobodnog unutrašnjeg razvika naše socijalističke domovine, te pružanje potpore međunarodnim obavezama FNRJ u odbrani mira i bezbednosti u svetu (čl. 1, st. 2, ZJNA).

data naređenja. Odgovornost starešine proteže se nad svim onim za šta poseđuje komandna ovlašćenja. Čak i za događaje prouzrokovane greškom ili nedostacima njegovog potčinjenog, starešina je odgovoran, u koliko je tome mogao dati drugi, pravilan tok.

Starešina jedinice je odgovoran za rad jedinice u celini. Zato jedino on ima isključivo pravo da odlučuje o izvršenju zadatka jedinice i o svemu što je s tim u vezi izdaje naređenja i preduzima potrebne mere, dakle da komanduje. Svoje odluke priprema i sprovodi preko komande, a komandovanje ostvaruje neposredno ili preko načelnika štaba i svojih pomoćnika, na koje u tom slučaju prenosi deo svojih komandnih ovlašćenja. S druge strane, dužnost je starešina potčinjenih jedinica da bezuslovno, tačno i na vreme izvršavaju zapovesti, uputstva i naređenja pretpostavljenog. Potčinjeni neće izvršiti naređenje pretpostavljenog samo onda kad zna da bi zbog izvršenja tog naređenja krivično odgovarao.

S gledišta potčinjenog, komandovanje je ograničeno jedino zabranom da mu se ne naredi izvršenje krivičnog dela. Van toga, starešina koji komanduje je slobodan u svojoj akciji komandovanja te se svako njegovo naređenje koje je vezano za službu mora izvršiti. Ovakvo ovlašćenje starešini je nužna posledica njegove pune odgovornosti za celokupno stanje i rad jedinica. Pored toga, starešina prima punu odgovornost za naređenja koja je izdao i prekoračenja ovlašćenja koja ima. Zato je i naglašeno da je samo s gledišta potčinjenog, komandovanje ograničeno zabranom da se ne naredi izvršenje dela koje povlači krivičnu odgovornost. Međutim, s gledišta onog koji komanduje postoje i druga ograničenja koja proizilaze iz načela zakonitosti. Naime, u članu 23 ZJNA naročito je istaknuta dužnost svih vojnih lica da službu vrše savesno i u skladu

sa zakonima i drugim propisima i da čuvaju dostojanstvo potčinjenih. Razume se, da te odredbe ZJNA obavezuju starešinu koji komanduje. Svaka njegova povreda povlači za sobom odgovornost onog koji takvo naređenje izdaje.

Vojni starešina mora često, naročito u borbi, svoje odluke da donosi i u neverovatno kratkom roku. Faktor vreme u ratu postao je toliko značajan, a u budućnosti će biti sve značajniji, da se već govori o sekundama, a ne o danima i mesecima, kao ranije. I najmanje zakašnjenje sa odlukom i izvršenjem može biti kobno. Dozvoliti potčinjenom da ceni zakonitost naređenja svog pretpostavljenog starešine, te ga time ograničavati, značilo bi onemoгуćavati pretpostavljenog starešinu u akciji, sputavati ga u inicijativi i upućivati ga na oklevanja i tako umanjiti njegovu efikasnost komandovanja. Iz toga sledi da potčinjeni koji primi naređenje ima jedinu dužnost da ga potpuno, tačno i na vreme izvrši, pa čak i kad sumnja ili zna da se naređenjem vređa neki pravni propis. Odgovornost ostaje na starešini koji je izdao naređenje, a koji je u povoljnijem položaju da proceni situaciju u vezi s kojom izdaje naređenje. Kako je već istaknuto, potčinjeni ovako naređenje neće izvršiti samo u slučaju kad zna da bi izvršenjem počinio krivično delo. Njegovo je pravo, ali i dužnost, da u tom slučaju zatraži intervenciju drugopostavljenog, a ako mu to nije moguće onda najbližeg pretpostavljenog ili starijeg. Pravo potčinjenog da u vezi sa primljenim naređenjem podnese pritužbu drugopretpostavljenom starešini, ništa ne menja gornje stanovište, jer se pritužba može podneti tek pošto se izvrši naređenje.

Komandovanje mora biti efikasno, naređenja se, redovno, neposredno izvršavaju, a po potrebi to se obezbeđuje i silom. Posebno to važi za situa-

cije u borbi. Radi osiguranja izvršenja naređenja, starešina ima potrebna disciplinska ovlašćenja, a izvesne starešine i pojedina ovlašćenja u krivičnom postupku (lišenje slobode kad je to predviđeno, stavljanje u pritvor). Neizvršenjem i odbijanjem izvršenja naređenja i protivljenjem pretpostavljenom, vojna lica čine krivična dela protiv oružanih snaga.

Starešina koji je izdao naređenje može ga menjati kad god to smatra za potrebno. Jasno je, da se starešina ovim pravom služi samo kada je to zaista potrebno, a ta potreba biće utoliko manja ukoliko je situacija pre izdavanja naređenja bolje procenjena. Autoritet starešine koji često menja svoja naređenja svakako dolazi u pitanje. Apstrahujući to, ostaje pravo starešine da svoje akte komandovanja može menjati kada to smatra potrebnim. Potčinjeni starešina, bez obzira koji čin imao i na kojoj se dužnosti nalazio, nema pravo da mu išta menja u naređenju, već je dužan da ga tačno izvrši i striktno sprovede u delo. Jedini izuzetak od toga je slučaj, kad se prilikom izvršenja naređenja pojave nepredviđene okolnosti koje zahtevaju izmenu naređenja, jer bi u suprotnom nastupile štetne posledice. Ali ni tada ga starešina koji izvršava naređenje ne sme menjati bez saglasnosti pretpostavljenog koji je izdao naređenje. Tek ako ovu saglasnost nije mogao dobiti — nije mogao s pretpostavljenim da ustupavi vezu, a čekanje bi izazvalo štetne posledice — potčinjeni je ovlašćen da postupi po svojoj inicijativi, pod svojom punom odgovornošću, ali i odgovornošću pretpostavljenog, ukoliko je on mogao predvideti takav tok događaja.

Međutim, svaki viši pretpostavljeni starešina ima pravo da ceni akte komandovanja svojih potčinjenih, te da ih menja ili stavlja van snage, ako su nezakoniti ili ako ne odgovaraju po-

trebama i interesima armije. Njihova je jedina obaveza da o tome obaveste starešinu, čiji su akt komandovanja izmenili ili stavili van snage. Izuzetak čine jedino naredbe o disciplinskom kažnjavanju nad kojima se sprovodi kontrola viših starešina i koje se donose po posebnim propisima Pravilnika o vojnoj disciplini.

U slučajevima kad se vojna lica, koja ne pripadaju istim jedinicama, nađu u situaciji koja zahteva njihovo jedinstveno delovanje ili uspostavljanje reda, ulogu starešine preuzima, a time i komandovanje, ono vojno lice koje ima čin, a ako je takvih više, onda ono koje ima najviši čin, dakle stariji.

Pojam stariji karakterističan je za armiju i komandovanje, te ga ne srećemo kod civilnih organizacija. Kod tih organizacija u službi postoji jedino pretpostavljeni (prvostepeni i viši) starešina.

Razgraničenja između komandovanja i upravljanja u JNA. Ukazano je na izvesne specifičnosti u komandovanju s jedne i upravljanju s druge strane, kao i na akte koji se donose u vezi sa njima. Postavlja se pitanje, da li je moguće odvojiti te poslove i postaviti između njih jednu strogo određenu granicu? Izgleda da bi insistiranje na takvoj granici bilo, po svoj prilici, Sizišov posao.

Da je to tako ukazuje i analiza odgovarajućih zakonskih tekstova. U članu 8 ZJNA pobrojani su poslovi koji su u nadležnosti Vrhovnog komandanta. Iz toga bi se moglo zaključiti da se radi o stvarima koje u celini i bez sumnje spadaju u komandovanje. Jasno je da većina pobrojanih poslova spada u komandovanje Jugoslovenskom narodnom armijom. Ali tu se ipak u nekoliko izdvajaju poslovi iz t. 4, a posebno »odobranje planova za odbranu zemlje. Iz planova za odbranu zemlje proizilaze, istina, zadaci JNA, ali i ne samo njeni već i drugih držav-

nih organa, s obzirom da su ti planovi od najvećeg značaja za celokupni život zemlje. Radi se o poslovima koji prevazilaze poslove komandovanja Armijom. Zato je utvrđivanje osnovnih planova za odbranu zemlje i stavljeno po čl. 10 st. 1, t. 1, Zakona o narodnoj odbrani u nadležnost Predsednika Republike.

Takođe ni svi poslovi koji se odnose na odlučivanje o opremi (t. 2) nisu nužno poslovi komandovanja. Isto tako ni poslovi koji se odnose na propisivanje delokruga starešina (t. 9) ne moraju biti poslovi komandovanja. Posebno pitanje su poslovi iz t. 8 s obzirom na odredbu člana 73, st. 2, Ustavnog zakona, po kojoj je Predsedniku Republike stavljeno u nadležnost postavljanje, razrešavanje pa i unapređenje generala i admirala, oficira i drugih vojnih starešina za koje to zakon odredi. Mada proizvođenju i unapređenju oficira odgovara razvrstavanje i unapređenje javnih službenika, ipak se tome ne mogu poreći i određene osobenosti. Kako inače shvatiti karakter proizvođenja i unapređenja rezervnih oficira, što nema baš nikakve veze sa njihovim radnim (službeničkim) odnosom, već im isključivo određuje mogući status u Armiji kada u nju budu pozvani, odnosno status u rezervnoj vojnoj službi. Položaj oficira zavisen je od čina koji ima, a od položaja opet zavisi konkretan obim komandnih ovlašćenja vojnog starešine. Preciznije rečeno, komandna ovlašćenja vezana su za čin i položaj, a ponekad i za sam čin, dok su upravna ovlašćenja vojnog starešine vezana uvek i isključivo za njegov položaj. Ali aktima o postavljanju, razrešavanju, proizvođenju i unapređenju vojnih lica ne treba odricati karakter upravnih akata, jer imaju sva njegova obeležja.¹¹⁾

¹¹⁾ Isto vredi i za akt o premeštaju, koji se u čl. 8, t. 8, ZJNA i ne pominje. No što se taj akt ne pominje nije razlog da se ne smatra upravnim aktom. Po svojoj pravnoj prirodi akt o premeštaju nije ništa drugo do akt o postavljanju na novu dužnost.

Iz ZJNA proizilazi da se veći broj tih akata donosi po slobodnoj oceni. No s obzirom na njihove specifičnosti i ako to potreba vojne službe iziskuje, može se za njihovo donošenje i izvršenje propisati i izvestan poseban postupak. Tako je već i propisano (odluka Zakonodavnog odbora Saveznog veća SNS od 13. XII 1957) da se pri donošenju ovih rešenja ne moraju navoditi razlozi kojima se nadležni organ rukovodio. Nema smetnje ni da se propiše da eventualno pravno sredstvo protiv ovih akata, u slučajevima kada ih po ovlašćenju donose druge vojne starešine, ne zadržava rešenje od izvršenja. Pa i kod poslova koji su vezani za komandovanje, treba istaći da često mnogi od njih, naročito pripremni, spadaju u upravne poslove. Tako, na primer, pripremanje propisa i planova koje donosi Vrhovni komandant, poslovi u vezi sa održavanjem naoružanja i opreme itd.

S druge strane, za poslove koji su u čl. 11 ZJNA stavljani u nadležnost državnog sekretara za poslove narodne odbrane, trebalo bi pretpostaviti da su upravni. Ali i tu, u vezi sa proizvođenjem i unapređenjem podoficira (t. 4) vredi ono što je o tome rečeno za oficire. Svakako ne bi izgledala logično tvrdnja da bi poslovi proizvođenja, unapređenja, postavljenja i razrešenja oficira bili poslovi komandovanja, a da bi ti isti poslovi za podoficire i vojne službenike, bili upravni poslovi. Nadalje, u »poslove pripremanja JNA za odbranu zemlje« (t. 3) idu svakako i poslovi borbene obuke koji spadaju u komandovanje.

Već i iz ovakve kratke analize propisa člana 8 i 11 ZJNA vidimo, da je nemoguće izvršiti razgraničenje između poslova komandovanja i upravnih poslova s obzirom na organe koji te poslove vrše. Ne može se, dakle, tvrditi niti da bi svi poslovi iz člana 8 ZJNA bili poslovi komandovanja, niti da bi

svi poslovi iz člana 11 ZJNA bili upravni. Utoliko manje ovakav kriterij može da posluži kod vojnih organa nižih od DSNO, gde i jedne i druge poslove obavlja jedan te isti organ.

Kako vidimo jedne i druge poslove vrše u Armiji isti organi, pa i jedna te ista lica, počev od državnog sekretara za poslove narodne odbrane pa na niže. Ali položaj državnog sekretara je specifičan. Jer dok sve vojne starešine odgovaraju za celokupan rad samo i isključivo svom pretpostavljenom starešini, dotle se kod državnog sekretara pojavljuje dvostruka odgovornost, koja proizilazi iz mesta i uloge DSNO. Naime, Državni sekretarijat je s jedne strane organ Vrhovnog komandanta oružanih snaga za vršenje poslova komandovanja Armijom. U tom smislu DSNO je u suštini vrhovna komanda oružanih snaga. Državni sekretar, kao starešina odgovoran je Vrhovnom komandantu. S druge strane, DSNO je savezni organ uprave za vršenje određenih upravnih poslova iz nadležnosti federacije. U vezi sa ovim, državni sekretar je kao starešina tog organa odgovoran Saveznom izvršnom veću.

Nadalje, konkretno naređenje pretpostavljenog mora se izvršiti bez obzira da li je naređenjem određeno izvršenje nekog upravnog posla ili se odnosilo na komandovanje. Videli smo da se načelo subordinacije, koje je nerazdvojno od komandovanja, uz propisana ograničenja primenjuje i kod vršenja upravnih poslova, a efikasnost se obezbeđuje i u jednom i u drugom slučaju istim merama: disciplinskim, koje se donose na temelju istih propisa i u istom postupku, krivičnim i drugim.

Načelo zakonitosti uprave proklamovano u Ustavu i Zakonu o državnoj upravi odnosi se, razume se, i na rad vojnih kao upravnih organa, ali iz toga nikako ne sledi da bi komandovanje moglo biti samovolja i bezakonje. Naprotiv, polazeći od ustavnog načela

po kojem svi državni organi postupaju na temelju Ustava, zakona i drugih na zakonu zasnovanih propisa, član 9, st. 1, ZJNA propisuje da »Vrhovni komandant vrši poslove iz svoje nadležnosti na temelju i u okviru Ustava, zakona i odluka Savezne narodne skupštine, kao i u okviru odgovarajućih propisa Saveznog izvršnog veća.« Jasno je da se taj propis odnosi i na sve vojne starešine. To se dosledno naglašava i u odgovarajućim vojnim propisima.

Upravni poslovi su regulisani opštim propisima: zakonima, uredbama Saveznog izvršnog veća, propisima DSNO i drugih državnih organa, a vrše se saglasno odgovarajućim propisima i po postupku predviđenom u tim propisima i posebno u Zakonu o opštem upravnom postupku. Za komandovanje su odlučujuća taktička i operativna pravila kao i drugi opšti akti komandovanja. Može se reći da su propisi koji regulišu upravnu materiju detaljniji, i onaj ko ih primenjuje više je vezan njima od onoga ko primenjuje norme iz operativno-taktičkih pravila, mada ni to ne mora uvek da bude pravilo, niti slobodnija akcija. U komandovanju znači samovolju i negaciju načela zakonitosti. Što se tiče vojnih propisa, ne samo što nadležni, isti starešina, kao starešina vojnog organa, donosi i propise i druge akte iz oblasti komandovanja i upravljanja, nego oni najčešće imaju i isti naziv pa i formu, a i što se tiče sadržaja ne izdvajaju se jedni od drugih niti se za neki posao izričito navodi da se radi o poslu jedne ili druge oblasti. Baš s obzirom na to, razgraničenje nije moguće izvršiti ni na bazi propisa. Dakle, ne rešava se pitanje ako se kaže da je komandovanje regulisano komandnim, a upravljanje upravnim propisima, jer se onda pojavljuje to isto pitanje u drugom obliku: kako razgraničiti propise koje donose vojni organi?

Sve iznete pojave (a i druge) u vezi s pokušajem razgraničenja poslova komandovanja i upravljanja su sasvim pojmrljive.¹²⁾ No time se ne negira postojanje i upravnih poslova i poslova komandovanja u Armiji. Da oni postoje to je stvar koja je neosporna, a i pozitivnopravno utvrđena članom 7 ZJNA. A što se ti poslovi isprepliću, pokazuje samo njihovu nerazdvojnost u sistemu organizacije naše Armije, što s obzirom na njeno mesto i ulogu još uvek najbolje odgovara.

Ako polazimo sa stanovišta da je armija posebna organizacija državne uprave,¹³⁾ onda su poslovi upravljanja u armiji svi oni poslovi koji se na istovetan način vrše i u svim drugim organima državne uprave. Tu se primenjuju isti formalni i materijalni propisi, te vojni i nevojni organi uprave posluju u suštini na isti način i imaju ista ovlašćenja. Poslove komandovanja izdvajamo ne prema organu koji ih vrši, već po tome što su to oni poslovi koje ne susrećemo kod drugih (nevojnih) organa uprave, a koji se vrše radi izvršenja onih zadataka koji su pred Armiju i njene delove postavljeni u čl. 1, st. 2, ZJNA i na način koji najbolje obezbeđuje njihovo izvršenje. Tako posmatrano, komandovanje možemo prikazati kao jedan posebni oblik upravljanja koji se primenjuje u armiji.

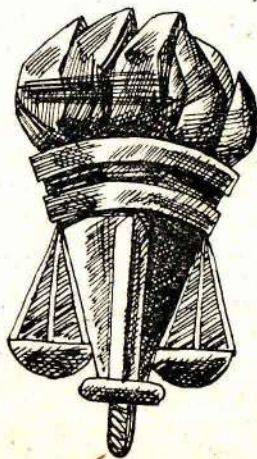
Rukovođenje s jedne i komandovanje i upravljanje s druge strane treba posmatrati isključivo kao pojave u kretanju, a ne statično. Ni tu se ne može

¹²⁾ Jedan pokušaj razgraničenja između komandovanja i upravljanja nailazimo kod dr N. P. Nikolajeva: *Vojskata v. parlamentarnata država* — Sofija 1926, str. 212 i sl. Stavovi ovog autora su neprihvatljivi, jer on u komandovanju vidi delatnost koja nije ograničena, niti podređena normama unutrašnjeg pravnog poretka, za razliku od upravljanja koje treba da je zasnovano na zakonu.

¹³⁾ Ima autora koji smatraju da je vojska sasvim poseban organ i da ne spada u organizaciju državne uprave. Takva shvatanja zastupali su Lorenc fon Stajm, Georg Jelinek, Oto Majer i dr., a zatim i nacionalsocijalisti koji su ovu teoriju »razvili« do »teorija« kojima je bio cilj da opravdaju svaku upotrebu vojske i svaki njen postupak.

poći s gledišta organa, pa reći da određeni organ rukovodi, drugi da sprovedi to rukovođenje komandovanjem i upravljanjem, a treći da neposredno izvršava ono što mu je određeno. Takve uprošćene šeme, razume se, nema. Svako rukovođenje ide ka ostvarenju unapred postavljenog cilja, od višeg ka nižem organu. Zato gde se za viši organ gotovo završava akcija, za niži tek počinje. I tako redom, sve do potpunog izvršenja zadatka i poslova koji iz toga proizilaze, a što je obično povereno jednom ili većem broju pojedinaca.

Odatle je i razumljivo da se u Armiji upravljanje i komandovanje stalno prepliću, te da se između te dve funkcije jedinstvenog vojnog rukovođenja u praksi ne može postaviti jedna stalna i oštra granica, niti se to po našim pozitivnopravnim propisima može izvesti. Šta više, izgleda da bi bilo veoma teško zamisliti takav sistem vojne organizacije gde bi poslovi upravljanja bili odvojeni kineskim zidom od poslova komandovanja. Dupliranje poslova, sukobi nadležnosti i na kraju, ali i najvažnije, neefikasnost takve organizacije, po svemu sudeći, ne bi izostali.

CIVILNA ZAŠTITA – VAŽNA KOMPONENTA NARODNE ODBRANE

Uporedo sa razvojem tehnike, posebno ratne, borbena područja postajala su sve veća, a razlike između fronta i pozadine sve manje. Nova tehnička sredstva upotrebljena u I svetskom ratu bila su vesnici nove ere u istoriji ratovanja koji su, pored ostalog, stavili do znanja da su se pojam i značaj pozadine počeli bitno menjati, da se više sa pozadinom kao područjem van borbenih operacija ne može računati. Dalji razvoj tehnike, a naročito pojava i upotreba teških bombardera, reaktivnih i dirigovanih projektila, kao i atomske bombe, učinili su ove razlike još manjim. Prema podacima iz II svetskog rata, broj poginulih i ranjenih na frontu bio je čak nekoliko puta manji od žrtava u pozadini. Drugim rečima, sa pozadinom, kao područjem na kome će se stanovništvo relativno bezbedno osećati, ne može se računati, pogotovu ako dođe do upotrebe nuklearnog oružja koje ne zna za granice između fronta i pozadine u klasičnom smislu te reči.

Suočene sa ovakvom stvarnošću, sve zemlje i armije sveta našle su se pred novim zadacima i teškoćama. Pojavio se problem: kako u slučaju rata zaštititi stanovništvo i proizvodnju, kako sačuvati materijalna dobra zemlje? Da bi ovo rešile, mnoge zemlje su posle II svetskog rata pristupile organizovanju službe civilne zaštite. No, prvi začeci ove službe počinju se javljati još u toku I svetskog rata. Saveznička avijacija je primorala Nemačku da se još u toku rata pozabavi dotle neplaniranim i nepoznatim problemima — zaštitom svoje pozadine. Zato Nemačka prva u svetu, preduzima još 1915. godine tzv. pasivne mere zaštite od napada iz vazduha. Ove mere su obuhvatile nabavku sprava i uređaja za alarmiranje stanovništva, izgradnju skloništa, maskiranje važnih i podizanje lažnih objekata, zamračivanje gradova i industrijskih centara, kao i obuku stanovništva za zaštitu od napada iz vazduha.

Iskustva stečena u I svetskom ratu, a naročito nagli razvoj avijacije, prinudili su i druge zemlje da se pozabave zaštitom svoje pozadine. Način i obim zaštite koje su pojedine zemlje preduzimale bili su različiti. Sovjetski Savez je, npr. do 1931. godine bio skoncentrisao svu pažnju samo na zaštitu od bojnih otrova, a tek docnije preduzima i mere za zaštitu od eksplozivnih i zapaljivih bombi. Međutim, za sve zemlje bilo je zajedničko da je zaštita od napada iz vazduha bila podeljena na aktivnu i pasivnu. Aktivna zaštita je bila sastavni deo oružanih snaga zemlje i obuhvatala je: službu obaveštavanja, vazduhoplovne odbrambene jedinice, protivavionsku artiljeriju i vojne jedinice za zaštitu od napada iz vazduha. Sve ostale mere zaštite spadale su pod tzv. pasivnu zaštitu koja

se nalazila van oružanih snaga. Iz nje je nastala i razvila se današnja civilna zaštita.

Među zemljama koje su najuspešnije organizovale ovu službu — pasivnu zaštitu i spremno dočekale II svetski rat ističe se Velika Britanija. S obzirom na postignute rezultate, ona još uvek služi kao klasičan primer koji vrlo ubedljivo govori o značaju i ulozi koju civilna zaštita može imati u savremenom ratu.

Sa završetkom II svetskog rata, može se reći, završava se i prva — početna faza formiranja službe civilne zaštite. Sredstva za napad koja su bila upotrebljena u minulim ratovima, visoki nivo današnje savremene ratne tehnike, kao i mogućnosti uspešne zaštite koja je u pojedinim zemljama bila postignuta, ukazali su na sav značaj i potrebu postojanja takve organizacije i aktivnosti koja će biti kadra da i u najtežim uslovima zaštiti stanovništvo i materijalna dobra zemlje od katastrofalnog razaranja i uništenja. Zato je danas na osnovu stečenih iskustava i saznanja do kojih se, i pored sve tajnosti, moglo doći o sadašnjem nivou ratne tehnike, svima jasno da bi atomski rat predstavljao nesreću za čovečanstvo, ali i da zaštita od savremenih borbenih sredstava, u ograničenim atomskim dejstvima, nije nemogućna.

Došlo je do izmene u gledanju na rat, strategiju i taktiku. Zaštita stanovništva i materijalnih dobara postaje još aktuelnija. Služba civilne zaštite preuzima dobar deo tih zadataka. Njoj se poklanja sve veća pažnja. Ona postaje kvalitativno nova služba, sa razgranatom mrežom institucija i organizacija u svim zemljama sveta. SSSR, SAD, Zapadna Nemačka, Engleska, Švedska, Danska i Norveška u tome naročito prednjače.

Zaštiti stanovništva i materijalnih dobara i kod nas se poklanja sve veća pažnja. Civilna zaštita je tu dobila svoje pravo mesto. Njeni zadaci proizilaze iz karaktera budućeg rata, društveno-ekonomskog razvoja FNRJ i našeg gledanja na odbranu zemlje. Pri svemu tome polazi se od toga da je naša odbrana jedinstvena, da se naporu armije moraju ujediniti sa naporima celokupnog stanovništva u odbrani zemlje. Integracija svih komponenta odbrane, vođenje rata protiv porobljivača na frontu i u pozadini, objedinjavanje odbrambenih napora armije i naroda, daju nam daleko povoljnije uslove za dobru primenu i uspešno funkcionisanje službe civilne zaštite u eventualnom ratu.

Posebnu važnu ulogu u radu civilne zaštite imaju njeni organizacioni oblici saobraženi društveno-ekonomskoj strukturi i zadacima koji stoje pred službom, počev od opštine i sreza do republike i federacije. Rad se odvija u komisijama kao organima saveta, odbora i komisije narodne odbrane i njenim upravnim organima, jedinicama i službama. U njima se objedinjuje rukovođenje i rešavaju konkretni zadaci. Od njihovog rada, u prvom redu, zavisi uspeh čitave službe i spremnost da se zaštiti stanovništvo i materijalna dobra na svojoj teritoriji. Iskustva NOR i ovde će dobro doći. Kad se sve to uzme u obzir vidi se da, i pored nemogućnosti većih materijalnih ulaganja, naša zemlja može organizovati dovoljno efikasnu zaštitu i u ovom pogledu ostaviti daleko iza sebe mnoge druge zemlje.

Pored osnovnih zadataka koji proizilaze iz karaktera eventualnog budućeg rata, ne treba zanemariti ni mirnodopske zadatke civilne zaštite

koji dolaze od opasnosti što prete savremenom čovečanstvu. Nagli razvoj industrije i tehnike, kao i uslovi pod kojima danas živi civilizovani čovek, nose u sebi niz raznih opasnosti kako po život i zdravlje ljudi, tako i po materijalna i kulturna dobra zemlje, biljni i životinjski svet. Domen ovih opasnosti iz dana u dan biva sve veći i često se proteže van granica jedne ili više zemalja. Tako, na primer, pojava nuklearne energije nije dala samo atomsku i hidrogensku bombu, već i mnoge radioaktivne materije koje se sve više primenjuju u industriji, poljoprivredi, medicini i drugim granama javnog života. Rukovanje ovim materijama uvek je skopčano sa mogućnostima pojave raznih, a često i vrlo teških, posledica. S druge strane, usled velike koncentracije industrijskih objekata, zatim pojedinih tehnoloških procesa i sve veće primene hemikalija i otrovnih sredstava u industriji, poljoprivredi, medicini, domaćinstvu i drugim oblicima javnog života, sve češća je pojava nagomilavanja i širenja otpadnih materija, voda i gasova, koji truju vazduh, zemljište i vodu i bivaju uzročnici nepoželjnih posledica. Sve veće bivaju površine koje su pokrivene jalovinom ili štetnim otpadnim materijama, koje tle čine nekorisnim ili opasnim. Broj lakozapaljivih materija, kao i drugih uslova koji pogoduju izazivanju požara, takođe se iz dana u dan sve više povećava. Moguće opasnosti i štete od požara danas su daleko veće nego što je to bilo, na primer, pre pedeset i više godina. Sve veća upotreba eksploziva i drugih materija koje mogu dovesti do eksplozije, takođe je nužni pratilac savremenog života i zato nisu retke nesreće ove vrste koje se dešavaju širom zemlje, a naročito u rudnicima i industriji. Posebnu opasnost ove vrste, karakterističnu za našu zemlju, predstavljaju i zaostala ubojna sredstva. Veliki je broj zaostalih mina, granata, bombi i drugih eksploziva iz rata koji se često nalaze ispod železničkih pruga, puteva, u blizini prometnih mesta i sl. Broj žrtava od udesa ove vrste od oslobođenja do danas prelazi 11000 od čega preko 4500 mrtvih. Veći broj nesreća koje se periodično javljaju usled poplava, bura, snežnih lavina i nanosa, odronjavanja i klizanja terena, zemljotresa i sl. takođe predstavlja stalnu i latentnu opasnost koja povremeno dovodi do žrtava i materijalnih šteta. Potencijalnu opasnost počinju predstavljati i brane hidrosistema. Njih je sve više i sve veća bivaju prostranstva koja one mogu da ugroze. I niz drugih opasnosti. Štete su velike. Ukupna suma kod nas prelazi 70 milijardi dinara.

Za borbu s tim opasnostima potrebna je pomoć čitavog naroda, kao i organizacija koja tu zaista može da pomogne, a to je civilna zaštita. No razvoj tehnike, ratne i opšte, zahtevao je i zahteva da se civilna zaštita organizuje na savremen način kako bi u potpunosti odgovorila svojim zadacima. A oni su obimni i veoma važni za odbranu. Proizilaze iz potreba svake zemlje i njenog gledanja na rat. Osnovni je — zaštita stanovništava i materijalnih dobara od nastalih opasnosti. Ostali zadaci to konkretizuju. Među važnijim je — da služba bude spremna da blagovremeno obavesti stanovništvo teritorije o pojavi neprijatelja ili druge opasnosti i preduzme najhitnije mere zaštite. Tu bi došlo zamaćivanje naselja, sklanjanje u skloništa i evakuacija stanovništva iz ugroženih i zatrovanih rejona, borba sa požarima, pomoć nastradalim, raskrćavanje ruševina i hitne opravke oštećenih komunalnih postrojenja neophodnih

za život stanovništva. Zadaci ove službe su i dezaktiviranje i uništavanje neaktiviranih ubojnih sredstava, asanacija terena posle napada neprijatelja itd. Pored ovoga, civilna zaštita je dužna da sprečava ili otklanja štetne posledice raznih elementarnih nepogoda, velikih kolektivnih nesreća, epidemija, požara i sl. Neki u njene zadatke ubrajaju održavanje reda i bezbednosti u ratu i za vreme navedenih opasnosti u miru.

Da bi organi civilne zaštite bili spremni da izvrše sve navedene zadatke, potrebno je da se još u miru za sve to pripreme, da se stanovništvo obuča, čitava organizacija službe uhoda. Njeni organi se brinu da se donesu potrebni predlozi za zakonske propise, pravilnike i uputstva koja obavezuju na sprovođenje mera ove službe. Oni vode računa o izgradnji raznih skloništa, adaptaciji podrumskih prostorija i prirodnih objekata pogodnih za sklanjanje stanovništva u slučaju opasnosti, predlažu planove za evakuaciju i disperziju stanovništva i podzemnu izgradnju važnih objekata. Staraju se da se donesu takvi urbanistički planovi koji će odgovarati i potrebama zaštite stanovništva. To znači — podizanje naselja sa širokim ulicama i bulevarima, velikim zelenim i drugim slobodnim površinama, velikim rezervama vode na čitavoj teritoriji naselja, izgradnja raznih podzemnih objekata koji se pored mirnodopske upotrebe mogu koristiti i kao skloništa i izbegavanje podizanja visokih i velikih građevina i gusto naseljenih kvartova itd. Služba civilne zaštite određuje i odobrava lokacije za objekte i uređaje koji mogu biti izvor opasnosti, stara se o obaveznoj primeni preventivnih i zaštitnih mera kojima se sprečava pojava ili širenje neke opasnosti (požar, poplava, epidemija i sl.). Pored toga ona vodi agitaciju i propagandu za mere koje joj obezbeđuju izvršenje zadataka.

Iz svega se vidi da se zadaci civilne zaštite uklapaju u zadatke narodne odbrane. Zato je neki i nazivaju njenim »četvrtim vidom«.

Danas je usvojeno gledanje da odbrana jedne zemlje, bez obzira na to kakav rat vodi, zahteva postojanje i jačanje organizacije civilne zaštite.

Ali da bi ona uvek mogla da odgovori svojim zadacima, potreban joj je i trening. Neki pisci i teoretičari smatraju da civilna zaštita treba da ima kvalitete koje poseduje dobar bokser. Za njega nije dovoljno da je samo ovladao veštinom tog sporta, već i da kroz pripreme i vežbe tako osposobi svoje telo da bez težih posledica može primiti nanesene udarce.

Posmatrajući civilnu zaštitu sa svog stanovišta, u raznim zemljama postoje i različita mišljenja o ulozi koju ova služba treba da dobije u opštenacionalnoj odbrani. No, nezavisno od toga kakva će joj se uloga dati u ovoj ili onoj zemlji, ona kod svih ostaje značajan činilac odbrane.

Na primer, evakuacija, odnosno disperzija stanovništva u bližu okolinu iz ugroženih naselja, zona borbenih dejstava, predstavlja jednu od važnijih mera civilne zaštite. I pri upotrebi atomskog oružja njome se sprečavaju masovni gubici stanovništva. Znači, sa blagovremeno i uspešno ostvarenom evakuacijom osujećuje se namera neprijatelja da nanese masovne gubitke živoj sili — najznačajnijem faktoru u odbrani zemlje. Isti cilj civilna zaštita ostvaruje i dobro organizovanom službom izvlačenja stanovništva iz ugroženih područja i sklanjanjem na znak opasnosti iz vazduha. Disperzija dolazi u obzir za manja naselja i periferije velikih gradova, dok je za narodnu odbranu od posebnog interesa sklanjanje u skloništa. Ovde se uglavnom radi o zaštiti stanovništva koje se ne evakuše, već ostaje na građanskim dužnostima u velikim naseljima i važnim objektima. Zato se izgradnja skloništa, bez obzira na njihov stepen zaštite, makar to bili samo rovovi i adaptirani podrumi, javlja kao jedna od veoma značajnih mera civilne zaštite za koju je narodna odbrana jako zainteresovana.

Obeležavanje, dezaktiviranje i uništavanje neaktiviranih ubojnih sredstava, asanacija terena, hitne opravke oštećenih puteva i drugih komunikacija, vodovodnih, električnih i drugih instalacija, kao i zamračivanje naselja i maskiranje objekata, takođe spadaju u mere i zadatke civilne zaštite čiji značaj za narodnu odbranu ne treba dokazivati.

Najzad treba napomenuti da služba održavanja reda i discipline koju vrše jedinice bezbednosti civilne zaštite, odnosno pomoćna milicija, kako se drukčije mogu nazvati ove jedinice, takođe predstavlja jednu od važnih mera za narodnu odbranu. Zadatak ovih jedinica je da sprečavaju paniku i nered, da štite važne objekte za čiju je bezbednost i armija posredno zainteresovana, kao i da primaju borbu sa diverzantskim i drugim manjim jedinicama neprijatelja.

Pri organizovanju civilne zaštite sve zemlje uzimaju u obzir karakter savremenog rata, dostignuća ratne tehnike i usvojenu doktrinu ratovanja. No rešenja su različita u raznim zemljama, a nastala su kao rezultat položaja i specifičnosti svake zemlje i njenog gledanja na eventualni budući rat. Zato su različiti i problemi koji se u vezi s tim postavljaju u raznim zemljama.

U našoj zemlji se pri svemu tome polazi od naše društvene stvarnosti i našeg gledanja na odbranu zemlje. To služi kao putokaz pri organizovanju, određivanju mesta i zadataka i rešavanju svih problema civilne zaštite. Sva rešenja moraju proizilaziti iz našeg stava da će budući rat voditi ceo narod, da će se u njemu objediniti napori svih sta-

novnika Jugoslavije u odbrani svoje zemlje. Očigledno je neophodna tesna saradnja snaga armije sa snagama civilne zaštite s obzirom da je narodna odbrana jedinstvena i da jedna bez druge ne može. Ukoliko su jače oružane snage, utoliko će organi civilne zaštite lakše izvršavati svoje zadatke u ratu. I obratno: neprijatelj će brže slomiti otpor fronta ako rastroji i parališe pozadinu u klasičnom smislu te reči. To nameće obaveznu zajedničkih napora u jačanju armije i civilne zaštite, a time i usaglašavanja njihovih planova, obuke i rada. Sigurno je da bi to koristilo i jednoj i drugoj strani, a odbrani i bezbednosti zajednice ponajviše. Društveni sistem kod nas baš upućuje na tu stranu i omogućuje daleko lakše rešavanje ovog problema nego što je to slučaj u nizu drugih zemalja.

Pri svemu ovom ne treba zaboraviti da su i organizacija i tehnička oprema civilne zaštite i te kako važni problemi od čijeg rešenja umnogome zavisi i uspeh u radu čitave službe. Veliki broj zemalja smatra da je organizacija važnija, dok druge tvrde da je tehnika primarna. Prema drugom shvatanju, tehnika koja je stvorila sredstva za uništavanje i prozročovala druge brojne nedaće, mora da stvori i sredstva za zaštitu. Naravno, postoje i mišljenja koja predstavljaju srednje rešenje. Po tim shvatanjima problem civilne zaštite je dvostruk: organizacioni i tehnički.

U vezi sa postavljenim problemima, ne ulazeći u raspravu koje je gledište najprijvatljivije za naše uslove, smatramo da se uporedo sa rešavanjem organizacionih pitanja moraju rešavati i tehnička, odnosno da ni jedno od ovih pitanja ne bi smelo biti nepravedno zanemareno. Ova pitanja su tesno povezana i ne mogu se rešavati odvojeno.

U vezi s tim nameće se i pitanje — koji organ državne uprave treba da bude odgovoran za organizovanje i sprovođenje mera civilne zaštite. U raznim zemljama to je različito rešeno. U Sovjetskom Savezu, Velikoj Britaniji, Belgiji, Holandiji itd. ona se nalazi u sastavu organa unutrašnjih poslova. Manji je broj zemalja kod kojih je civilna zaštita samostalna, poseban organ uprave, vezana direktno za vladu kao u SAD, Španiji i dr. U nekim, kao Švajcarskoj, ona se nalazi u sastavu oružanih snaga. Sigurno je da su mogućna i druga rešenja i da svako od navedenih ima dobrih i slabih strana. Pri njihovom donošenju mora se uzeti u obzir niz okolnosti različitih u svakoj zemlji. Stavljanje civilne zaštite u sastav organa unutrašnjih poslova nije najbolje rešenje. Njihovi okviri su preuski za uspešno obavljanje mnogih i raznovrsnih poslova civilne zaštite. Njeno uključivanje u sastav organa narodne odbrane bilo bi, po mome mišljenju, daleko bolje.

Pored ovoga, različito se u svetu rešava ko je sve dužan da učestvuje u poslovima civilne zaštite, utoliko pre što se ona, pored zadataka u ratu, koristi i za zaštitu stanovništva i materijalnih dobara zemlje u miru. Borba sa elementarnim nepogodama, požarima, radiološkim, hemijskim, biološkim i drugim opasnostima ulazi u njene zadatke. Pada odmah u oči da je za ovako raznoliku aktivnost teško naći organ koji bi bio tako univerzalan da bi sve ove poslove mogao stručno i savremeno obavljati. Zato se uporedo sa proširenjem zadataka javlja i tendencija sve većeg angažovanja na poslovima civilne zaštite i drugih društvenih organa i organizacija, dok se organ državne uprave, u čijoj se nadležnosti ona

nalazi, sve više ispoljava kao organizator i koordinator svih poslova. Ovakva rešenja, pored prilično glomazne i komplikovane organizacije, imaju dobru stranu što su ekonomičnija, jer se oslanjaju na već postojeće službe i organizacije i daju garanciju da će pojedina pitanja biti rešena na najstručniji i najbolji način.

Priroda posla civilne zaštite je takva da se ona proteže na čitavu državnu teritoriju, na sve komune i naselja, na objekte u kojima žive i rade ljudi. Da bi u potpunosti odgovorila svojim zadacima ona mora da mobilize sve organe, ustanove, privredne i društvene organizacije, kao i građane. Znači, ako želimo savremenu, dobro uvežbanu i opremljenu civilnu zaštitu, moramo učiniti da ona postane široka opštenarodna organizacija.

Sledeće značajno pitanje prema kome treba zauzeti određeni kurs jesu mirnodopski zadaci civilne zaštite. Oni su novijeg datuma i mogli bi se rešavati i van okvira civilne zaštite, odnosno van narodne odbrane. Međutim, pošto civilna zaštita već postoji i bavi se tom i sličnom problematikom, smatralo se logičnim da se i ti zadaci povere njoj. Takvo rešenje je za zajednicu znatno ekonomičnije. Njime se izbegava udvostručavanje nekih poslova kao što su, na primer, studija preventivnih, zaštitnih i drugih mera, zatim dupliranje tehničke opreme, komandi i jedinica, škola i sl. Međutim, pored ovog, razlozi narodne odbrane se ističu kao najsnažniji argument da se i zaštita od mirnodopskih opasnosti mora nalaziti u sklopu zadataka civilne zaštite. Kroz borbu s njima sprečavaju se žrtve i štete u miru što direktno koristi narodnoj odbrani. Kroz sve to se i stanovništvo obučava.

Kako mobilisati široke slojeve stanovništva za te zadatke takođe je jedno od važnih pitanja za izgradnju savremene civilne zaštite. Van naše zemlje ovo se rešava zakonskim obavezama ili na dobrovoljnoj osnovi, a ima zemalja u kojima se koristi i jedan i drugi oblik. Prednost mobilizacije zakonskim obavezama ogleda se u tome što se na ovaj način postiže potrebna masovnost koju je inače dobrovoljnošću teško postići. Međutim, pretpostavlja se da će kod ovakve mobilizacije požrtvovanje i zalaganje u izvršavanju zadataka biti na nižem nivou, pošto se mora računati sa jednim brojem građana kojima celishodnost zakonskih obaveza neće biti jasna i ubedljiva, te će mu doći kao nametnute. Kod dobrovoljne mobilizacije situacija je obrnuta. Tu se javlja svest o nužnosti i društvenoj korisnosti takve aktivnosti, što daje garanciju da će zadaci biti dobro i savesno izvršeni. Slaba strana ovog načina mobilizacije je nedovoljna masovnost. Neke zemlje, kao Velika Britanija, poklanjaju ovakvoj mobilizaciji veliku pažnju i idu na formiranje saveza civilne zaštite. Neke, kao Savezna Republika Nemačka, predviđaju savez svih društvenih organizacija koje rade na poslovima civilne zaštite, a kod nekih, pak, kao u Francuskoj, oko vatrogasnog saveza se okupljaju ostale društvene organizacije. I naša iskustva u ovom pogledu su vrlo značajna. Zahvaljujući aktivnosti Crvenog krsta, civilna zaštita do sada uopšte nije imala potrebe da zakonskim obavezama formira i obučava ekipe i jedinice prve pomoći. Ili, pojedine dobrovoljne vatrogasne jedinice, po svojoj stručnoj spremi i uvežbanosti, često ni u čemu ne zaostaju iza profesionalnih vatrogasnih jedinica.

Sve većim angažovanjem društvenih organizacija i postepenim prenošenjem upravnih i drugih funkcija na njih, ove organizacije se javljaju kao najefikasniji mobilizator širokih masa i faktor koji civilnoj zaštiti daje karakter javne službe. Pored ove uloge koju društvene organizacije imaju i treba da odigraju u izgradnji naše civilne zaštite, od posebnog je značaja, naročito za naše prilike (za zemlju još ekonomski nedovoljno razvijenu), i ta okolnost što se angažovanjem građana na dobrovoljnoj osnovi, služba civilne zaštite znatno pojeftinjuje i izbegava stvaranje nepotrebnog birokratskog i drugog profesionalnog kadra. Zato se korišćenje društvenih organizacija i iznalaženje najpogodnijih organizacionih oblika rada javlja kao jedno od vrlo važnih pitanja civilne zaštite.

Obezbeđenje savremenom opremom, smeštaj komandi mesta, izrada planova evakuacije i sklanjanja stanovništva, donošenje urbanističkih planova i izgradnja skloništa i dr. su pitanja koja civilna zaštita može da reši samo u sastavu organa narodne odbrane. Oni najbolje poznaju odgovarajuće planove zemlje, savremena ubojna sredstva i njihova svojstva, te su i najpozvaniji da daju svoja mišljenja o tehničkim i drugim vidovima zaštite stanovništva i materijalnih dobara u eventualnom ratu, a i miru.

Koji sve organi i na koji način treba da učestvuju u poslovima civilne zaštite i kakav stav treba zauzeti prema njenim mirnodopskim zadacima, koje društvene organizacije treba angažovati, kakve tehničke i druge zaštitne mere treba preduzeti sve su to važna pitanja i osnovni problemi o kojima se u nekim zemljama još diskutuje. Oni su kod nas uglavnom rešeni. Njihovo pravilno sprovođenje, u skladu sa našim društvenim prilikama i materijalnim mogućnostima, garancija su dobre orijentacije razvoja i izgradnje civilne zaštite u našoj zemlji. Na kraju, smatramo da ipak treba napomenuti da razmatranje zadataka i problema civilne zaštite nije stvar kampanje, već je u pitanju dobro organizovan, stalan i studiozan posao koji zahteva napore ne samo organa te službe već i svih odgovornih faktora za jačanje odbrane zemlje.

КОМАНДНО МЕСТО И ЦЕНТАР ВЕЗЕ ОПЕРАТИВНИХ ЈЕДИНИЦА

Евентуална употреба атомског оружја у стратегијским и тактичким оквирима захтева корените измене не само у структури него и у распореду јединица, елементима борбеног поретка и органима командовања. А да би се просторно више одвојене снаге и средства могли што брже груписати ради извршења заједничког задатка, неопходна је њихова велика покретљивост и сигурна веза у свим ситуацијама. Пошто исход борбених дејстава у знатној мери зависи од командовања и организације веза, разумљиво је што треба тежити да се сопствено командовање и везе што боље организују и да се непријатељско командовање и везе униште или што више отежају. Зато КМ и ЦВ привлаче посебну пажњу извиђачке службе као веома погодни циљеви за атомске пројектиле.

Савремена електронска средства за радио, телевизијско, радио-локацијско и друго извиђање омогућују прикупљање веродостојних података о распореду средстава која зраче електромагнетске таласе (радио, радио-релејних, радарских, радио-навигацијских, ометачких итд.), затим о распореду незаконљене и недовољно маскиране живе силе и техничких средстава, на основу којих се може доћи до одређених закључака о величини, карактеру и рентабилности откривених циљева. Према томе, због могућности откривања и уништења изабраних објеката на великој дубини, затим знатно повећане покретљивости и маневарске способности јединица, вер-

тикалних маневара и изненадног избијања непријатеља у нежељене рејоне, поставља се питање како командовати кад је могућно уништавање појединих органа команди и ЦВ, рушење спојних путева и често принудно или планско премештање КМ. Другим речима, намеће се питање како треба да изгледају и чиме да се одликују команде и јединице везе у таквим случајевима, где да се разме-сте и како да се штите.¹⁾

ОСОВИНЕ И СТРУКТУРА ОРГАНА КОМАНДЕ НА КМ И РКМ

Да би се обезбедила непрекидност командовања и после евентуалног уништења команде и ЦВ на КМ, команде и јединице везе треба делити на два дела способна да самостално руководе борбеним дејствима. Резервна команда и резервни ЦВ распоређивали би се на РКМ. Резервну команду сачињавала би група старешина (углавном помоћници начелника), представника родова и служби, способна и довољно упућена у ситуацију да може преузети на себе обавезе дела команде са КМ. Радила би целовито и не би је требало делити на издвојене групе попут дела команде на КМ, јер би и бројно била мањег састава.

¹⁾ Команде и јединице везе разматрају се упоредо, јер команде без мобилних и увек готових јединица везе не могу извршавати основне задатке. Измене у органској структури команди условљавају одговарајуће организацијске и формацијске измене јединице везе.

Могла би се издвојити једино команда стана ако би се делила на два дела и један део упућивао у састав РКМ.

Ако је функционална намена овог дела команде да замени део команде размештен на КМ, изгледа најнормалније да њоме руководи НШ, што не значи да и неки други старешина одговарајућих квалитета (начелник оперативног одељења, артиљерије и др.) не би могао руководити овом групом. Код доношења важнијих одлука, преузимање команде ради одмора органа на КМ и у сличним ситуацијама руководилац дела команде на РКМ долазио би на КМ ради детаљнијег упућивања у ситуацију и пријема задатака непосредно од команданта.

Код поделе јединица и средстава везе на КМ и РКМ не би важила иста мерила као и код поделе команде, јер јединице и средства везе на РКМ не служе само као резерва и за послуживање дела команде на РКМ, већ и за премештање, односно организовање веза на НКМ, допуну организованог система веза (ако нема довољно јединица и средстава на КМ) итд. Команде се могу брже прикупити, пребацивати, разместити и оспособити за рад од јединица везе. Прикупљање јединица и средстава везе ангажованих у ЦВ на КМ, нарочито великих количина линијског материјала, захтева много времена и чини ту јединицу неспособном за брза ангажовања на НКМ. Ради напред изнетог и низа других околности, потребно је на РКМ имати јединицу везе истог састава као и на КМ с тим што није препоручљиво целу задејствовати, већ само онолико колико је у датој ситуацији неопходно. Део људства и средстава потребно је имати у резерви спреман за брзе интервенције на том или неком другом месту.

Радио-центар би се издвајао из састава ЦВ на РКМ по истом принципу

како ће бити речено за КМ. Ако теренски услови дозвољавају, радиорелејни ЦВ најбоље је разместити у средокраћи између КМ и РКМ како би, за случај потребе, могао послуживати део команде на РКМ.

Деобом команде, јединица и средстава везе на два дела способна за самостално руковођење борбеним дејствима, не решава се проблем организације командовања и веза у целини, јер се на КМ и ЦВ налази велики број старешина и средстава везе од чијег опстанка и нормалног функционисања зависи извршавање крупних задатака, тако да представљају рентабилне циљеве.

Да би могле извршити своје задатке, команде и јединице везе морају бити тако организоване и технички опремљене да се могу брзо кретати, без обзира на квалитет путева, да се не морају груписати на малом простору и да им се у свим борбеним ситуацијама и временским непогодама може обезбедити извесна заштита и услови за рад и живот. Пошто је у рату тешко смештати, послуживати и покретати команде оперативних јединица (нарочито када располажу знатно оскуднијим средствима), поставља се питање да ли је сваки старешина — који у том прилично гломазном апарату има одређену улогу и задатке — неопходан да буде баш на КМ. Очигледно је да велики број старешина, јединица и средстава везе, снабдевачких и других органа нагомилан на КМ, отежава размештај, маскирање и утврђивање, снабдевање и покретање. Сем тога, када се због нагле промене ситуације морају често премештати командна места, дешава се да се неке старешине, које су најмање ангажоване конкретним задацима, највише крећу по КМ и да се најчешће баве проблемом снабдевања и другим мање важним питањима тако да демаскирају КМ и оптерећују

средства везе. Најзад, јасно да за већи број људи треба обезбедити већи број моторних возила и других услужних средстава, те и то омогућује непријатељској извиђачкој служби да лакше открије рејоне размештаја КМ, прилазних путева итд.

Због тешког покретања и премештања овако гломазног апарата, поготово у случајевима када се КМ мора премештати за време борбе, требало би тежити растерећењу КМ од оних органа и појединаца чије присуство није неопходно на КМ и РКМ. Ту би дошли у обзир, на пример: правни органи (укључујући суд и тужилаштво), домови и клубови и сви органи везани за њих, већина старешина (или сви) организацијско-мобилизацијског и персоналног одељења, органи грађевинске и финансијске службе, особље које ради на евиденцији у архивама, библиотекама, картотекама материјалних и других органа, као и појединци и групе родова и служби који нису неопходни за доношење и спровођење командантове одлуке. Од свих тих органа и појединаца могла би се формирати посебна „мешовита група“ у погодном рејону у позадини и са КМ повезати телефонским, радио и курирским средствима, тако да може радити за потребе и по задацима органа на КМ. Ради лакшег одржавања везе са КМ ова група би се начелно распоређивала у близини неког од дејствујућих војних или ПТТ ЦВ и на правцима кретања курирских средстава. Њено премештање не би било везано за премештање оперативних органа са КМ и РКМ и регулисало би се посебним наређењима. При томе би требало тежити да се она не премешта принудно, због брзог продора непријатељских снага, и да сувише не заостаје да се не би отежало одржавање везе са КМ. У одбрамбеним и другим борбеним дејствима, када се упоредо са КМ и РКМ одређује и НКМ, ову

групу би требало распоређивати на НКМ, с тим што би ово место уређивала за рад и заштиту од АБХ дејства. Нема сумње да би овако растеређена команда заузимала мање простора, лакше би се маскирала и снабдевала, брже покретала, а имала би и довољну борбену готовост. Тиме би се растеретиле јединице и средства везе, јер многи разговори који немају директне везе са извођењем борбених дејстава оптерећују средства везе и отежавају обављање разговора оним старешинама којима су разговори неопходни и хитни.

Ако би се из састава оперативног дела команде издвојила „мешовита група“, поставља се питање да ли би и како требало делити оперативни део команде на КМ и како га разместити. Иако би прикупљен распоред обезбеђивао лакше праћење борбене ситуације, брже садејство, експедитивнији рад на обради документације и омогућавао бољи одмор и исхрану старешина и решавање низа других питања међу којима и заштиту КМ од убачених група и диверзаната, ипак би и тако растеређено КМ — због нагомилавања великог броја старешина, средстава везе и моторних возила на малом простору — представљало рентабилан циљ. Међутим, изгледа да би се морао задржати групни распоред, с тим што би се формирале најнужније групе: „командна“, „позадинска“ односно „група помоћних органа“, јер би у њен састав, поред органа позадине, ушле и неке старешине политичког, безбедности, ПАО и других одељења, затим „група команде стана“ и „мешовита група“ (која би се распоређивала у позадини, односно на НКМ), а евентуално и „група ваздухопловне команде“ када ова садејствује у извршењу постављеног задатка. У том случају командант ваздухопловне команде, са групом старешина и сред-

ствима везе, требало би да дође у рејон КМ општевојне команде, с тим да им се обезбеде простор за смештај и услови за живот и да им се омогући да се за одржавање везе са својим КМ и потчињеним јединицама служе и средствима општевојне команде. Изузетно, ако се уз команданта ваздухопловне команде налази мали број старешина, могли би се сместити у рејону распореда „командне групе“ с тим што би се командант ваздухопловне команде у свим случајевима налазио уз команданта општевојне команде.

КОМАНДНА ГРУПА

Органи команде: командант са НШ (ако се налази на КМ), помоћницима и начелницима родова и 2—3 дактилографа — цртача образовао би посебну групу на КМ која би руководила борбеним дејствима и имала посебне обавезе према потчињеним јединицама и претпостављеној команди, с тим што би остали органи команде, као и органи на РКМ, радили за потребе ове групе. Због обимности послова и динамичности борбених дејстава, ова група би морала да ради дању и ноћу и по свим временским условима.

„Командна група“ је најважнији део команде јер има задатак да у том веома сложенем организму покреће његове саставне делове и усклађује њихов рад разним каналима везе. Зато би за ову групу требало првенствено уређивати склоништа за заштиту, подешавати за рад поједине утврђене зграде и бирати најпогоднија природна места за њен смештај. Међутим, у борбеним условима, када се командна места често премештају, посебно у зимским и непогодним временским условима, тешко је обезбедити групи старешина која води радне карте и

непосредно саобраћа са потчињеним јединицама и претпостављеном командом довољну заштиту и удобност неопходну за рад, тим пре што су инжењеријске јединице ангажоване многобројним другим пословима. Према томе, изгледа да би било најбоље да се за команде израде оклопне кабине на гусеницама (тзв. „командна кола“), у која би се уградили склапајући столови и столице, уређаји за осветљење и загревање, наоружање за самоодбрану, склапајућа постоља за монтажу радио-станица, посебна одељења за шифрантске органе и радио-саобраћај, односно за рад команданта и НШ. У тим кабинама би се водиле радне карте и обрађивали други документи, а у покрету би служила за превоз старешина и потребних радних докумената. Саме по себи оне би пружале извесну заштиту а могле би се — захваљујући својој великој покретљивости и ван путева — да се склањају у разне усеке, јаруге и друга природна склоништа. Када би се обезбедили бољи услови за рад и заштиту оперативни органи би напуштали ове кабине, с тим што би их користиле оне старешине за које још нису израђена склоништа. Таква кола би омогућила командама да увек буду веома покретљиве, способне за самоодбрану од убачених група и диверзаната и независне од временских услова и доба дана и године.

ИЗБОР И ОБЛИК РЕЈОНА ЗА РАЗМЕШТАЈ КМ И ЦВ

Везивање свих органа команде на један ЦВ утиче на распоред ЦВ и органа команде на КМ. Најбоље је да се жични ЦВ постави у средини распореда, а органи команде да се разместе око њега, јер такав распоред омогућује јединицама везе да за најкраће време и са најнужнијим

у трошком материјала и радне снаге организују унутрашње везе (не и спољне), а командама, подељеним на просторно одвојене групе, обезбеђује најлакшу сарадњу на заједничким задацима. Међутим, такав распоред има и низ негативних страна како у односу на команду тако и у односу на јединице везе.

1. Ако се ЖЦВ постави у центар распореда органа команде он се много удаљава од жичних спојних путева и одужавају се приводни путеви, тако да је потребно више линијског материјала (вишежилних каблова и полусталних линија) за чије је постављање нужно више времена и радне снаге него када се ради са лаким двожилним кабловима који се могу користити за организовање унутрашњих веза на КМ. Време је један од битних елемената и оно утиче на готовост веза, у првом реду спољних, јер се унутрашње везе могу допуњавати и после отпочињања дејства.

При избору рејона за ЖЦВ, појединачно повезивања крајњих РР станица на ЖЦВ представља посебну тешкоћу. Пошто у рејону КМ најчешће нема погодних места за размештај тих станица, оне се морају постављати на погодне висове ван рејона КМ, а то захтева већи утрошак приводних каблова него што их те станице имају у својим комплетима. Као што видимо, распоред органа команде захтева да ЖЦВ буде у средини или бар што ближе том распореду, правац протезања жичних спојних путева да буде што ближе тим рејонима, а распоред крајњих РР станица ближе тим станицама. То значи да је тешко, а некада и немогуће, задовољити све те захтеве тако да треба тражити боље решење организације ЖЦВ.

2. Атомске експлозије имају приближно кружни облик дејства, тј. баш онај који највише одговара рас-

пореду органа КМ. Пошто КМ и ЦВ оперативних јединица кружног облика представљају рентабилан циљ за пројектиле средње па и велике разорне моћи, то се избору рејона, облику распореда и могућностима командовања јединицама из појединих рејона мора прилазити студиозно и са највећом озбиљношћу.

Очигледно је да кружни облик распореда треба избегавати кад год је могуће. Иако је тешко и непожељно прописивати неке круте норме за распоред и међусобну удаљеност појединих група на КМ (јер ће то зависити од низа околности које важе само за дотичну ситуацију и одређену команду), ипак при избору рејона и одређивању облика распореда на КМ треба уочити неке најважније факторе који највише испољавају свој утицај. Наиме, да би се КМ и ЦВ што боље обезбедили неопходно је да се добро маскирају од земаљског, авио и радио-локацијског извиђања, бар за почетни распоред док КМ још није уређено у инжињеријском смислу. При томе треба имати у виду да се због успешног радио-локацијског извиђања умањује значај шуме као маскирног средства, нарочито ако се ради о равним пошумљеним теренима, јер се на основу импулса који се одбијају од металних конструкција моторних возила, средстава везе и других техничких средстава, размештених на КМ, на екранима радио-техничких средстава непријатеља може открити присуство неке војне јединице. Зато и у шумама треба тражити клисуре, вртаче и друга прикладна склоништа и настојати да се приручним средствима и инжињеријским машинама што пре прилагоде за смештај људства, моторних возила и других техничких средстава.

Мања насељена места, која сама не представљају објекте тактичког

значаја, нарочито она која се налазе ван главних комуникација, погодна су за размештај појединих органа команде и ЦВ, без обзира на то што је у насељеним местима већи ефекат дејства атомског оружја. Док металне конструкције: ограде, мостови, метални кровови, пољопривредне машине и слично отежавају радарско извиђање (јер се на основу добијених импулса не може утврдити о каквим се предметима ради), дотле би разни шумарци, воћњаци, надстрешнице, стаје и други објекти пружали погодне услове за смештај и маскирање моторних возила, а зидане зграде, извори електричне енергије, подруми и поготово уређена склоништа (којих ће у будућем рату вероватно бити) за смештај људства и неких средстава везе. Насељена места треба користити зими и да би се људство огрејало јер би се ватра и дим ван насељених места могли видети. Исто тако по насељеним местима треба смештати и органе команде стана ради припремања хране и других животних потреба, с тим што би команде носиле са собом мању резерву хране која би им послужила ако се храна из било којих разлога не би могла допремити.

При избору рејона за распоред КМ треба водити рачуна и о могућности организовања веза са потчињеним јединицама и претпостављеном командом. У првом реду треба установити да ли кроз те рејоне и којим правцима пролазе жични спојни путеви и да ли се они могу користити. Врзина успостављања жичних веза умногоме зависи од дужине привода од жичних спојних путева до жичног ЦВ, јер за везисте није свеједно да ли ће ти приводи бити дуги 500 м или 5 км. Пошто су полусталне линије и четворожилни каблови прилично кабасти материјал који се споро поставља и скупља, очигледно је да би по-

стављање командних места далеко од путева којим пролазе жични спојни путеви захтевало много људи и времена и исцрпљивало резерве линијског материјала. С друге стране, распоређивање ЦВ и команди близу главних комуникација у захвату борбених дејстава није увек препоручљиво пошто се могу тући ватром која је управљена на друге циљеве у њиховој близини. Зато удаљавање КМ и ЖЦВ од комуникација треба да зависи и од тога да ли су распоређени на тежишту борбених дејстава или на помоћним правцима. Тако би ЖЦВ — ако се распоређују на тежишту — требало удаљити од комуникације

око 2 км. Исто тако треба водити рачуна и о томе да ли има погодних места за распоред крајњих РР станица, колико су далеко од рејона распореда УНФ и да ли се може успоставити директна веза без међустанова. Ради кориштења радио-средстава треба имати у виду особине и техничке могућности тих средстава, расположиве количине уређаја за рад са издвојеног места, конфигурацију земљишта итд. Ради веће безбедности командна места треба разместити по шумама, јаругама, клисурама и другим скровитим местима, а баш из таквих рејона радио-веза се тешко може одржавати. То значи да треба наћи неки компромис који би помирио ове супротности.

На питање: да ли ЦВ треба да иду за командама или команде за ЦВ тешко је дати категоричан одговор, јер им захтеви никада нису толико супротни да се међусобно искључују, а у већини случајева су и истоветни. Из напред изнетог се види да избор рејона за смештај КМ и ЦВ зависи од могућности њиховог комплексног маскирања. Обично се за КМ одређује шира просторија у којој је лакше померати органе команде него центре везе, с тим што треба имати у виду да је, са становишта безбедности, сваки облик рејона њиховог распореда бољи од кружног.

Међусобно удаљавање појединих група на КМ требало би одређивати на основу радијуса дејства тактичког атомског оружја малог калибра 10 — 20 КТ (полупречник уништења 2 — 3 км) и средњег 50 — 100 КТ (полупречник уништења 3 — 5 км), тј. на основу прорачуна да једна бомба мале снаге не би смела уништити више од једне групе, односно више од једног ЦВ. Наравно, растурање у простору мора имати границе јер команде — ако су просторно сувише одвојене — не би могле да делују це-

ловито, тј. да успешно командују потчињеним јединицама. При разматрању могућности извршавања задатака појединих група команде и команде у целини није битан међусобан однос група, већ однос сваке од њих према „командној групи“, јер је она моторна снага која обједињује њихов рад.

Пошто растреситим распоредом треба постићи заштиту од дејства атомског оружја, растојања између појединих група не треба да буду мања од 2 до 3 км, јер се мањим растурањем не би заштитиле. Ако бисмо поједине групе поставили на 1000 — 1500 м далеко једна од друге онда би атомска експлозија од 20 КТ, са нултом тачком на периферији распореда незаштићене команде, потпуно уништила или до те мере онеспособила команду и ЦВ, да се на њих уопште или за догледно време не би могло рачунати. Ако се већ команда дели на одвојене групе, онда за њихов заједнички рад на одређеним задацима није од нарочитог значаја да ли ће бити удаљене једна од друге 1 или 2 км, јер ће се и у једном и у другом случају главни део саобраћаја обављати преко средстава везе. А пошто за јединице везе не представља проблем то што ће се за организовање унутрашњих веза утрошити пар километара кабла више, сматрам да би растојање између група на КМ требало да буде 2 — 3 км.

Распоред старешина, одељења и одсека разних родова и служби у оквиру појединих група не би требало укалупљавати никаквим шаблонима, јер њихово растурање ради заштите од дејства атомског оружја не би овде имало сврхе. Да ли ће одељења и одсаци бити удаљени једни од других 50, 100 или 200 м зависиће од земљишта, могућности маскирања и заштите од дејства класичног наоружања (арт. зрна, авио-бомбе), ко-

муницирања и садејства, прилазних путева, погодности обезбеђења од убачених група и диверзаната и других услова за рад и живот.

ЈЕДАН ИЛИ ВИШЕ ЦЕНТАРА ВЕЗЕ

Пошто се командовање не може замислити без средстава везе организованих у ЦВ, питање заштите средстава и јединица везе је исто тако значајно као и заштита команде. Да би се обезбедило брже и сигурније командовање, неопходан је већи број разноврсних средстава везе. С друге стране, повећање броја средстава изазива повећање обима радова без обзира на то што постоји потреба да се смањи време за организовање и уређивање ЦВ. То значи да се заштита не може тражити само у укопавању, иако оно остаје као сталан задатак.

Добро маскирање и растресит распоред су најједноставнији и најефикаснији начини пасивне одбране од непријатељског извиђања и дејства класичног и атомског наоружања. Тих принципа се придржавају све јединице и команде, па би у пуној мери морали важити и за јединице везе. Међутим, концентрација великог броја људи, средстава везе и моторних возила на једном ЦВ и кретање људи и моторних возила ради успостављања и одржавања појединих праваца и канала везе омогућује непријатељској извиђачкој служби да открије рејоне размештаја ЦВ, а самим тим и КМ.

Напред је речено да су КМ и ЦВ врло рентабилни циљеви за атомско наоружање. Посебну опасност представља радио-центар размештен у рејону КМ. Све мере заштите од радарског, телевизијског и визуелног осматрања могу бити узалудне ако непријатељ гониометрисањем открије рејоне размештаја и снагу радио-ста-

ница. Зато се оправдано поставља питање да ли је целисходно сва средства везе на КМ оријентисати и повезивати на један ЦВ и команду учинити зависном од њега, или ићи на организовање више одвојених и самосталних ЦВ повезаних међусобно или непосредно са „командном групом“, од којих би сваки могао обезбедити команди најнужнији број канала везе. Организација једног ЦВ на КМ лишавља команду могућности командовања у случају уништења или оштећења тог ЦВ, а организовањем више самосталних ЦВ оштећењем или уништењем једног ЦВ, командовање може бити поремећено али не и онемогућено. Стабилност командовања не постиже се великим бројем несигурних канала на једном ЦВ, већ сигурношћу веза макар и мањег броја канала. Зато не би требало вршити појединачно повезивање разних радио, радио-релејних и других средстава на једном ЦВ, већ међусобно повезивати већи број просторно одвојених и самосталних ЦВ.

Оријентација на један ЦВ има низ слабости и опасности по командовање и везе у целини, јер се у том случају све спољне и унутрашње везе нагомилалаву на једну телефонску централу, а уредно послуживање толиког броја учесника је немогуће. То уноси нервозу код старешина и манипуланата а често изазива и неуредно обављање послова.

Непрекидност и стабилност командовања била би више гарантована ако би се уместо једног ЦВ организовале везе по следећем:

— да се из састава жичног ЦВ оперативних и виших тактичких јединица, кад год је могуће издвоји ЦВ за унутрашње везе и тиме олакша манипулација и убрза организовање овог ЦВ, с тим да се посебним упутством регулише ко од старешина има право да саобраћа са потчињеним је-

диницама и претпостављеном командом и да се онемогући прикупљање и одашиљање података истог садржаја по линији оперативних, обавештајних и других органа, јер би се тиме растеретиле и команде и средства везе;

— да се организује посебан ЦВ за РР везе и постави у рејон из кога се за најкраће време и са најмањим утрошком каблова могу повезати крајње РР станице, с тим да се за ЖЦВ са спољне везе или са „командном групом“ повеже вишежилним кабловима и да се у тај ЦВ уведу СВТТ водови који пролазе близу рејона његовог размештаја;

— да се организује радио-центар као посебан елемент и постави на 3 — 10 км од КМ зависно од величине команде, теренских услова и могућности повезивања са жичним и РР ЦВ, с тим да се са жичним ЦВ повеже телефонском и телеграфском везом (начелно преко рејона РР ЦВ) и ВВФ радио-станицама; и

— да се поједностави администрација на ЦВ на тај начин што би се кола са телепринтерима и издвојеним радио-пријемницима распоређивала близу „командних кола“ и сви телеграми и извештаји са уређаја одмах предавали експедицији команде и што би сав телефонски саобраћај преко жичних и РР канала везе обављале непосредно заинтересоване старешине. Евиденција телеграма водила би се једино на радио-центру. Тиме би се скратило пут свих пошљици, а старешине јединица везе би се ослободиле једне сувишне обавезе тако да се могу више посветити основним питањима свог позива: организацији и безбедности веза и техничкој исправности средстава.

Раздвајање ЦВ за спољне и унутрашње везе захтевају чисто практични разлози: велик број учесника на једном ЦВ и немогућност благо-

временог послуживања; гломазност и недовољне количине полусталних линија и четворожилних каблова за дуге приводе од жичних спојних путева до ЦВ; недостатак времена за њихово постављање; потреба да се стално имају резерве тог материјала за премештање итд. Сем тога, раздвајањем ЦВ би се добило више могућности за маневар у погледу размештаја жичног ЦВ за спољне везе у односу на распоред команде. Организација унутрашњих веза не захтева много времена нити већи утрошак линијског материјала. Међутим, тешко је маневровати и одредити најпогодније место за ЖЦВ ако су сви органи команде и ЦВ оријентисани на један ЦВ, јер се јавља више разних противречних захтева. Издвајањем ЦВ за унутрашње и РР везе, жични ЦВ за спољне везе, подешавао би свој распоред према правцу протезања жичних спојних путева и распореду „командне групе“.

ЖЦВ за спољне везе не мора се размештати близу рејона распореда „командне групе“, а није ни пожељно због боље заштите једних и других. За израду привода, нарочито ако их има више и ако се раде полусталним линијама, треба много људи, времена и моторних возила. Зато је много економичније постављање 20-жилних каблова који су погодни за везу ЦВ са групама и на удаљењима од неколико километара,²⁾ само треба имати у виду да се не могу користити за рад МНФ.

¹⁾ Ако треба изградити приводе за 4 ТТ вода до ЖЦВ са улаз-излаз у дужини од 4 км, требало би:

— 32 км полусталних линија \times 235 кг = 6520 кг, четири полувода линијаша са четири возила и 4 часа рада, не рачунајући 2—3 возила и време да се материјал допреми из складишта на радилиште;

— 16 км 4-жилног кабла или 40 калемова кабла СХ-1065 \times 71 кг = 2840 кг (3400 кг за СС-358), 4 одељења линијаша, 4 возила за 2,5 часа (ручно размативање);

— 4 км 20-жилног кабла или 16 калемова \times 81 кг = 1296 кг, једно возило и једно одељење линијаша за 2,5 часа.

ЖЦВ за унутрашње везе требало би постављати у центар распореда органа команде — у рејону распореда неке од група на КМ или ван тог рејона — где се за најкраће време и са најмањим утрошком линијског материјала могу организovati жичне везе за обављање саобраћаја унутар команде.

Овај центар би најбоље послужио својој намени при кружном распореду органа команде, док би при издуженом распореду био мање погодан. Пошто овај центар, природно, не може примити сав унутрашњи саобраћај, ипак би се његово постављање исплатило ако би примио већи део тог саобраћаја, што се објективно може очекивати.³⁾

РАДИО-РЕЛЕЈНИ ЦЕНТАР ВЕЗЕ (РР ЦВ)

Радио-релејне везе добијају посебан значај због изложености жичних веза дејству класичног и атомског наоружања, гломазности линијског материјала и спорости подизања, доградње и оправке порушених деоница, као и због мале пропусне моћи радио-средстава и опасности коју радио-саобраћај представља за ЦВ и команду. Међутим, то не умањује важност других врста веза, јер ће свака од њих у одређеној ситуацији бити главно средство везе, без обзира на то што ће у динамици борбе радио-релејне везе бити најсигурније средство везе.

Мирнодопска искуства у погледу одржавања СВТТ линија показала су

³⁾ Поједине групе на КМ се не морају повезивати са ЖЦВ за спољне везе 20-жилним кабловима. Једна до две парице двожилног кабла (зависно од величине и састава групе) биле би довољне да подмире потребе за епољним саобраћајем, с тим што би се важније групе непосредно повезале још са по једном парицом са „командном групом“ ради обављања унутрашњег саобраћаја, док би 40-жилне каблове требало користити за међусобно повезивање жичног и РР ЦВ, односно са „командном групом“.

да се кварови тешко проналазе и споро отклањају, јер брзина отклањања кварова не иде сразмерно повећању броја линијских јединица. Пунктови за контролу исправности линија прилично су међусобно удаљени, али ако би их било више, тј. ако би се укључивања вршила на линијама ван ЦВ по којима раде канални уређаји онда би то ометало нормалан саобраћај. Треба имати у виду и то да се неке линије подижу даље од комуникација и кроз шуму (тако да их може кидати не само грање и дрвеће које пада услед временских непогода, већ и артиљеријска и друга врста ватре, као и разни диверзанти и непријатељски борци). Пошто се такви кварови не могу увек проналазити осматрањем из возила, већ се неке деонице морају обилазити пешке, очигледно је да се они тешко проналазе и споро отклањају, а то онемогућује нормално одвијање саобраћаја. Дужи прекиди на линијама су незгодни и у миру, а камоли у рату, јер од тога могу настати тешке последице. Но, то не значи да жичне везе треба запостављати већ их, напротив, што више и дуже користити, али увек рачунати с тим да не обезбеђују непрекидност веза.

Радио-релејне линије се брзо постављају, лако маскирају и одржавају, погодне су за маневар, не зависе од атмосферских и индустријских сметњи, од доба дана и године, а сем тога имају велику пропусну моћ и низ других одлика које треба што боље искористити. Погодне су за организовање веза не само са јединицама које њима располажу, већ и са Пм ЦВ у рејонима где нема сталних линија, затим са базама и другим позадинским јединицама и установама, већим артиљеријским и ракетним јединицама итд. Ради тога би требало имати већу резерву ових средстава и

што боље искористити њихове могућности.

Ако би се РР ЦВ издвојио као посебан елемент не би се нарушила целовитост система веза — напротив боље би се обезбедила непрекидност и поједноставила организација веза, скратило би се време за њихово успостављање и смањило утрошак линијског материјала. Сем тога, РР линије би и даље служиле као резерва жичним линијама и могле би се по потреби појединачно активирати за време прекида на жичним правцима, односно ако је пропусна моћ на појединим правцима недовољна. У случају већих рушења и оштећења на СВТТ линијама, приводним путевима или самог жичног ЦВ, ступао би у дејство РР ЦВ.

Било би пожељно да у комплектима крајњих РР станица постоје посебни ТТ уређаји НФ, али би организација овог ЦВ била целисходна чак и кад их и не би било, јер би се могло узети нешто уређаја за ЖЦВ на КМ и РКМ, на рачун броја канала на овим ЦВ. Битно је да се овај центар организује и да ради макар и са мањим бројем канала. Број канала би се допуњавао сразмерно опадању броја канала на ЖЦВ, јер би се канали са линија које су онеспособљене за дуже време могли пребацивати са жичног на РР центар.

У случају већих рушења и оштећења на жичним спојним путевима, приводним путевима или самог жичног ЦВ, ступао би у дејство РР ЦВ. Да би могао да послужи као самосталан и комплетан ЦВ, треба га повезати са радио-центром телефонском, телеграфском и радио-везом по ВВФ радио-станицама. Ако у близини рејона распореда РР ЦВ прелазе жични спојни путеви, пожељно је припремити уводе најважнијих водова да би се за случај потребе са овог ЦВ могло командовати и преко жич-

них средстава везе. Локалне ПТТ водове, ако их има у близини, треба увести у овај ЦВ ради повезивања са војним и ПТТ ЦВ.

Са становишта непрекидности веза несумњиво је боље да постоје два самостална ЦВ међусобно толико одвојена да једним атомским ударом не би могли бити уништени. Међусобно повезивање жичног и РР центра 20-жилним кабловима, односно повезивање ових центара са „командном групом“, поједноставило би и убрзало организовање веза на КМ. Центар би се поставио у центар распореда крајњих РР станица, тако да би се већина могла повезати са по једним калемом четворожилног кабла, а оне најближе, по нужди, и двожилним кабловима. Један двадесетожилни кабл, којим би се овај центар повезао са ЖЦВ или „командном групом“, задовољно би основне потребе командовања, а то је много једноставније и брже него све крајње станице повезивати на један удаљени ЖЦВ.⁴⁾ Зато би већа улагања за набавку средстава како за даље тако и за блиске радио-релејне везе, била веома корисна, макар ишла и на рачун радио и линијских јединица и средстава.

РАДИО-ЦЕНТАР (РЦ)

Радио-веза заузима важно место у систему веза на свим командним степенима, јер је не могу заменити другим средствима. Учешће радио-веза у свеукупном систему веза знатно је веће у тактичким него у оперативним јединицама, али се и оперативне ко-

⁴⁾ Ако би требало повезати 5 крајњих РР станица на ЖЦВ, са просечном удаљеношћу од 4 км, онда би за сваки правац требало 10 калемова, тј. 710 кг четворожилног кабла СХ-1065, једно возило и одељење линијаша, а за пет правца требало би 50 калемова или 3550 кг (за СС-358 4250 кг), 5 возила и 5 одељења линијаша.

Пошто је један калем 20-жилног кабла од 250 м тежак 81 кг, онда је за 4 км потребно 16 калемова (укупне тежине 1296 кг), једно возило и једно одељење линијаша.

манде њима обилато служе, нарочито у току борбе, за везу са јединицама подршке, родовским и другим самосталним јединицама којих има приличан број. Поред низа позитивних особина радио-везе, треба нарочито истаћи могућност саобраћаја са више кореспондената без међусобне физичке везе (коришћењем електромагнетних таласа), али јој баш то својство ограничава могућност употребе и чини је вишеструко опасном за њене кориснике.

Питање радио-веза треба разматрати са више аспеката, од којих су најважнији: могућност рада у свим ситуацијама и могућност откривања садржаја депеша и разговора и места размештаја радио-средстава.

Радио-пријемници имају својство да примају све сигнале на датом таласу. Издвајање корисног сигнала тражи велику обученост манипулацијата, а некада је и немогуће, јер ће непријатељ примењивати разне врсте ометања (најчешће селективна — ометање једне мреже или правца — и запречна — ометање појаса фреквенција). Ометање ће се најчешће појављивати у критичним моментима: после атомских удара, у припремама за увођење II ешелона и резерви и другим ситуацијама када и каквим ометањем треба још више дезорганизовати делимично нарушено командовање.

Друга негативна страна радио-саобраћаја је у томе што и непријатељ слуша рад наших радио-станица, тако да може открити садржај разних порука и пратити развој ситуације ако се радио-средства неопрезно користе. Ако се има у виду да је у II светском рату највећи број података о непријатељу прикупљан праћењем противничког радио-саобраћаја, посве је сигурно да би то и у будућем рату био важан извор за прикупљање података.

Трећа негативна особина радио-саобраћаја, која је изгледа и најтежа, је у томе што се гониометрисањем за врло кратко време може открити и одредити место извора електромагнетских таласа. Ако се из истог рејона појави више таквих извора, није тешко закључити да је у том рејону размештена нека команда, а по снази предајника и дубини на којој се налазе може се оценити о каквој се команди ради. Када се већ имају неке индикације до којих се дошло разним врстама општег, авио и радио-извиђања није тешко проверити податке и доћи до одређенијих закључака. Према томе, очигледно је да радио-центар, распоређен у рејону КМ, представља велику опасност за дотично КМ и ЦВ. Због нестабилности жичних веза и недовољне количине средстава за РР везе са великим бројем самосталних и позадинских јединица, команде су принуђене да се служе радио-средствима, без обзира на ризик што се тиме омогућује непријатељу да открије место распореда тих средстава.

Поставља се питање да ли је целосходно и неопходно распоређивати радио-центар у рејону КМ или га је боље издвојити као посебан елемент и разместити даље од КМ. Изгледа да је ово друго боље, тим пре што постоји могућност пријема „активних“ мрежа из рејона КМ и рада на предаји на удаљењу и до 15 км.

У вези с напред изнетим треба ли би:

— радио-центар издвојити из рејона жичног ЦВ и разместити га 3—10 км од ЦВ за спољне везе (зависно од величине команде, теренских и других услова), начелно на узвишењима и ван распореда других јединица и елемената борбеног поретка, с тим да по могућности буде заштићен од убачених група и диверзаната. Код распооређивања центра и појединих станица

строго водити рачуна о маскирању и укопавању људства и средстава а у радио-саобраћају примењивати радио-ћутање, успоставу везе и предају телеграма обављати на најбржи начин, по деловима, на разним фреквенцијама, увек настојећи да га не открије извиђачка служба непријатеља. Станице распоређивати тако да једна другој не омета рад и повезати их кабловима на једну ТЦ. Радио-центар повезивати са жичним и радио-релејним ЦВ телефонском, телеграфском и радио-везом ВВФ радио-станицама. Где год је могуће за ову везу треба користити СВТТ водове, а у недостатку ових постављати кабловске начелно преко рејона РР ЦВ. Тиме би се старешине на КМ ослободиле „страха“ од радио-саобраћаја, а ЦВ растеретио једног дела људства и средстава. Ни радио-средства ваздухопловне команде не би смела да се појављују из рејона КМ општевојне команде. Веза ОГ и КМ ваздухопловне команде могла би се организovati РР жичним и ВВФ радио-средствима, док би се радио-саобраћај у борбеним мрежама водио из рејона КМ ваздухопловне команде;

— где год је могуће радио-везу организovati у два канала на разним таласним подручјима, а радио-саобраћај обављати само када откажу сва друга средства везе. Активирање радио-средстава вршити поступно и не активирати други канал све док један задовољава основне потребе. Пошто ће се између оперативних и виших тактичких јединица главни део саобраћаја обављати радио-телепринтерима, могао би се смањити број радио-канала;

— преко радио-средстава преносити само шифроване и кодиране текстове (начелно телеграфијом) које непријатељ не може користити. Шифровање би се вршило у рејону КМ, а готови текстови би се преносили на РЦ

првенствено телепринтером. Пошто ће у извесним ситуацијама користити радиофонија, ради преношења дужих наређења и извештаја, потребно је да у рејону РЦ буде неко од општевојних старешина са кодираном картом и другим радним документима, који би радиофонијом општио са старешинама на КМ, преносио наређења и примао извештаје од јединица;

— радио-станице из „командних кола“ служиле би као личне радио-станице команданата за рад у покрету. Оне би имале податке за рад свих радио-мрежа и праваца и улазиле би у поједине мреже и правце са подацима за рад радио-станица те команде и посебним знаком команданта, ради преношења хитних саопштења која не трпе одлагање, односно у случају прекида сваке везе са РЦ на КМ и РКМ или њиховог уништења;

— специјализацији манипуланата — војника и старешина — треба поклањати највећу пажњу, јер то изискује рад сложеним радио-уређајима под неповољним атмосферским условима, у условима непријатељског ометања и ометања сопствених радио-средстава. Пошто су за покретање и одржавања радио-уређаја у исправном стању као и за брзо успостављање и одржавање везе, потребни, поред добре воље, и одређен степен техничког образовања и велика снажљивост и увежбаност у раду, несумњиво је да би за послуживање најважнијих радио-канала требало припремати специјализован кадар (у школама или на специјалним курсевима) како би тај радио-уређај успешно радио и при сметњама и у тешким околностима. Исто тако, требало би поклањати више пажње обуци командира радио-водова, одељења и начелника радио-станица. Они би се могли припремати у улози манипуланата на крајим курсевима, с тим што би у јединицама требало предвидети вре-

ме за њихово усавршавање ван предвиђеног времена за обуку старешина и увести обавезна годишња такмичења, а по могућности и материјално стимулирати оне који постижу најбоље резултате.

*

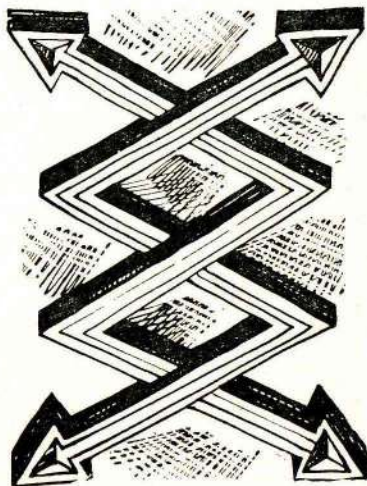
При разматрању изнетих питања имале су се у виду велике могућности средстава за извиђање и разарање; велика достигнућа у развоју електронске технике; огромна ширина и дубина фронтова и могућност убацивања (ваздушним и копненим путем) извиђачких и диверзантских група са техничким средствима за радиоизвиђање; нагле промене ситуације и честа премештања КМ; оскудно време за организовање и реализовање система веза и сличне околности. У таквим условима заштиту од АБХ дејстава за велики број људи, средстава везе и моторних возила није могуће тражити само у уређеним склоништима, јер их често неће ни бити. Природно је да би важила друга мерила и у погледу деобе команди и ЦВ и у погледу њиховог међусобног удаљења ако би се прорачуни радили на бази рада команди и ЦВ из уређених склоништа.

Да ли ће се жични и РР ЦВ раздвајати зависиће од конкретне ситуације. Ако у рејону размештаја жичног ЦВ има погодних земљишних услова за размештај и маскирање крајњих РР станица, а не постоји опасност да ће КМ и ЦВ бити откривени, или ако нема довољно СВТТ линија тако да жични систем није довољно развијен, онда их не би требало ни раздвајати (што ће, свакако, бити ређи случај).

Питању РР веза требало би посвећивати више пажње, без обзира на размештај ЦВ. Ако се при оцени вредности појединих врста веза и јединица везе имају у виду учинак и могућ-

ности сваке од њих, морало би се доћи до закључка да би на рачун великог броја недовољно искоришћених радио-канала и великог броја недовољно покретних линијских јединица требало имати више радио-релејних јединица и средстава. Пошто су потребе за њима заиста велике, не би долазило у питање њихово рационално коришћење, али би се због повећања броја средстава још акутније поставило питање издвајања РР центра као посебног елемента.

Радио-центар треба издвајати из рејона КМ и ЦВ без обзира на то колико је КМ уређено у инжињеријском смислу, док би сва остала питања зависила од: услова земљишта; времена за уређење КМ и ЦВ у инжињеријском и АБХ смислу и за организовање и реализовање веза; јачине и техничке опремљености непријатеља; квалитета појединих старешина (без обзира на њихове формацијске дужности) и низа других околности које ће за конкретну ситуацију ценити свака команда.

IZ STRANIH ARMИЈА

О КАРАКТЕРИСТИКАМА И ФАКТОРИМА ЕВЕНТУАЛНОГ БУДУЋЕГ РАТА

Међу војно-теоретским питањима на којима се последњих година совјетски војни писци чешће задржавају су и питања физиономије, односно основних карактеристика евентуалног будућег рата, као и услова (фактора) који би, по њиховом мишљењу, били одлучујући у погледу његовог тока и исхода.¹⁾

У општој оживљености војне мисли после рушења култа Сталинове личности о овим питањима је писало и говорило више совјетских војно-политичких руководиоца и војних теоретичара. С обзиром на место и улогу СССР данас у свету, та разматрања су и за нас врло интересантна.

При одређивању општих контура и битних обележја рата, они узимају за

¹⁾ Чланак је написан на основу следећих материјала из совјетске војне публицистике:

— У помоћ официрима који изучавају марксистичко-лењинистичку теорију, зборник чланака, издање Министарства одбране СССР, Москва 1959. год.;

— Војно-политичка академија В. И. Лењина: Марксизам-лењинизам о рату и армији, издање Министарства одбране СССР, Москва 1959. год.;

— Кандидат војних наука, генерал-мајор М. В. Смирнов, и пуковници И. С. Баз, С. Н. Казлов, П. А. Сидоров: О совјетској војној науци, издање Министарства одбране СССР, Москва 1960. год.;

— Пуковник И. А. Грудинин, кандидат филозофских наука: Питање дијалектике у војном делу, издање Министарства одбране СССР, Москва 1960. год.;

— Професор, доктор војних наука, генерал-мајор А. В. Лаговски: Стратегија и економика, издање Министарства одбране СССР, Москва 1961. год.;

— Говора и чланака државних и војних руководиоца СССР-а објављених последњих година у совјетској штампи.

основу створене политичке односе у свету, војне, економске, научнотехничке, моралне и друге услове и могућности њиховог развоја како у СССР-у, односно земљама социјалистичког тabora, тако и у земљама западног блока. Очигледно је да совјетска војна доктрина придаје велики значај питању како ће у општим линијама, а потом и у појединостима, изгледати евентуални будући рат, тј. које ће бити његове карактеристике и у чему ће се разликовати од прошлих ратова, у првом реду од другог светског. Тражење одговора на то питање сматра се основом од које треба поћи у изградњи совјетских оружаних снага и решавању многобројних проблема њихове евентуалне употребе. Њега су већ дали најодговорнији војно-политички руководиоци СССР-а, министар одбране маршал Малиновски, а нарочито председник совјетске владе и врховни командант совјетских оружаних снага Хрушчов на IV заседању Врховног совјета у јануару 1960. год. Поставке Хрушчова у односу на проблеме евентуалног рата, изнете на тој седници, представљају основу совјетске војне доктрине. На темељу њих совјетски војни теоретичари разрађују питање суштине и карактеристика евентуалног рата.

Из свих војно-теоретских радова и говора објављених и одржаних по-

следњих година у СССР избија опште гледиште по коме би се евентуални будући рат битно разликовао од прошлих, укључујући и други светски. Квалитативне разлике биле би такве да би од познате класичне поставке по којој „сваки рат почиње средствима и формама којима се претходни завршио“ мало што остало.

Општи развој производних снага после другог светског рата, а нарочито брз научнотехнички напредак, довео је до производње и масовног увођења у наоружање највећих светских сила квалитативно нових средстава оружане борбе, тј. нове технике и наоружања, а пре свега нуклеарног оружја и разних ракетних средстава за његово ефикасно преношење. У наоружање је уведена и квалитетно нова авијација надзвучне брзине и веома повећаног акционог радијуса која је већ оспособљена за ношење ракета великог домета. Савремене подморнице, у првом реду оне на атомски погон, опремљене су исто тако ракетама. То само потврђује чињеницу да су ракете, чији се домет креће од неколико десетина км па до, тако рећи, неограничено удаљених циљева, постале главно средства за ношење нуклеарних удара по противнику.

С обзиром на ове чињенице, представници савремене совјетске војне мисли извлаче закључак да ће основно обележје евентуалног будућег рата бити његов ракетно-нуклеарни карактер. То ће бити рат у коме ће „главно средство удара бити нуклеарно оружје, а ракете основно средство његовог преношења до циља“.³⁾ Међутим, иако ће ракетно-нуклеарно оружје дати основни печат евентуалном рату, то још не значи да се рат може водити и да ће се водити само тим средствима. Упоредо са опремањем оружаних снага квалитетно новим оружјем и

техником, морају се и даље развијати и усавршавати конвенционална средства која су се — у поређењу са стањем у другом светском рату — до сада толико усавршила да се практично може говорити о новом наоружању.

Свакако да ракетно-нуклеарни карактер рата условљава и стварање и преовладавање потпуно нових облика ратних дејстава. Савремени совјетски војни теоретичари сматрају да ће масовна примена ракетно-нуклеарног оружја снажно утицати и на промену борбених поредака оружаних снага. Велика растреситост војних групација на копну и ратне флоте на мору, ради избегавања тешких губитака, постала је нужност ракетно-нуклеарног рата.

Постојање двају моћних табора у свету, чије су снаге и средства размештени на огромној територији, тј. на готово целој земаљској кугли, учиниће по њиховом мишљењу евентуални будући рат интерконтиненталним и свеобухватним. Тенденција његовог повећавања у погледу пространства и броја држава и становништва који у њему учествују је једна од важних карактеристика ратова савремене епохе уопште. Тако, на пример, у први светски рат је било увучено 38 држава, а ратна дејства су се одвијала углавном у Европи. Већ у другом светском рату учествовало је 48 држава, а ратна дејства су захватила целу Европу, источни и југоисточни део Азије, северну и североисточну Африку.³⁾

У вези са свеобухватним, интерконтиненталним карактером евентуалног рата, ваља поменути и совјетски став по коме је у савременим војно-политичким условима и при постојању ракетно-нуклеарних и других средстава оружане борбе, сваки оружани сукоб, ма каквог обима био, јако бремент опасношћу претварања у

³⁾ Говор маршала Малиновског на XXII конгресу КПСС.

³⁾ Пуковник И. Коровотков: Основни фактори који одлучују о току и исходу рата.

општи светски ракетно-нуклеарни рат. „Човеку без предубеђења мора бити савршено јасно да сваки „локални“, „ограничени“ рат у веку атомског и ракетног оружја може сваког момента да прерасте у општи светски пожар.“⁴⁾ Совјетски војно-политички руководиоци и војни писци полазе при том од чињенице да су у савременим условима могући сви облици оружаног сукоба, односно да су сукоби локалних размера — локални ратови — стварност. Чињеница је да је после другог светског рата дошло до низа локалних, првенствено националноослободилачких ратова. Опасност прерастања оваквих ратова у светски сукоб повећава се због све веће повезаности савременог света.

Савремена средства оружане борбе, у првом реду ракетно-нуклеарно оружје, омогућују једновремено дејство велике уништавајуће снаге по целој територији сваке зараћене земље. То значи да се борбена дејства у нуклеарном рату неће ограничавати, као раније, углавном или претежно, на војишта, односно фронтове, него ће територије зараћених земаља по целој дубини, тј. у целини, већ од почетка избијања сукоба постати попршта оружане борбе. „У савременим условима ратови се неће водити као раније и мало по чему ће им бити слични. Раније су државе водиле рачуна да држе армије ближе својим границама с тим да би у потребном моменту могле да направе неку врсту живе ограде од војника и топова. Ако је нека држава хтела да упадне у области неке друге, она је морала напасти њене снаге које су се налазиле на граници. Тако су обично почињали ратови. У првим данима рата борбе су се разгарале на границама где су се прикупљале трупе. Сада, ако почне рат, ратна дејства отпочеће друк-

чије јер ће државе располагати средствима за преношење оружја на хиљаде км. Рат ће почети у дубини зараћених страна, при чему неће бити ни једне престонице, ни једног великог индустријског или административног центра, ни једног стратегијског рејона који неће бити подвргнути нападу не само у првим данима него и у првим минутима рата.“⁵⁾

Према томе, једна од основних карактеристика евентуалног рата састојаће се у брисању границе и разлика између фронта и позадине. Рат ће дакле од почетка имати карактер борбе против позадине противника, са истовременом тежњом да се сопствена заштити и сачува од разарања.

Ракетно-нуклеарни карактер рата неминовно ће довести до огромног пораста људских и материјалних губитака у оружаним снагама, а нарочито у позадини.

Нагли развој ратне технике, а с тим у вези и брзе квалитетне промене кроз које су прошле или пролазе оружане снаге, на првом месту великих сила, повећава у огромној мери маневарске способности оружаних снага, темпо и замаха њихових дејстава. Ватрене и маневарске могућности свих видова и формација оружаних снага неупоредиво су веће него при крају другог светског рата. Ракетне снаге, нарочито стратегијске намене, располажу великим могућностима маневра нуклеарном ватром. КоВ је механизована, снабдевена ракетно-нуклеарним оружјем и њен основни састав све више сачињавају веома покретљиве оклопне снаге. Порасла је и све више расте улога ваздушно-десантних трупа. Далеко већом брзином располажу данас и авијација и ратна морнарица итд. Све то условљава маневарски карактер евентуалног рата, повећава значај активних форми ору-

⁴⁾ Говор маршала Малиновског пред Врховним совјетом, јануара 1960. год.

⁵⁾ Изјава председника совјетске владе Никите Хрушчова у јануару 1960. год.

жане борбе у свим видовима дејства. Разлика између напада и одбране, као основних видова оружане борбе, смањује се како због тога што ће се у оквиру једног вида борбе примењивати и форме другог, тако и због веома брзог и чешћег прелаза из напада у одбрану и обратно. Све то само повећава значај брзине организовања и извођења борбених дејстава, док ће позиционе форме имати другостепену улогу и примену.

Совјетски војни писци разматрају у својим радовима и дужину трајања евентуалног ракетно-нуклеарног рата. И поред извесних мањих разлика у дискусији о том питању, они се углавном слажу да евентуални будући рат, без обзира на ракетно-нуклеарна и друга средства брзог и масовног уништавања, не може бити муњевито завршен. Они сматрају да ратове савремене епохе уопште карактерише дуго-трајност, без обзира на пораст квалитета технике и средстава за уништавање. То они објашњавају првенствено повећањем територијалног пространства ратова и увлачењем у њих све већег броја земаља и становништва, односно повећањем материјалних и духовних средстава и снага.

„И при постојању савременог наоружања рат се не може добити за неколико минута, како о томе пишу многи амерички војни представници. Међутим, не треба негирати ни увећане могућности постизања брже победе него у прошлом рату.“⁶⁾

Други писци указују на изузетну важност за војну науку питања скраћивања трајања појединих борбених дејстава, операција и рата у целини.⁷⁾ Они сматрају да ће се, без обзира на веома порастао значај технике и огромну уништавајућу моћ нових

средстава борбе, евентуално нови светски рат водити масовним (милионским) оружаном снагама, које су условљене: огромним повећањем територијалног пространства рата, потребом опслуживања, тј. обезбеђивања покрета и дејства масе техничких средстава, надокнађивањем великих губитака и сл. Исто ће тако пораст и потреба за великим бројем људи у позадини земље, како ради обезбеђивања производње за оружане снаге, тако и ради обнављања разрушених привредних објеката, организовања разних јединица цивилне заштите, односно обнављања и учвршћивања позадине земље.

Масовно и све веће учешће људи у оружаном снагама, према гледиштима совјетских војних писаца, карактеристична је тенденција свих ратова почевши од француске буржоаске револуције. Тако, на пример, бројно стање немачке армије у првом светском рату пењало се на 8 милиона људи, а у другом на 9,5 милиона, док су оружане снаге САД у првом светском рату достигале 4,060.000, а у другом 10,5 милиона људи. У првом светском рату зараћене стране су мобилисале 35—40% мушког становништва које подлеже војној обавези, а у другом 52%.

Ратови савремене епохе уопште, а евентуални будући рат наполе не могу се идентификовати искључиво са оружаном борбом. Поред ње, савремени рат у све већој мери обухвата економску, наудотехничку, идеолошку и друге видове борбе. У оцени друштвено-политичког карактера евентуалног рата, совјетски војно-политички руководиоци и војни писци истичу да ће евентуални будући рат имати класни карактер, односно да ће то бити рат између два друштвено-политичка система, тј. између социјализма и капитализма, и да ће га карактерисати крајња одлучност и доследност обеју страна у борби за остварење његових

⁶⁾ Пукovníк И. А. Грудинин, кандидат филозофских наука: *Питање дијалектике у војном делу.*

⁷⁾ Кандидат војних наука, генерал-мајор М. В. Смирнов, и пуковници И. С. Ваз, С. Н. Казлов, П. А. Сидоров: *О совјетској војној науци.*

циљева. Бескомпромисна борба водиће се свим расположивим снагама и средствима.

*

У третирању услова и фактора који одлучују о току и исходу савременог рата, совјетски војни писци полазе од тога да је рат продужење политике другим, тј насилним средствима. Та средства оружане борбе, по њиховом мишљењу, затим услови и фактори који непосредно утичу на њен ток и исход, као и њене објективне законитости које обезбеђују успешно вођење рата сачињавају предмет војне науке.

Они се баве проблемима изградње и организације совјетских оружаних снага, начина и форми њихове употребе, као и проучавањем економских, политичких и других услова и фактора у мери у којој они непосредно утичу на оружану борбу као суштину рата. Војни писци разматрају средства оружане борбе, оружане снаге, ратну доктрину, ратну вештину итд. као чисто војне факторе и услове.⁹⁾

У периоду тзв. култа личности совјетска војна мисао се, при разматрању услова и фактора одлучујућих за ток и исход рата, ограничавала на факторе које је формулисао Стаљин, као народни комесар одбране СССР-а, у својој заповести бр. 55 од фебруара 1942. године. У тој заповести је о овим факторима речено: „Сада Немци већ немају оног војног преимућства које су имали у првим месецима рата као резултат вероломног и изненадног на-

пада. Моменат изненађења и неочекиваности, као резерва немачко-фашистичких трупа, отпао је потпуно. Савим тим је ликвидирана и она неједнакост у условима рата која је била створена изненадним немачко-фашистичким нападом. Сада се судбина рата неће решавати таквим пролазним моментом као што је моменат изненађења, него стално дејствујућим факторима: чврстином позадине, моралним духом армије, бројем и квалитетом дивизија, наоружањем армије и организаторским способностима старешинског састава армије.“

Совјетски војни писци указују на то да постоји много већи број фактора који одлучују о току и исходу рата и да Стаљиново изношење наведених фактора није било никакво ново откриће. „Сви су ти фактори били познати и у прошлости с обзиром да представљају нужне услове сваке организоване оружане борбе. Они су били познати и коришћени од светских војсковођа још од древних времена... Много пута је на те факторе указивао у својим делима и речима велики Лењин.“¹⁰⁾

Без обзира на постојање извесних разлика међу њима, совјетски војни писци сматрају да постоји низ услова и фактора који у својој свеукупности и условљености опредељују карактер рата и одлучују о његовом току и исходу. Те услове и факторе могуће је, по њиховој суштини, различито разврстати, као на пример: на енцијално-економске, политичко-идеолошке (морално-политичке) и чисто војне.¹⁰⁾

⁹⁾ Кандидат војних наука, генерал-мајор М. В. Смирнов, и пуковници И. С. Ваз, С. Н. Казлов, П. А. Сидоров: *О совјетској војној науци*.

¹⁰⁾ У књизи *О совјетској војној науци* помињу се још просторно-географски услови и фактори, док се у књизи *Марксизам-лењинизам о рату и армији* (слично и у књизи *Дијалектика у војном делу*) говори о економском, моралном и о чисто војним факторима, при чему се „елементи“ прва два фактора разматрају у истом смислу као и појам „фактори“ у другим публикацијама, чиме њихов смисао и садржај у основи остају исти.

У совјетским војно-теоретским радовима помињу се, поред осталих, најчешће следећи фактори: друштвено-политички и државни систем, материјално-техничка база друштва, број и квалитет становништва, његов класни и национални састав, међунационални однос, унутрашња и спољна политика владе и однос народа према њој, карактер рата, владајућа идеологија у друштву, политичка свест и морални дух народа и армије, број и квалитет оружаних снага, а нарочито број и квалитет нуклеарно-ракетних и других најсавременијих јединица, обученост личног састава, стање војне науке и ратне доктрине, географско-стратезијски положај земље и план рата, изненађење и иницијатива, борбена готовост оружаних снага и спремност земље за рат, дејство савезника, пространство територије, време у смислу

трајања итд. Улога и значај сваког појединог фактора не могу се посматрати статично. Пре свега, зависно од конкретне историјске, односно ратне ситуације, улога једних фактора се повећава док других опада, тј. један фактор у разним конкретним ситуацијама има различиту улогу и значај. Осим тога, неки фактори испољавају своје дејство привремено, као нпр. изненађење или иницијатива, док други, иако су променљивог степена вредности и значаја у разним ратним ситуацијама, стално дејствују. Сви су они међусобно испреплетани и једино их је могућно правилно сагледати у заједничкој повезаности.

Стање и дејство свих услова и фактора на рат у време највећих напора земље (као и у току припрема за рат), посматрани у међусобној повезаности, опредељују стање економ-

ског, војног (у ужем смислу ратног) и моралног потенцијала земље, по којима се и цене ратне могућности једне земље или коалиције земаља. У ствари, за процену ратне способности сопствене земље или коалиције земаља, као и вероватног или стварног противника, односно противничке коалиције, треба најпре познати максималан број и квалитет оружаних снага за одређени временски период и могућности њихове употребе. Познавање сва три потенцијала у време мира је предуслов за предузимање одговарајућих војних, привредних, идеолошких и других мера у оквиру припрема за рат. Међутим, значај проучавања тих потенцијала још је већи и нужнији приликом планирања и спровођења одређених ратних напора, односно већих операција.

Економски потенцијал представљају економске могућности земље или коалиције земаља при највећем напрезању њихових производних снага у условима постојећег друштвено-политичког и државног система једне, односно сваке поједине земље у оквиру коалиције. Он се оцењује на основу максималног обима основних видова производње који је могућан у одређеној земљи (коалицији) за дати временски период. Услови и фактори који леже у основи економског потенцијала су многобројни и разноврсни. Тако његову јачину условљава стање (развијеност) индустрије уопште, а на првом месту тешке; научно-технички резултати, број и квалитет становништва, стање сировинских извора и саобраћаја, енергетске базе, базе снабдевања храном, припремљеност и способност брзог прелаза економије на ратну производњу, зависност од увоза, територијални распоред производних снага и могућност њихове заштите из ваздуха итд. Друштвено-политички и државни систем условљава степен коришћења свих материјалних

и људских извора земље. Тако, нпр. при једнаким материјалним и људским изворима, економски потенцијал социјалистичке земље биће знатно већи него капиталистичке, о чему говоре и примери из прошлости. Број и квалитет (морал, образовање, стручност итд.) становништва је један од основних фактора овог потенцијала.

Он садржи војноекономски и војноиндустријски потенцијал. Војноекономски потенцијал подразумева максималну количину материјалних средстава коју економика може издвојити и доделити за потребе оружаних снага у одређеном временском периоду. То значи да је величина војноекономског потенцијала директно зависна од величине економског потенцијала. Војноиндустријски потенцијал сачињавају индустријски капацитети који при потпуном преласку индустрије на ратну производњу могу бити непосредно искоришћени за израду наоружања и опреме.

Морални (морално-политички) потенцијал изражава спремност народа да у рату подноси све жртве и сва лишавања, како на фронту тако и у позадини, и да са максималним напрезањем својих физичких и духовних снага и непоколебљивом вером у победу испуњава задатке које пред њега поставља државно и војно руководство. У његовој основи леже на првом месту социјално-политички и идеолошки, а затим економски и други фактори. Од посебног су значаја за морални потенцијал: политика земље и поверење народа у њу и у друштвено-политички и државни систем, класни састав и политичка свест становништва, национални однос, борбене традиције и патриотизам народа, успеси или поразии у току рата, материјални положај народа итд.

Војни потенцијал сачињавају максималне по броју и истовремено најбоље по квалитету оружане снаге ко-

је може да има једна земља (коалиција) у одређеном времену, а које су обезбеђене свим материјалним и другим потребама и оспособљене у сваком погледу за вођење савремених ратних дејстава. У данашњим условима нарочито важност за војни потенцијал има број и квалитет нуклеарног оружја и средстава за његово лансирање, као и стање ПВО земље. За оцену војног потенцијала, односно за сагледавање улоге и значаја услова и фактора који се налазе у његовој основи, неопходно је познавање наведених потенцијала, тј. свих социјално-економских, политичко-идеолошких и других услова и фактора у њиховој међусобној повезаности.

У оцени улоге, места и дејства појединих услова и фактора на ток и исход рата, совјетски војни писци долазе до закључка да би у случају избијања новог рата већи број фактора повећао утицај на ток ратних догађаја, док би се утицај мањег броја фактора, у поређењу са стањем у последњем рату, вероватно смањило. Оцену улоге неких фактора, првенствено оних чији је значај нарочито порастао, дали су током последњих неколико година и највиши совјетски војно-политички руководиоци.

У савременим условима порастао је значај економског потенцијала, односно фактора и услова кроз чије се међусобно дејство изражава економска моћ земље. Повећање зависности оружаних снага од економије је карактеристична црта ратова савремене епохе, а објашњава се чињеницом да расходи за наоружање и техничку опрему, у оквиру целокупних расхода оружаних снага, брзо расту што, природно, изазива и повећање укупних државних расхода. Док је у ратовима XVIII, па и XIX века претежни део финансијских средстава одлазило на плате војника, куповину и превоз сточне и људске хране, итд., а рела-

тивно мањи део на набавку оружја и технике, дотле се ситуација у XX веку нагло променила у корист технике.

Генерал-мајор Лаговски¹¹⁾ наводи податке о уделу војних расхода Русије у ратовима од XVIII века па закључно са првим светским ратом, из којих се види да су, на пример, расходи на борбену технику у оквиру свих расхода изгледали овако: у рату против Наполеонове армије 1812/13. год. 14⁰/₀, у руско-јапанском рату 25⁰/₀, а у првом светском рату 60⁰/₀. Лаговски каже да је, према неким подацима капиталистичких држава, удео расхода на војну технику у другом светском рату достигао 70—75⁰/₀, при чему треба имати у виду да су укупни војни расходи у другом светском рату повећани за око 4—5 пута у поређењу са онима у првом светском рату. У евентуалном будућем рату, расходи на наоружање и техничку опрему знатно би порасли, а укупни војни расходи били би неупоредиво већи него у другом светском рату. Нагли развитак науке и технике већ сада у миру (што би свакако било и у рату) условљава опремање оружаних снага све новијим техничким средствима, при чему долази до застаривања и одбацивања технике која је тако рећи тек произведена. Осим тога, савремена ракетно-нуклеарна и друга средства за масовно уништавање довешће до огромног уништавања привреде зарађених земаља. У таквим условима пред економију земље поставиће се врло сложени задаци. Она ће морати не само да обезбеди уредно снабдевање оружаних снага свим материјалним потребама, већ и да одржи стабилност и функционисање позадине. Повећани значај економије за савремене оружане снаге и оружану борбу и истовремено порасле могућности новог наоружања за њено уни-

¹¹⁾ Генерал-мајор А. В. Лаговски, професор, доктор војних наука: *Стратегија и економика*.

штавање, условили су да се као један од најважнијих задатака оружаних снага поставља дејство по најважнијим привредним објектима противника да би се његова економика онеспособила и спречило обнављање војног потенцијала, а истовремено очувала сопствена позадина. „Исход савременог рата постао је тесно повезан и зависан како од победе трупа на фронту тако и од економске победе у позадини, од успешног разбијања дубоке позадине противника и одбијања његовог напада по дубокој позадини сопствене земље“.¹²⁾

Без обзира на постојање у оружаним снагама техничких средстава којима се много брже него у прошлости могу савладати велика пространства, велике територије и акваторије зараћене земље (коалиције) испољиће велики утицај на ток и исход рата. Савремена средства за рушење и уништавање, која се могу пренети на сваку тачку земаљске кугле, а тим пре на сваки објекат територије зараћених земаља, толико су повећале значај пространства територије да је оно постало један од најважнијих фактора за успешно вођење рата. Земље које располажу великом територијом могу да растресито распореде привредне објекте, становништво и саме оружане снаге, као и да организују ефикаснији систем ПВО уопште. На великом простору лакше је маневровати снагама и средствима, распоредити и замаскирати ракетно-нуклеарне јединице.

Велико пространство територије има и негативне стране. Тако одбрана огромне територије захтева релативно велик број добро опремљених и обучених јединица ради спречавања упада противника са разних страна.

Истовремено са повећаним значајем велике територије савремени ракетно-нуклеарни рат умањује улогу географског положаја земље, односно значај њене удаљености од граница противничке земље. У прошлости је географски положај таквих земаља као што су САД или Велика Британија био фактор од изузетно великог значаја за њихову безбедност. Сада се ратна дејства могу још у самом почетку рата пренети и на територију ових земаља.

Упоредо са пространством у географском смислу, веома важан фактор, који утиче на ток ратних дејстава и рата у целини, јесте време. Због пораста покретљивости и маневарске способности свих видова оружаних снага, као и рушилачке снаге савременог оружја, исход операција ће у далеко већем степену зависити од способности и умешности коришћења фактора време. Више него икада у прошлости, добитак у времену значиће победу. И обратно, губитак у времену, тј. закашњавање у припреми и извођењу дејстава, значиће пораз не само у оперативним већ и у стратегијским размерама. „Брзина, брзина и још једном брзина помножена са одлучним и умешним дејствима, та формула ратне вештине постаје најважнија у условима атомског рата“.¹³⁾

Научнотехничка достигнућа и квалитет технике, односно ниво развијености производних снага уопште, имају веома важан утицај на однос снага зараћених земаља. Од посебног је значаја при том квалитет ратне технике и наоружања. Земље које имају већа научнотехничка достигнућа могу да изграде јачи војни потенцијал и када су по општем обиму економије (привредне производње) инфериорније. Посебно се истичу научнотехничка

¹²⁾ Кандидат војних наука, генерал-мајор М. В. Смирнов, и пуковници И. С. Ваз, С. Н. Казлов, П. А. Сидоров: *О совјетској војној науци*.

¹³⁾ Пуковник И. А. Грудинин, кандидат филозофских наука: *Питање дијалектике у војном делу*.

достигнућа СССР, нарочито у областима које су од посебног значаја за војни потенцијал као, на пример, у ракетној техници, као и решеност да та преумућства не испусти из руку. Уједно се подвлачи одлучујућа улога народних маса у свим друштвеним појавама, па и у рату. Човек, са својим моралним и другим квалитетима, остаје основни фактор рата без обзира на веома пораслу улогу технике. Морално-политичка свест и чврстина, тј. непоколебљива вера у победу, добијају изузетно велики значај у условима напорног и уништавајућег ракетно-нуклеарног рата. При том треба имати у виду да ће уништавајући удари противничког ракетно-нуклеарног и другог најновијег оружја бити усмерени једновремено на разбијање економског, моралног и војног потенцијала. За чврстину морала и спремност народа, односно оружаних снага да поднесу највеће жртве и лишавања у рату, одлучујући значај имају политички (праведни) циљеви рата, односно политика земље и однос народа према њој.

Број становништва и његова морална чврстина нису, међутим, једина мерила за одлучујућу улогу народних маса у рату. У савременим условима порастао је значај професионалне структуре општег, а нарочито стручно-техничког образовања народа, његове организованости за извршење задатака у рату итд. Према томе, када је реч о одлучујућој улози народа у рату, онда се морају имати у виду, поред његових морално-политичких квалитета, тј. његове спремности да поднесе све жртве и напоре за остварење циљева рата, и други квалитети од којих зависи да ли ће се та спремност претворити у снагу која ће и у условима нуклеарно-ракетног рата бити одлучујућа за победу.

Број и квалитет оружаних снага остаје као и раније један од основних фактора који одлучује о току и исходу рата. У оружаним снагама људи, тј. војници, подофицири, официрски кадар, су одлучујући фактор. При томе нису једино важни њихов број и морална чврстина, него су нужни и високи стручно-технички квалитети, мајсторство у руковању техником, у организовању и извођењу бојева и операција. Под бројем и квалитетом оружаних снага подразумева се дакле број људства, његови морално-политички и стручно-технички квалитети, стање војне науке, ратне доктрине и ратне вештине, наоружање и техника итд.

Фактор „број и квалитет дивизија“ мора у новим условима, по мишљењу совјетских војних писаца, бити коригован. Ради се о томе да је у савременим условима од далеко већег значаја за однос војних снага и могућности зараћених страна број и квалитет ракетно-нуклеарних снага, снага ПВО земље, авијације, подморница, ваздушно-десантних трупа итд. Садашње становиште је да је број и квалитет дивизија у оружаног борби и даље врло важан фактор, али он не може да надокнади недостатак ракетно-нуклеарних и других најсавременијих јединица.

С обзиром на пораст губитака у ракетно-нуклеарном рату, повећава се значај броја и квалитета обучених резерви за попуњавање оружаних снага у току рата.

Последњих година је совјетска војна мисао посветила посебну пажњу фактору изненађење. Како истичу совјетски војни писци, дејство овог фактора може се испољити кроз неочекивани напад, изненадну примену новог оружја, непредвиђени маневар противника и сл. Посебан се значај поклања изненађењу у смислу изненадног напада.

Стаљин је својевремено означио фактор изненађења као пролазни, привремено дејствујући. Међутим, како истичу писци књиге О совјетској војној науци,¹⁴⁾ из овакве у основи правилне оцене поменутог фактора, неки совјетски војни писци направили су погрешан закључак по коме изненађење, као и други привремено-дејствујући фактори, не може играти одлучујућу улогу ни у каквим условима, па га не треба ни разматрати међу факторима одлучујућим за ток и исход ратних дејстава и рата у целини.

У обради места и улоге изненађења, савремени совјетски војни писци полазе од чињенице да је изненађење у прошлим ратовима увек играло велику улогу, да се разматрало међу најважнијим факторима који утичу на ток и исход рата и да је у условима нуклеарног рата његов значај још више порастао. С тим у вези изузетно велики значај, већи него икад у прошлости, добија истовремено и почетни период рата. Опремљеност оружаних снага водећих светских сила квалитетно новим оружјем, у великим количинама, великог домета и рушилачке моћи, ствара реалну опасност од изненадног концентричног напада агресора, а тиме и довођења нападнуте стране у врло тешку ситуацију у почетном периоду рата.

Вероватноћа управо таквог напада од стране агресора истиче у оштрој форми значај борбене готовости оружаних снага још у миру ради наносења моменталног противудара по агресору, као и спремност целе земље за такву ситуацију.

Међутим, и поред повећаног значаја изненађења и почетног периода рата у нуклеарним условима, совјетски војни писци су мишљења да из-

ненадни напад ипак не може да одлучи судбину рата.

Као што се види, ствар је у томе да се у постојећим условима питање изненађења у смислу изненадног напада, а с тим у вези и питање почетног периода рата, уско повезују са спремношћу земље за рат, односно борбеном готовошћу оружаних снага за одбијање изненадног напада и ментално прелажење у противнапад. Полазећи од оцене извесних војних проблема коју је јануара 1960. године дао Хрушчов, совјетски војни писци истичу спремност СССР-а да одбије и разбије нападе агресора. Они указују на то да СССР располаже са довољно оружаних снага које су снабдевене најновијом ратном техником и налазе се, погодно распоређене на територији земље, у сталној борбеној готовости. Исто тако да су и ракетно-нуклеарна средства распоређена на начин који омогућује да се у случају уништења једних средстава намењених за противудар, ставе у дејство средства са резервних положаја ради уништења циља.

Совјетски војни писци заступају становиште да су у савременим условима неагресивне земље принуђене и дужне да предузимају мере ради јачања одбрамбене способности и повећања борбене готовости својих оружаних снага. „С тим у вези поставка Стаљина да су агресивне државе увек боље припремљене за рат него неагресивне, у стању је да у садашњим условима нанесе непоправљиву штету“.

Напред је изнесено само неколико услова и фактора који се помињу у делима савремених совјетских војних писаца, а чији се утицај на ток и исход савременог рата сматра веома важним. Према њиховом мишљењу, питање услова и фактора не сме се решавати догматски већ стваралачки

¹⁴⁾ Кандидат војних наука, генерал-мајор М. В. Смирнов, и пуковници И. С. Баз, С. Н. Казлов, П. А. Сидоров.

и дијалектички. Једино такво прилажење њиховом проучавању омогућава правилно сагледавање ових или оних фактора и одређивање њихове стварне улоге и утицаја на ток и исход рата. При том треба имати у виду да услови и фактори не утичу аутоматски на ток и исход рата. Они пружају само могућности за чије је

претварање у стварност нужан стваралачки рад људи. Дубоко и темељито проучавање фактора и услова у којима може да избије евентуални рат и који могу да одреде његов ток и исход, совјетски војни писци сматрају веома важним задатком на коме треба још посебно радити.

САП.

PLANOVI RAZVOJA I UPOTREBE KOPNENE VOJSKE ZAPADNIH ZEMALJA

Početkom septembra 1961. u Vašingtonu je održana godišnja konferencija Udruženja pripadnika KoV SAD.¹⁾ U diskusiji na toj konferenciji su, pored predstavnika KoV SAD, uzeli učešća i predstavnici drugih armija, u prvom redu zemalja članica NATO (Zapadne Nemačke, Francuske i Italije), tako da je konferencija imala i širi karakter, tj. na njoj je došla do izražaja strategijska upotreba ne samo američke KoV, već i armija drugih zemalja koje pripadaju raznim zapadnim savezima, a u prvom redu NATO. Međutim, ne treba izgubiti iz vida da su u izlaganjima većine govornika, odnosno u njihovim stavovima po pojedinim pitanjima — s obzirom da su to bili predstavnici kopnene vojske zapadnih zemalja — možda isuviše naglašene izvesne pretenzije ovog vida na prioritet. Ovo naročito u vezi sa dobro poznatom surevnjivošću koja postoji između pojedinih vidova u američkoj i drugim zapadnim armijama.

Na konferenciji je razmatrana opšta politička situacija u svetu, uspesi koje je KoV postigla, kao i zadaci koje je izvršavala u proteklom periodu. Pored toga, razmatrane su i mere koje treba preduzeti u narednom periodu u pogledu njenog daljeg jačanja, kao i zadaci koji stoje pred njom u pojedinim delovima sveta. Pored opštih zadataka u okviru vojne strategije SAD uopšte, kao posebna područja u kojima je KoV angažovana ističu se: područje NATO i Srednji istok, pacifičko-azijsko, latinskoameričko, kao i područje Arktika.

¹⁾ Materijal sa ove konferencije iznet je u časopisu *Army*, SAD, od oktobra 1961. godine.

Na konferenciji su, pored ostalih, govorili američki ministar spoljnih poslova, pomoćnik ministra odbrane, ministar KoV, više komandanata i načelnika štabova američke KoV — odnosno kopnenih snaga stacioniranih u Evropi, na Pacifiku, u Koreji, u karipskom području i na Aljasci itd., kao i neki komandanti američkih mornaričkih snaga u istočnom Atlantiku i na Sredozemnom moru.

I pored toga što su divizije američke KoV koje su raspoređene u stratejskim područjima u Evropi i na Dalekom istoku, kako je to na konferenciji istaknuto, spremne za izvršenje međunarodnih obaveza koje su SAD preuzele na sebe, kao i za obezbeđenje američkih isturenih baza, ipak ona (u celini gledano) ima još uvek svojih problema. U rešavanju nekih od njih već su preduzete odgovarajuće mere, ali ima ih koji zahtevaju što skorije razmatranje i rešavanje.

Pored poznatog problema vazdušne pokretljivosti, na konferenciji su, između ostalih, istaknuti i sledeći problemi: jedinice koje su se nalazile u prekomorskim posedima, a naročito one u Koreji, nikada nisu bile potpuno popunjene; u periodu posle rata u Koreji, kada je teorija »masovne odmazde« predstavljala osnovni princip vojne politike SAD, dopušteno je da oprema KoV spadne na vrlo nizak nivo (u VIII armiji, u Koreji, tek sada zamenjuju mitraljeze iz prvog svetskog rata novim modelima); jedinice u sastavu stratejske rezerve KoV (STRAC) nikada nisu bile dovoljne za upotrebu u onim oblastima u kojima je moglo doći do sukoba; jedinice podrške oduvek su održavane ispod poželjnog nivoa; zahtev za neposrednu proizvodnju raketa Nike Zeus još nije ostvaren; budžetska sredstva za nabavku nove opreme i zamenu pojedinih njenih delova nisu bila dovoljna da obezbede punu spremnost američke KoV, odnosno izvršavanje obaveza koje se postavljaju pred savremenu vojsku.

Iz govora učesnika konferencije mogu se sagledati planovi i mere koje se preduzimaju ili će se preduzeti u sklopu opšte vojne strategije SAD, a posebno njihove kopnene vojske, kao i zadaci armija nekih drugih zemalja članica NATO.

U pogledu opštih planova poboljšanja stanja u oružanim snagama SAD polazi se od zadataka koje je Kenedi, u svojoj poruci u vezi sa budžetom odbrane, postavio. U njoj je poseban akcenat dat povećanju konvencionalnih mogućnosti armije. Zatim, proširenju rada na polju istraživanja konvencionalnog oružja; nabavci novih transportnih aviona, sa većim radijusom dejstva, kao i rešavanju problema pokretljivosti uopšte; poboljšanju kvaliteta taktičkih aviona (lovaca) koji će, pored ostalog, u pogledu sletanja i poltanja biti u većoj meri prilagođeni različitom terenu; daljem razvoju specijalnih snaga (za organizovanje gerilskog i protivgerilskog rata); poboljšanju stanja u vazduhoplovstvu i mornarici; najzad, povećanju brojnog stanja kopnene vojske uopšte, a u Zapadnoj Evropi posebno.

Razvoj tehnike u svetu i dostignuća ostvarena u tom pogledu uopšte, kao i njeno korišćenje (ili mogućnost korišćenja) u vojne svrhe, doveli su do toga da se sada pristupa izmeni dosadašnje koncepcije masovne odmazde, tj. da ona ne bude više osnovno sredstvo rata i diplomatije SAD. Ovo ipak ne znači da će SAD prestati sa proizvodnjom i usavršavanjem sredstava za masovno uništavanje (svih vrsta). Na konferenciji je istaknuto da će SAD i dalje razvijati svoju nuklearnu udarnu snagu. Međutim, u opštoj politici daljeg razvoja težiće se skladnijem odnosu nuklearnog i konvencionalnog oružja, kao i međusobnom odnosu kopnenih, pomorskih i vazduhoplovnih snaga. Na konferenciji je istaknuto da od politike potpunog oslonca na masovnu odmazdu treba preći na razvoj takvih snaga koje će biti spremne da

se angažuju u ratu svake vrste. Da bi se, pak, ovo moglo postići, moraju se svi naponi usmeriti ka poboljšanju efikasnosti organizacije NATO, poboljšanju obuke i kvaliteta svake jedinice ponaosob.

U okviru opštih planova stvaranja savremenije kopnene vojske doneta je i odluka o reorganizovanju divizija KoV (napuštanje *pentomic* formacije i prelazak na brigadni sistem). Divizije (koje će biti osnovni borbeni element na budućem vojištu) biće do 1970. godine u potpunosti ovog novog tipa. Njihove formacije uskladiće se prema područjima na kojima će biti upotrebene, s tim što će se akcenat dati povećanju njihove taktičke pokretljivosti.²⁾

Posebna se pažnja obraća pitanju pokretljivosti divizija stacioniranih u Evropi. Za sada, pre nego što se pređe na njihovo potpuno reorganizovanje, svaka od tri pešadijske divizije u sastavu VII armije ojačaće se sa po 1 000 ljudi. Pored toga, ove tri divizije dobiće i oklopne transportere (prerašće u mehanizovane divizije). Tempo reorganizovanja divizija u sastavu VII armije (na tip divizija po novoj strukturi) zavisice od razvoja događaja u Evropi.

Radi povećanja broja borbeno spremnih divizija u sastavu strategijske rezerve KoV, tri divizije na teritoriji SAD (koje su i do sada bile u sastavu ove rezerve) oslobađaju se zadatka obuke (to je do sada bio njihov osnovni zadatak jer su, u stvari, predstavljale centre za obuku). Na taj način će se broj borbeno spremnih divizija u sastavu strategijske rezerve povećati od tri na šest.

Za modernizaciju armije u fiskalnoj 1962. godini, budžetom su predviđene 2 532 milijarde dolara (za naoružanje, municiju i opremu). U fiskalnoj 1961. godini u ovu svrhu je bilo namenjeno 1 495 milijardi dolara.

U pogledu obezbeđenja kopnene vojske, SAD nastoje kako je na konferenciji istaknuto, da i aktivnu armiju i rezervne komponente KoV potpuno snabdu savremenom opremom. One moraju biti spremne za uspešno vođenje bilo koje vrste rata — opšteg ili ograničenog, sa ili bez upotrebe nuklearnog oružja (s tim u vezi čine se naponi da se industrijski potencijal i mogućnosti zemlje iskoriste za logističke potrebe armije).

Kopnena vojska, prema iznetim podacima na konferenciji, troši danas više od milijardu dolara godišnje na polju istraživanja i razvoja savremene opreme, što iznosi jednu desetinu od ukupnog budžeta kopnene vojske. Od ove sume, oko dve stotine miliona dolara ide na osnovna i primenjena istraživanja, a ostalih osam stotina miliona na razvoj, ispitivanja i usavršavanja.

KoV SAD i NATO. — Osnovni zadatak kopnenih snaga SAD u Evropi jeste podrška NATO. Područje koje zemlje članice NATO drže u Evropi, kako je na konferenciji izneto, predstavlja bez sumnje najvažniji deo stvarnih (naročito prirodnih) bogatstava u Evropi. Ono obuhvata industrijske komplekse Rura i Sara, ogromne mineralne rezerve, poljoprivredna dobra, lučke i komunikacijske uređaje i vodene puteve. Pored toga, ovo područje obuhvata i privredno i kulturno bogatstvo gradova kao što su London, Pariz, Brisel, Roterdam, Frankfurt i Rim.

Posebno je istaknut značaj baza koje postoje u Evropi. Njihova se uloga sastoji u snabdevanju borbenih jedinica u Zapadnoj Nemačkoj — naoruža-

²⁾ U vezi sa planiranjem njihove što efikasnije upotrebe predviđa se, pored ostalih mera, da najvažniji kadar divizije učestvuje svake godine u izvođenju obuke na određenom vojištu radi upoznavanja sa rejonom budućeg dejstva, kao i sa lokalnim stanjem i najnovijim razvojem na vojnom polju.

njem, hranom i gorivom. Isto je tako ukazano i na ulogu i podršku kopnenih snaga SAD zemljama NATO u pogledu snabdevanja i obuke, posebno u upoznavanju sa savremenim naoružanjem i savremenom borbenom taktikom. Pored ostalog, obuka obuhvata i vežbe na kojima se ispituju brzina i efikasnost samog snabdevanja, upoznaje rukovanje individualnim naoružanjem i sredstvima za lansiranje atomskog oružja. Pored toga, male jedinice se obučavaju i kroz učešće u vežbama NATO.

U vezi sa evropskim područjem, pored zadataka koje imaju kopnene snage SAD, na konferenciji su izneti i zadaci kopnenih snaga drugih zemalja članica NATO: Zapadne Nemačke, Francuske i Italije.

Zapadna Nemačka i NATO. — O mestu Zapadne Nemačke u NATO govorio je predstavnik zapadnonemačke armije. Pored toga, on je izneo i planove izgradnje zapadnonemačke armije sa osvrtnom na njen dosadašnji razvoj. On se najpre zadržao na nekim faktorima koji su od odlučujućeg značaja za opštu izgradnju zapadnonemačkih oružanih snaga, a posebno njenih kopnenih snaga.

S obzirom na geografski položaj Zapadne Nemačke, mogućnosti popune njene žive sile i druge materijalne izvore, planovi i izgradnja zapadnonemačkih oružanih snaga bili su orijentisani, od samog početka, na potpunu integraciju ovih snaga u okviru NATO. Samim tim je i celokupna struktura kopnene vojske bila orijentisana u tom pravcu.

U okviru NATO, osnovni je zadatak bilo kopnenih snaga — prema tome i zapadnonemačkih — da se eventualni neprijatelj i njegove tenkovske snage drže što dalje od nemačke teritorije i na taj način spreči zauzimanje industrijskog potencijala Zapadne Evrope. Ovaj opšti zadatak naglašava i posebnu važnost i ulogu kopnenih snaga na centralnoevropskom bojištu. S tim u vezi je i celokupna koncepcija zapadnonemačke kopnene vojske, uključujući njenu organizaciju, opremu i obuku, orijentisana ka ostvarenju ovih ciljeva.

Posle prijema Zapadne Nemačke u NATO otpočela je i snažnija izgradnja zapadnonemačke armije. I pored teškoća na koje se nailazilo u pogledu organizacije, ljudstva, opreme, kao i u psihološkom pogledu, ona je bila u izvesnoj prednosti jer je mogla da koristi tehnička iskustva i rezultate na polju istraživanja koje su postigle ostale zemlje — članice NATO. Pored toga, jedan od odlučujućih faktora u razvoju armije bila je pomoć koju je ona — u pogledu materijala i obuke — dobila od SAD.

Operativne snage zapadnonemačke armije obuhvataju sve njene snage koje se nalaze u sastavu NATO, tj. sve pokretne formacije do nivoa korpusa. Štab kopnene vojske, pored zadataka u pogledu razvoja operativnih jedinica, odgovoran je i za aktiviranje, obuku i održavanje snaga teritorijalne odbrane, koja ima zadatak da obezbedi operativnu sposobnost i slobodu manevra svih borbenih snaga NATO stacioniranih na teritoriji Zapadne Nemačke.

Reorganizovanje zapadnonemačke armije na principu brigada počelo je 1959. godine, a izvršeno je da bi sve njene jedinice, pored ostalog, postigle veću pokretljivost na bojištu. Tako je kopnena vojska osposobljena za dejstva u uslovima konvencionalnog i nuklearnog rata, a svaka brigada za neprekidna dejstva — bez podrške sa strane — u toku nekoliko dana.

U vreme mira brigade su organizovane u skladu sa zadatkom u ratu. Na konferenciji je istaknuto da ovo predstavlja veliku prednost u pogledu jedinstva obuke i komandnih postupaka. U stvari, u zapadnonemačkoj armiji postoje dve osnovne vrste brigada koje su organizovane na sličnoj osnovi.³⁾ Svaka brigada ima izvestan broj specijalnih jedinica i organske delove za logističku podršku, tako da je u tom pogledu osamostaljena za period od tri do pet dana. Brigade su naoružane samo konvencionalnim oružjem, a mogu biti pridate divizijama, bilo koje vrste i u bilo kojoj kombinaciji, u skladu sa situacijom, namerama komande i terenskim uslovima.

Prema planu Zapadna Nemačka treba da ima tri korpusna štaba i 12 divizija. Do sada su aktivirana i stavljena na raspolaganje NATO tri korpusna štaba i 8 divizija. Ostale četiri divizije nalaze se u različitim fazama aktiviranja i kako koja bude aktivirana ulaziće u sastav snaga NATO. Ukupna jačina zapadnonemačkih kopnenih snaga iznosi sada 194 000 ljudi.

Pošto se završi i poslednja faza izgradnje armije, aktivnost će se sve više usmeravati na upoznavanje sistema novog naoružanja i savremenih borbenih vozila. Pored učešća u izradi standardnog tenka za snage NATO, u zapadnonemačkoj armiji se razmatra i razvoj jednog savremenijeg pešadijskog borbenog vozila. Na osnovu iskustva iz prošlosti, ovo vozilo neće biti samo oklopni transporter, već pravo borbeno vozilo. Ono će služiti ne samo za transport jedinica ka bojištu, već i za njihov prevoz u toku borbe. Na taj način obezbediće se direktno sadejstvo u borbi između oklopnih i jedinica oklopne pešadije, čija će se pokretljivost i borbena moć time samo poboljšati.

U pogledu raketnog naoružanja Zapadna Nemačka ima rakete *Honest John* (koje je dobila od SAD). Sistem za lansiranje ovog atomskog oružja već je dodeljen korpusima i divizijama. Tri diviziono raketa *Honest John*, namenjena za korpusne, izvestan broj samostalnih baterija već su aktivirani. Pored toga, planira se aktiviranje i ostalih raketnih jedinica koje će biti opremljene raketama sistema *Sergeant*, a kasnije i *Pershing*.

Očekuju se slična poboljšanja i u ostaloj opremi i naoružanju, na primer, u artiljeriji, inženjeriji i izviđačkim organima.

Francuska armija i NATO. — Predstavnik francuske armije je govorio o njenom doprinosu izvršenju zadataka koji stoje pred snagama NATO, kao i o njenom daljem razvoju. Zadatak je francuske armije u eventualnom budućem ratu da sa ostalim snagama NATO dejstvuje na centralnoevropskom vojištu. Francuska teritorija, na kojoj se nalaze: glavna komanda NATO, važne luke, aerodromi, vrlo gusta mreža puteva i železničkih komunikacija, naftovodi, depoi, bolnice i dr. obezbeđuje dubinu ovom vojištu. Pored toga, nemačke jedinice i sada koriste njenu teritoriju za obuku.

Francuske snage, stacionirane delom u Francuskoj, a delom u Zapadnoj Nemačkoj, mada ograničene u pogledu veličine, nalaze se, kako je izneo predstavnik francuske armije, u punoj jačini i biće spremne za dejstvo kad god to zatreba. Ove će snage posedovati: atomsko naoružanje; sistem za otkrivanje ciljeva (kopneni i vazdušni), na primer: specijalne izviđačke jedinice, radare, helikoptere itd.; vatrene elemente potrebne za manevar u uslovima atomskog rata; sredstva protivvazdušne odbrane za dejstvo protiv niskoletjećih aviona i onih na srednjim visinama.

³⁾ Oklopno-grenadirske i oklopne brigade.

Jedinice francuske armije biće tako organizovane, istaknuto je na ovoj konferenciji, da će biti sposobne za borbu i u krajnje nejasnoj situaciji. Ovo nalaže združivanje rodova i kod relativno nižih jedinica. Studije koje se na ovim principima sada vrše izgleda da će dovesti do koncepcije lake divizije četvorne formacije (manje od 10 000 ljudi) koja će posedovati znatnu vatrenu moć, vrlo veliku pokretljivost i u znatnoj meri logističku samostalnost.

Pored ovih borbenih snaga, francuska armija imaće u svom sastavu i male ali jake vazdušno-desantne i amfibijske snage koje će uvek stajati na raspolaganju za borbu u prekomorskim posedima (kada to bude potrebno), kao i jedinice čiji će zadatak biti suprotstavljanje subverzivnim delatnostima u metropoli.

Od raketa zemlja-zemlja ili zemlja-vazduh, osposobljenih za nošenje atomske bojeve glave, Francuska je primila od SAD, u okviru programa vojne pomoći, rakete *Nike* i *Honest John* koje su sada u operativnoj upotrebi u sastavu francuskih snaga stacioniranih u Zapadnoj Nemačkoj.

Italija i NATO. — Predstavnik italijanske armije je istakao da su njene jedinice raspodeljene na snage u sastavu NATO i snage namenjene za izvršenje čisto nacionalnih zadataka.

Snage određene za NATO obuhvataju pešadijske i oklopne divizije, alpske brigade i izvesne jedinice podrške. Sve se ove snage nalaze u punom sastavu i u stanju pune borbene gotovosti.

Neke od ovih jedinica, posebno pešadijske divizije, nedavno su bile podvrgnute radikalnoj reorganizaciji. To je bio rezultat studija i ispitivanja, a posle nje pešadijske divizije treba da budu osposobljene za dejstvo kako u atomskim tako i u konvencionalnim uslovima, dok će i njihova pokretljivost biti znatno povećana.

Italijanska armija ima sada dve vrste divizija: divizije za dejstvo na ravničastom zemljištu, koje poseduju visok stepen pokretljivosti i elastičnosti i planinske koje su specijalno organizovane i određene za dejstvo na težem i planinskom zemljištu.

U pogledu jedinica podrške, na konferenciji su posebno istaknute snage namenjene južnoevropskom vojištu. One se sastoje od komande američkih raketnih jedinica, opremljenih raketama *Corporal*, i italijanskih, opremljenih raketama *Honest John*. Ova komanda ima zadatak da obezbedi vatrenu podršku italijanskim snagama raspoređenim u severoistočnom delu zemlje.

Kako za vreme mira, tako i u slučaju rata operativnu kontrolu nad svim italijanskim snagama određenim za NATO sprovodi komanda kopnenih snaga NATO za južnu Evropu.

Srednji istok. — Ovo se područje prostire pravcem istok-zapad u dužini oko 7 000 km, a od severa prema jugu u širini oko 4 000 km (površina dvaput veća od SAD).

Na pitanje šta uslovljava interes SAD za ovo područje sveta, mogu se dati dva jednostavna odgovora: njegova strategijska lokacija i izvori nafte. Sa geografske tačke gledišta, Srednji istok predstavlja središte istočne hemisfere. Istorija pokazuje, istaknuto je na konferenciji, da svaki onaj ko bi želeo da dominira područjima istočne hemisfere, mora najpre dominirati Srednjim istokom. Njegova strategijska važnost leži u tome što ovo područje obuhvata južni bok SSSR, a istočni i južni bok zemalja u sastavu NATO.

Pored svoje strategijske lokacije, Srednji istok daje 3/4 ukupne proizvodnje nafte u svetu. Ovo je važno zato što zapadnoevropski saveznici SAD, u pogledu snabdevanja naftom, zavise od ovog područja. S obzirom na tu njegovu važnost, SAD polaze sa stanovišta da one »moraju da obezbede da nafta Srednjeg istoka stoji na raspolaganju njihovim saveznicima«.

U vezi s tim područjem, na ovoj konferenciji su izneti i problemi sa kojima se susreću SAD i vlade pojedinih, njima prijateljskih, zemalja u pogledu obezbeđenja snabdevanja naftom, kao i uticaj geografskog položaja područja (naročito klime) na vođenje vojnih operacija.

Zbog velike važnosti Srednjeg istoka SAD i pružaju vojnu pomoć zemljama ovog područja. Uloga KoV u ostvarenju programa ove pomoći malo se razlikuje od njene uloge u bilo kom drugom delu sveta. Jedina razlika se sastoji u složenosti u važnosti zadataka koji se pred nju postavljaju.

Daleki istok. — Opšte uzev, ovo područje se prostire od Arktika do Antartika i od Kalifornije do Indije. Ovakvo ogromno prostranstvo (naročito okeansko, mada i kopnena površina sačinjava njegov znatan deo) ispoljava i glavni uticaj na vojnu strategiju.

SAD, u svojoj koncepciji »isturene strategije«, poklanjaju veliku pažnju ovom području. Kopnene snage namenjene za područje Dalekog istoka raspoređene su u tri ešelona: sopstvene snage pojedinih zemalja ovog područja, koje su u nekim rejonima ojačane kopnenim snagama SAD; pokretne (udarne) snage KoV SAD namenjene za ovo vojište, sa vazдушnim i pomorskim transportnim sredstvima koja stoje na raspolaganju za njihovo brzo prebacivanje u bilo koji istureni rejon (ovde prvenstveno spadaju kopnene snage SAD, mada se njima mogu priključiti i delovi snaga njihovih saveznika na ovom području); strategijska rezerva KoV SAD, locirana u stvari na teritoriji SAD, sa vazдушnim i pomorskim transportnim sredstvima koja stoje na raspolaganju za njeno brzo prebacivanje u bilo koji kraj sveta.

S obzirom na političku i ekonomsku situaciju u kojoj se nalazi ovo područje, na konferenciji je istaknuto da na njemu može doći kako do hladnog, tako i do ograničenog, odnosno neograničenog rata, uz upotrebu konvencionalnog, taktičkog nuklearnog i masovnog nuklearnog oružja.

Za izvršenje svojih zadataka na ovom području SAD imaju, pored vojnih misija i grupa u pojedinim zemljama, i borbene jedinice kao što su, na primer, divizija na Havajima, snage na Okinavi, kao i snage u Koreji (dve divizije i izvestan broj elemenata za borbenu i logističku podršku).

Pored operativnih jedinica na ovom području, a posebno u Koreji, posebna se pažnja poklanja značaju gerilskog i protivgerilskog rata. Tako se jedinice Južne Koreje obučavaju za upotrebu u ovim dejstvima.

Latinskoameričko područje. — Odgovornost za latinskoameričko područje leži na Karipskoj komandi koja u svom sastavu ima kopnene, pomorske i vazduhoplovne snage. Pored zemalja Centralne i Južne Amerike, ovo područje obuhvata i rejon Antila.

Zadatak poveren kopnenim snagama SAD u karipskom području sastoji se u obezbeđenju odbrane Panamskog kanala i ispunjavanju međunarodnih obaveza SAD u ovom delu. Od kopnenih snaga SAD u zoni Panamskog kanala nalaze se dve pešadijske borbene grupe, jedan divizion raketnih sredstava, jedinice protivvazdušne odbrane i jedinice za podršku.

Radi pružanja pomoći zemljama Centralne i Južne Amerike, u njima se nalazi 16 vojnih misija, od kojih je najjača u Venecueli (broji 33 čoveka).

Pored ovih misija, saradnja između kopnenih snaga SAD i kopnenih snaga ostalih latinskoameričkih zemalja sastoji se u sledećem: taktičke jedinice i tehničke službe kopnenih snaga SAD obučavaju često u zoni Kanala manje jedinice iz latinskoameričkih zemalja; američki instruktori obučavaju specijaliste i tehničare iz ovih zemalja (za inženjeriju, vezu, ATS i dr.); u zoni Kanala izvodi se i specijalna obuka oficira i ostalih pripadnika kopnenih snaga ovih zemalja (za ovu svrhu postoje dve škole).

Arktik. — Ovo se područje razmatra sa aspekta izvođenja strategijskih operacija, zatim kao područje za izvođenje obuke i opitne centre.

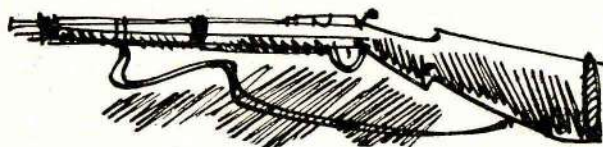
U arktičko područje spada: Aljaska, Kanada, Grenland, severni delovi Skandinavskog poluostrva i Sibir u celini. U jednom delu ovog područja lociran je sistem za otkrivanje raketa usmerenih ka teritoriji SAD. Na taj način ono predstavlja isturenu osmatračnicu za što ranije otkrivanje i presretanje aviona i raketa, kao i za izvođenje napada i protivnapada od strane SAD.

Međutim, važnost ovog područja ne ogleda se samo u njegovom geografskom položaju, već i u političkom, ekonomskom, pa i psihološkom pogledu.

Na teritoriji Aljaske se nalaze dve američke pešadijske borbene grupe (ojačane) i dva diviziona raketa *Nike Hercules*. Ovo područje služi i kao veliki opitni centar za ratovanje u izuzetno teškim, posebno zimskim uslovima, a na vežbama koje se tamo izvode u toku čitave godine, pored pešadijskih, učestvuju i specijalne izviđačke jedinice i vazduhoplovstvo.

Na kraju konferencije doneta je rezolucija u kojoj su posebno istaknuti zaključci u pogledu jačine i modernizacije kopnene vojske, vazdušnog i pomorskog transporta, spremnosti rezervnih snaga, odbrane protiv balističkih projektila, u pogledu hemijsko-biološkog rata, programa vojne pomoći, civilne odbrane i dr.

J. MAN.

Nešto o rukovodjenju odbranom Savezne Republike Nemačke¹⁾

Organi rukovođenja odbranom. — Činjenica da se Savezna Republika Nemačka nalazi u sastavu organizacije NATO uslovljava da se i rukovođenje njenim oružanim snagama u slučaju rata podređuje rukovodećim političkim i vojnim organima ove organizacije. U njima sarađuju i političke i vojne ličnosti, kao i privredni stručnjaci Savezne Republike Nemačke.

Zakonodavstvo Savezne Republike Nemačke predviđa da odgovornost za njenu odbranu leži na celokupnom državnom aparatu i da se, shodno tome, u slučaju proglašenja »odbrambenog stanja«, on stavlja u službu odbrane zemlje. Na osnovu takve postavke organi kako zakonodavne tako i izvršne vlasti imaju određenu odgovornost i primaju na sebe izvestan deo poslova u mirno i ratno doba.

Pojedini organi u okviru zakonodavne vlasti imaju, u pogledu odbrane zemlje, sledeću nadležnost:

¹⁾ Članak je sastavljen na osnovu podataka iz sledećih izvora:

— Ustavnog zakona Savezne Republike Nemačke (*Grundgesetz*) od 1949. god. sa njegovim izmenama i dopunama (*Grundgesetzeänderung*) od 1954. god.;

— Zakona o vojniku (*Soldatengesetz*) od 1956. god. sa Uredbom o regulisanju vojnih odnosa pretpostavljenih i potčinjenih koja je izdata na osnovu tog Zakona 1956. sa dopunom iz 1959. i 1960. god. (*Verordnung über die Regelung des militärischen Vorgesetztenverhältnisses*);

— Zakona o opunomoćeniku za odbrambena pitanja (*Gesetz über den Wehrbeauftragten*) od 1957. god.;

— Priručnika za odbrambena pitanja za 1959. god. (*Jahn H. i Neher K.: Taschenbuch für Wehrfragen 1959 — Bonn*);

— Priručnika za odbrambena pitanja 1960/61. (*Jahn H, Neher K, Pfeil H.: Taschenbuch für Wehrfragen 1960/61 — Bonn*);

— Propisa: Vojne institucije, odnosi potčinjenosti, zapovesti i uputstva (*Militärische Institutionen, Unterstellungsverhältnisse, Befehle und Richtlinien — Bonn 1956*).

Parlament (Savezne skupštine i Savezni savet odbrane) obavlja vrhovnu kontrolu, donosi, pored ostalih, i zakone koji se odnose na odbranu zemlje, savezni budžet kojim se opredeljuje i veličina oružanih snaga u mirno doba, a u njegovu nadležnost spada i donošenje zakona o zaključenju mira; Savezna skupština utvrđuje (konstatuje) »odbrambeno stanje« — u stvari ratno stanje; Skupštinski odbor za odbranu je organ Skupštine za sva pitanja odbrane zemlje; on ima i funkciju istražnog odbora; opunomoćenik za odbrambena pitanja je pomoćni organ Skupštine prilikom sprovođenja parlamentarne kontrole i zaštite ustavnih prava građana, a prvenstveno vojnika pri sprovođenju odbrambenih mera.

Pojedini organi u okviru izvršne vlasti imaju takođe određeni delokrug nadležnosti:

Predsednik republike proglašuje odbrambeno stanje zemlje, a u slučaju hitne opasnosti, ima pravo da to stanje i konstatuje, što inače spada u nadležnost Skupštine; donosi ukaze o prijemu, odnosno prestanku službe u oružanim snagama, za savezne činovnike, oficire i podoficire; propisuje oznake činova i vojnu odeću; savezna vlada, kao kolektivno telo, odgovorna je za odbranu zemlje u celini; savezni kancelar (predsednik vlade) određuje osnovne smernice odbrambene politike zemlje; u ratu komanduje oružanim snagama, tj. vrši funkciju vrhovnog komandanta; Savezni savet odbrane je pomoćni organ vlade za koordinaciju svih poslova iz oblasti odbrane zemlje. Predsednik ovog Saveta je savezni kancelar, a njegovi članovi su ministri odbrane, spoljnih poslova, unutrašnjih poslova, privrede i finansija, kao i generalni inspektor oružanih snaga (Bundesvera). U njemu se obezbeđuje jedinstvo političkih, privrednih i vojnih komponenata za odbranu zemlje, s tim

što je vojno rukovođenje potčinjeno političkim odlukama.

Gotovo sva ministarstva savezne vlade imaju, u okviru svoga resora, određenu nadležnost u pogledu odbrane zemlje kao, npr., ministar odbrane stara se o izgradnji, obuci i bojevoj gotovosti oružanih snaga, a u mirno doba ima i komandnu vlast nad njima, tj. vrši funkciju vrhovnog komandanta; ministar unutrašnjih poslova stara se o civilnoj zaštiti, policiji i graničnim trupama; ministar saobraćaja obavlja sve poslove koji se odnose na saobraćaj u vezi sa odbranom zemlje itd.

U vezi sa iznetom organizacijom Savezne Republike Nemačke mogu se istaći sledeće karakteristike:

a) Vrhovni komandant oružanih snaga nije, kao u mnogim drugim državama, šef države, u konkretnom slučaju predsednik republike, već ministar odbrane u mirno doba, a savezni kancelar za vreme rata.

b) Izbegava se naziv »ratno stanje« pa je zbog toga usvojen termin »odbrambeno stanje« koji se upotrebljava u svim zvaničnim propisima.

c) Ministarstvo odbrane u stvari ne objedinjuje sve poslove u vezi sa odbranom zemlje, kao što bi se iz njegovog naziva moglo zaključiti, već samo poslove koji se odnose na oružane snage.

Organi rukovođenja oružanim snagama (Bundesverom). — Savezno ministarstvo odbrane je centralni organ za rukovođenje oružanim snagama Savezne Republike Nemačke. Ono objedinjuje komandnu i upravnu funkciju. Ministarstvo, posredstvom posebnih odeljenja (štabova), rukovodi sa sva tri vida oružanih snaga, kao i teritorijalnom odbranom koja se smatra posebnim delom oružanih snaga. Prema tome, za vidove oružanih snaga ne postoje zasebna ministarstva, pa čak ni posebne komande vidova. Jedinstvo ru-

kovodenja sa sva tri vida oružanih snaga i sanitetskom službom obezbeđuje se i posebnim odeljenjem (štabom) za rukovođenje oružanim snagama, koje ima pravo da pomenutim organizacionim jedinicama izdaje direktive i uputstva. Jedinstvo Bundesvera obezbeđuje se najzad i time što za sva tri vida oružanih snaga, kao i za teritorijalnu odbranu, postoje zajednička odeljenja za upravne i pravne poslove, budžet, personalne poslove, odbrambenu privredu i odbrambenu tehniku. I organ za rukovođenje sanitetom je zajednički za sva tri vida oružanih snaga i teritorijalnu odbranu.

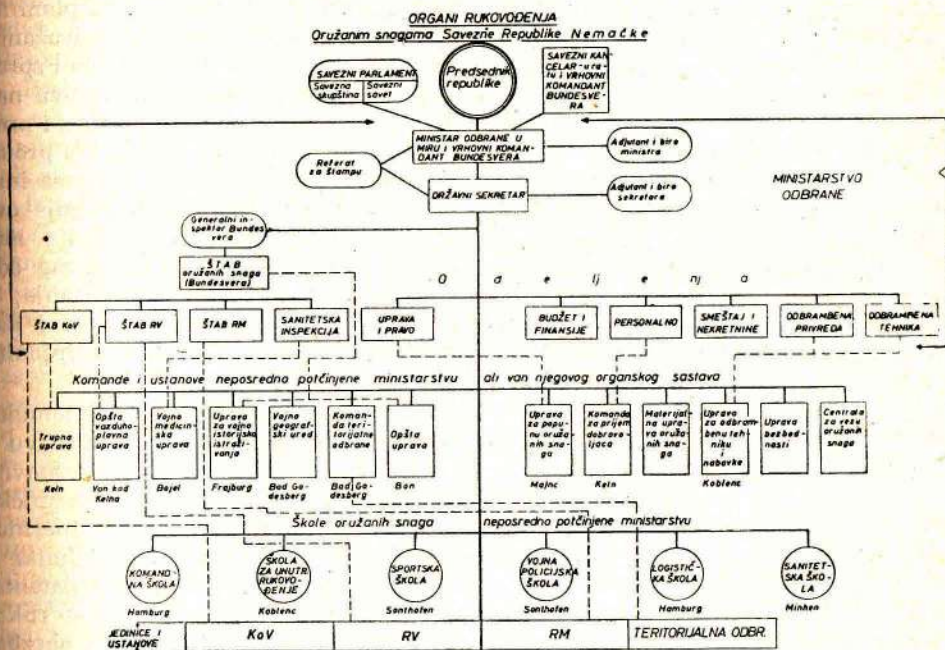
Kao što se iz šeme vidi, u neposrednom sastavu ministarstva se nalazi 11 odeljenja (računajući i 4 štaba), od kojih je svako podeljeno na odseke (pododeljenja), a ovi na referate. Ministarstvu je, sem toga, ne računajući jedinice i škole vidova oružanih snaga, potčinjen niz komandi i ustanova koje se većinom nalaze van sedišta ministarstva (Bona). Ovo se tumači potrebom da ministarstvo ne bude suviše glomazno, odnosno da bi se omogućila što veća preglednost i olakšalo rukovođenje. Pri tom je bila svakako od uticaja i činjenica da je smeštajni prostor u Bonu ograničen. Verovatno da ova decentralizacija ustanova i njihov smeštaj u raznim mestima ima i izvesnih negativnih strana, naročito u pogledu održavanja međusobne veze i saradnje. Svakako da ta decentralizacija povećava i broj zaposlenih lica.

Štab oružanih snaga (Bundesvera), na čijem se čelu nalazi generalni inspektor oružanih snaga, deli se na 7 odseka (pododeljenja):

1. odsek — za personalne poslove i unutrašnje rukovođenje — vrši planiranje celokupnog ličnog sastava i popune, radi na propisima o vojničkom redu, sistemu vaspitanja i obrazovanja, trupnim informacijama, psihološkom snaženju i brizi o ljudima;

2. odsek — obavestajni — objedinjava obavestajnu i službu bezbednosti oružanih snaga i obavlja celokupnu službu sa vojnim izaslanicima;

Štab kopnene vojske, na čelu sa inspektorom KoV, ima 5 odseka sa sličnim delokrugom rada kao i štab oružanih snaga, ali samo u okviru KoV: 1.

3. odsek — operativni — obavlja operativne poslove u okviru NATO-a, obrađuje vojno-politička pitanja i načela rukovođenja, planira odbranu zemlje, radi na opštim problemima strukture odbrambenih snaga, geodezije i geografije;

4. odsek — organizacijski — planira organizaciju, opremu i lokaciju oružanih snaga, kao i vojne troškove u tom pogledu;

5. odsek — logistički (pozadinski) — bavi se celokupnim materijalnim planiranjem i planiranjem transporta;

6. odsek za probleme veze i elektronike;

7. odsek — nastavni — obrađuje probleme vojne obuke, psihološkog vođenja borbe, vojnih časopisa, vojne nauke, bibliotekarstva i filmova.

personalni, 2. operativni, 3. organizacijski, 4. nastavni, 5. logistički.

Štab ratnog vazduhoplovstva, na čelu sa inspektorom RV, ima 7 odseka: 1. personalni, 2. operativni, 3. organizacijski, 4. nastavni, 5. logistički, 6. za vezu i elektroniku i 7. za protivvazдушnu odbranu.

Štab ratne mornarice ima 5 odseka: 1. personalni, 2. operativni, 3. organizacijski, 4. logistički i 5. za brodove i naoružanje. Štabom rukovodi inspektor RM.

Napomena: Treba zapaziti da štabovi vidova oružanih snaga nemaju organ za obavestajnu službu. Ona je centralizovana u Štabu oružanih snaga (Bundesvera).

Sanitetska inspekcija, na čelu sa inspektorom saniteta i zdravstvenog

stanja, ima odsek za poslove saniteta i zdravstvenog stanja i odsek za farmaciju, nadzor nad životnim namirnicama, sanitetsku tehniku i sanitetski materijal.

Odeljenje za upravne i pravne poslove ima 3 odseka: a) za *centralne zadatke*, obuhvata organizacijski referat čitavog resora koji koordinira poslove organizacijskih referata ostalih odeljenja, kabinetski referat, službu jezika; on rukovodi i sveštениčkim službama; b) za *pravne poslove* obrađuje sudska pitanja iz oblasti građanskog, krivičnog i odbrambenog prava, međunarodnog ratnog prava, na kopnu, moru i u vazduhu; vrši nadzor nad sudijama, pravnim savetnicima i nastavnicima prava; održava vezu sa Ministarstvom unutrašnjih poslova i Saveznim disciplinskim sudom; c) za *upravne poslove* sačinjava glavni organ za upravne poslove oružanih snaga. On vrši nadzor nad vojnim oblasnim upravama, garnizonskim upravnim organima, upravnom službom jedinica, bolnica i ostalih ustanova; rukovodi poslovima u vezi sa platnim sistemom, snabdevanjem hranom i odećom i sistemom popune vojske; vrši kontrolu nad Saveznom upravom za popunu oružanih snaga, nad oblasnim, okružnim i sreskim upravama za popunu.

Personalno odeljenje sastoji se iz 6 odseka: 1. za pravna i načelna pitanja, 2. za civilna lica, 3. za načelna pitanja vojnih lica, 4. za oficire KoV, 5. za oficire ratnog vazduhoplovstva, avijacije KoV i protivvazdušne odbrane, 6. za oficire ratne mornarice, saniteta, vojne policije, vojnih muzika i ostalih manjih grupa. Odeljenje utvrđuje osnovna načela i smernice za personalnu službu, obuhvatajući savezne činovnike u resoru odbrane, oficire, podoficire, vojnike, kao i nameštenike i radnike. Odeljenje vrši i nadzor nad matičnim personalnim organima vidova oružanih snaga, kao i nad organizaci-

jom prijema dobrovoljaca. U nadležnost personalnog odeljenja spadaju i socijalna zaštita, radno pravo, pitanje plata, tarifni pravilnici i t. sl.

Odeljenje odbrambene privrede sastoji se iz 3 odseka: 1. se bavi planiranjem naoružanja i opremanja oružanih snaga, planiranjem nabavki, kao i sprovođenjem kontrole nad izvršenjem nabavnih programa; tu se obrađuju i problemi zajedničkog naoružanja i proizvodnje u okviru NATO-a; 2. odsek ima u svojoj nadležnosti opšta pitanja organizacije i načina sprovođenja nabavki, privredno pravo, probleme određivanja cena i finansijska pitanja; 3. se bavi sprovođenjem programa i davanjem naloga za nabavke potčinjenim nabavnim organima.

Odeljenje za odbrambenu tehniku spada među najjače u ministarstvu i sastoji se iz 7 odseka: 1. za osnovna tehnička pitanja koordinira tehničke programe, određuje osnovne smernice tehničkog razvoja i upotrebe tehnike u trupi, razmatra pronalaskе i patente; 2. za odbrambena istraživanja — rukovodi istraživačkim radovima i obezbeđuje odgovarajuću saradnju sa odnosnim ustanovama u zemlji i inostranstvu; 3. za tehniku KoV; 4. za tehniku RV; 5. za tehniku RM; 6. za sredstva veze, elektroniku, optiku i akustiku; 7. za naoružanje, municiju i rakete.

*

Jedna od bitnih karakteristika organizacije Ministarstva odbrane Savezne Republike Nemačke jeste striktno odvajanje upravnih funkcija od komandnih. To je organizaciona forma koja se retko gde nailazi u primeni kod drugih armija. Objedinjavanje jedne i druge funkcije ostvaruje se u ličnosti samog ministra.

Koncentracija materijalnih službi sprovedena je do te mere da su one prikupljene za sve vidove, rodove i

službe oružanih snaga u okvirima odgovarajućih odeljenja, tj. podela poslova je izvršena po funkcijama, a ne po vidovima, rodovima odnosno službama. Problemima oružja, municije i raketa za sva tri vida bavi se čak samo jedan odsek u okviru odgovarajućeg odeljenja.

Predstavnici rodova, trupa i oružja ne nalaze se u neposrednom sastavu ministarstva. Ovi predstavnici za KoV nalaze se u okviru trupne uprave, koja je, istina, neposredno potčinjena ministarstvu, ali se ne nalazi u njegovom užem sastavu; njeno sedište je u Kelnu.

Izvesne delatnosti ministarstva sa užim područjem rada prikupljene su u jednu organizacionu jedinicu koja nosi naziv *Bundeswehramt*, iako te delatnosti nisu u bližoj vezi. Zbog toga je taj termin i preveden sa »opšta uprava«. U toj upravi su, na primer, objedinjeni poslovi vojne policije, vojnih muzika, statistike, komisije za uprošćavanje službene prepiske u trupi, opšta vojna pitanja itd. Vidi se da službena prepiska u Bundesveru predstavlja problem kao i u mnogim drugim armijama.

Savezna uprava za odbrambenu tehniku i nabavke u Koblencu je izvršni organ za razvoj novog naoružanja i opreme, za njihovo pripremanje za proizvodnju, kao i za nabavku materijala potrebnog oružanim snagama. Ona ima i određena ovlašćenja za kontrolu vojnih oblasnih uprava, organa uprava garnizona i nad upravnim poslovima trupnih jedinica. Ovoj Upravi potčinjena je i služba za tehničko ispitivanje koja vrši prijem poručenog materijala. Upravi su podređene ogledne stanice za sprovođenje razvojnog postupka u naoružanju i opremi. Za izgradnju i održavanje plovnog parka ratne mornarice, njoj su potčinjeni i mornarički arsenali. Uprava je veoma jakog sastava i ima 10 odeljenja: centralno, za ugovore i cene, opšte tehničko, za motorna vozila i pogonski materijal, za

pionirski alat i trupni pribor, za vazduhoplovni materijal, za plovne objekte i mornarička sredstva, za tehnički materijal veze, za oružje i municiju i za sanitetski materijal.

Rukovođenje jedinicama. — Organi rukovođenja odbranom zemlje podeljeni su na četiri stepena. Najviše rukovođenje obuhvata najviše državne organe: političke, privredne i vojne, oni u okviru strategije rukovode ratom u celini. Ostala tri stepena obuhvataju vojno rukovođenje, tj. komandovanje i to:

Više komandovanje, u koje spadaju korpus, armija i njima ravne i više jedinice, rukovodi operacijama i bitkom. Kada se govori o komandujućem generalu, onda je to uvek komandant korpusa i starešina njemu ravnog položaja. Viši komandant-zapovednik — je komandant armije, grupe armija, fronta.

Srednje komandovanje obuhvata brigadu i diviziju koje vode boj po načelima taktike.

Niže komandovanje obuhvata puk, bataljon i četu (bateriju) i njima ravne jedinice u ratnom vazduhoplovstvu i ratnoj mornarici. Ove jedinice vode borbu po načelima opšte taktike i pravila dotičnog roda oružja.

U Bundesveru se načelno pod izrazom »jedinica« podrazumeva četa (baterija) i njoj ravna jedinica. Za bataljone i pukove (artiljerijski divizion takođe nosi naziv bataljon) ili njima ravne mešovite grupe upotrebljava se po pravilu izraz »sastav«, a za brigade i više jedinice »viši sastav«. U KoV je najviša jedinica, sa ustaljenim formacijskim sastavom, brigada (grenadirska, oklopna, planinska, vazdušno-desantna). Divizija se formira s obzirom na dodeljeni zadatak, kapacitet pravca dejstva i osobine zemljišta. Ona se sastoji iz štaba i divizijskih prištapskih jedinica ustaljenog formacijskog sastava i iz promenljivog broja i vrsta bri-

gada (2—4). Oklopna brigada se po pravilu sastoji iz: 1 mehanizovanog grenadirskog (pešadijskog) bataljona, 2 oklopna bataljona, 1 oklopnog artiljerijskog bataljona, 1 oklopne izviđačke čete, 1 protivavionske baterije, 1 pionirske čete, 1 bataljona za zbrinjavanje (pozadinskog) i 1 štabne čete. Oklopna grenadirska (pešadijska) brigada se načelno sastoji iz: 2 mehanizovana grenadirska bataljona, 1 motorizovanog grenadirskog bataljona, 1 oklopnog bataljona, 1 poljskog artiljerijskog bataljona, 1 oklopne izviđačke čete, 1 protivoklopne čete, 1 protivavionske baterije, 1 pionirske čete, 1 bataljona za zbrinjavanje (pozadinskog) i 1 štabne čete.

Komandantu jedinice pomaže u rukovođenju štab. On se po pravilu deli na četiri radna odseka. Analogno NATO-u, oni se u bataljonu, puku i borbenoj grupi obeležavaju sa S 1—4, a u višim sastavima sa G 1—4. Delokrug ovih organa je: S1 i G1 — personalni poslovi i unutrašnje rukovođenje (moralno-političko snaženje i psihološka borba) S2 i G2 — obaveštajna i služba bezbednosti; S3 i G3 — operativni, organizacijski i nastavni poslovi; S4 i G4 — logistički (pozadinski) poslovi. Štab u pogledu specijalizacije obuhvata: generalštab, specijalni štab (predstavnicima najvažnijih rodova-trupa) i lični štab komandanta (ađutanti i ordonans-officiri).

Komandni odnosi. — Radi stvaranja pravilnih odnosa u komandovanju, propisima su precizirane vrste potčinjenosti i njihova sadržina, koja mora biti ustaljena za svaku jedinicu i ustanovu. Tako se razlikuju ove vrste potčinjenosti:

— opšta potčinjenost obuhvata statutarnu, organizacionu, nastavnu, disciplinsku, zatim potčinjenost u pogledu prava upotrebe (operativnu) i zbrinjavanja (materijalnog obezbeđenja i zbrinjavanja);

— službena — trupna potčinjenost obuhvata samo odnose pretpostavljenih i potčinjenih u pogledu ličnih pitanja vojnika i starešina; ona sadrži statutarnu, organizacionu, nastavnu i disciplinsku potčinjenost;

— disciplinska potčinjenost daje pretpostavljenom starešini pravo na preduzimanje disciplinskih mera;

— taktička potčinjenost je po pravilu privremena, dok se ne izvrši određeni zadatak; ona se odnosi na upotrebu određenih jedinica i ustanova, a načelno obuhvata i potčinjenost u pogledu zbrinjavanja;

— potčinjenost u pogledu zbrinjavanja obuhvata celokupno materijalno obezbeđenje i zbrinjavanje; u pogledu zbrinjavanja, jedinica (ustanova) može biti istovremeno potčinjena i većem broju organa zbrinjavanja;

— stručna potčinjenost je po pravilu ograničena na izuzetke pošto u osnovi vodi do duplog potčinjavanja; zbog toga o svakom takvom slučaju odluku donosi savezni ministar odbrane; ona se toleriše jedino radi rasterećivanja pretpostavljenog starešine od odgovornosti na određenom stručnom polju rada;

— teritorijalna potčinjenost je odnos potčinjenih i pretpostavljenih u pogledu teritorijalnih pitanja. Smatra se da svako vojno lice stoji u nekom pogledu u teritorijalnom službenom odnosu prema organima vojnih oblasti, odnosno organima garnizonskih područja. Ova potčinjenost može se odnositi na garnizonsku službu, probleme trupnih vežbališta, materijalno obezbeđenje, inženjerska pitanja, službu veze, saobraćajnu, sanitetsku, službu bezbednosti i t. sl.

Sprovođenje komandantskih zamisli. — Starešine Bundesvera sprovode svoje zamisli i odluke putem zapovesti i uputstava. Smatra se da osnovu svake zapovesti treba da čini procena situacije i odluka.

Zapovedanje se može vršiti putem: zapovesti, komandi, direktiva, specijalnih i stručnih instrukcija. Po formi, zapovesti mogu biti opšte (ukupne) ili delimične (pojedinačne). Kad god je to moguće preporučuje se izdavanje pismenih zapovesti, a naročito u oblasti srednjeg i višeg komandovanja. U okviru nižeg komandovanja zapovedanje se po pravilu vrši usmeno.

Zapovesti mogu biti opšte, operativne, štabne i dnevne.

Opštim zapovestima regulišu se personalna, obaveštajna, organizacijska i nastavna pitanja.

Operativne zapovesti regulišu delatnost trupe u ratnim dejstvima i na trupnim vežabama (manevarske zapovesti). Njih ima dve vrste: borbene, koje regulišu pokrete i borbu trupa, i logističke (pozadinske), među kojima se opet razlikuju zapovesti koje regulišu zbrinjavanje i zapovesti koje se odnose na postupak samih jedinica zbrinjavanja. Prve sadrže ono što potčinjeni sastavi treba da znaju o načinu i sprovođenju zbrinjavanja, a druge regulišu upotrebu i delatnost jedinica zbrinjavanja.

Štabnim zapovestima regulišu se unutrašnja služba štabova (komandi).

Dnevnim zapovestima regulišu se unutrašnja trupna služba (npr. stražarska služba, pohvale itd.).

Komande su po nemačkom shvatanju najkraće zapovesti i prenose se na izvršioca usmeno, optičkim ili radio-sredstvima. Komande su načelno od reči do reči propisane pravilima, a njima je propisan i način njihovog izvršenja, koje ima uslediti bez nekog razmišljanja, tj. mehanički.

Direktiva po nemačkom shvatanju treba da sadrži ukupnu zamisao akcije pretpostavljenog starešine, kao i zadatak koji se ima po pravilu postići kroz duži vremenski period, ostavljajući pri tome potčinjenom slobodu da sa dode-

ljenim sredstvima postigne cilj koji mu je određen. Direktive po pravilu izdaje više i najviše rukovodstvo, tj. komande ranga korpusa i više.

Specijalne instrukcije su zapovesti koje regulišu postupak na nekom određenom području delatnosti. One se mogu izdavati nezavisno od zapovesti, a mogu da regulišu i bliže pojedinosti neke zapovesti koje se ne odnose na sve organe kojima je zapovest izdata.

Stručne instrukcije su takođe zapovesti kojima se regulišu delatnost u određenim stručnim oblastima (npr. u oblasti veze, saniteta i t. sl.).

Zapovesti izdaje i potpisuje punim imenom ili parafom pretpostavljeni starešina, a ako on nije na licu, onda njegov zastupnik. Pretpostavljeni starešina može ovlastiti i lica iz svog komandnog područja da u njegovo ime izdaju zapovesti. Zapovest izdaje i potpisuje — po ovlašćenju — lice koje je dobilo ovlašćenje da za duže vreme izdaje zapovesti za određeni stručni delokrug. Ovlašćeni potpisuje dokument »po zapovesti« za zapovesti koje se odnose samo na određena pitanja u dužem vremenskom periodu ili za određeni pojedinačni slučaj.

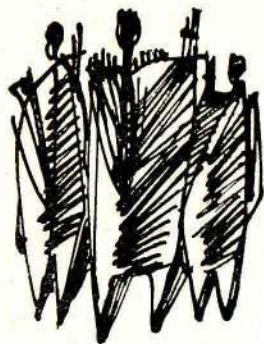
Uputstva nisu zapovesti. Ona daju potčinjenima samo smernice na osnovu kojih oni deluju po svojoj zamisli i odgovornosti.

*

Ako se razmotri sistem rukovođenja odbranom Savezne Republike Nemačke, a naročito način rukovođenja oružanim snagama, uočiće se da je on u znatnoj meri prilagođen sistemu koji primenjuju države zapadnog bloka, a naročito SAD. Pa ipak, njena organizacija ima dosta specifičnosti koje se ogledaju naročito u ostvarenju jedinstvenog rukovođenja KoV, RV i RM, pri čemu su uzeti verovatno u obzir i uslovi koje

nalaže razvoj savremenog naoružanja i ostale tehnike. Pri tome je svakako bio od bitnog uticaja i vojno-geografski i vojno-politički položaj zemlje, tako da je težište stavljeno na ratna dejstva na kopnu. Pod takvim uslovima dominantnu ulogu dobija KoV, dok će RV i RM imati prvenstveno zadatak njenog podržavanja u operacijama. Svakako da u ovome određenu ulogu ima i tradicija. Odvajanje upravnih funkcija od komandnih ima svakako izvesnih pozitivnih strana sa gledišta budžetskog nadzora, sa opšteg državnog i političkog stanovišta, pa čak i u pogledu svestranijeg korišćenja svih izvora i snaga zemlje kakav nalaže savremeni sveobuhvatni rat. Ostaje, međutim, pitanje kako će ova organizaciona forma funkcionisati na vojištu. Verovatno da ona uslovljava i izvesno dupliranje poslova, a samim tim i povećanje broja potrebnog osoblja.

V. K.

Dr TEO VEBER

VAZDUHOPLOVNA PODRŠKA KOPNE NE VOJSKE NA BOJIŠTU U ATOMSKOM RATU

U studiji¹⁾ pod gornjim naslovom pisac razmatra uticaj atomskog oružja na borbena dejstva kopnene vojske u vezi sa njenom neposrednom vazduhoplovnom podrškom. Pri tom je on pošao od pretpostavke da pojedine armije već sada raspolazu značajnim stokovima taktičkih atomskih oružja različitih kalibara (počev od 0,1 do 40 KT), koja se mogu izbaviti ili prenositi pomoću topa, rakete ili aviona.

Uticaj atomskog oružja na taktiku KoV. — Pisac smatra da su *napadne operacije* kopnene vojske, većih razmera, brzo pripremljene i izvedene, moguće i u atomskom ratu, ali da će one — ukoliko bi branilac raspolagao atomskim oružjem — biti mnogo ređe nego u prošlosti. Naime, napadač neće moći da toliko smanji vreme za pripremu svog napada i započne izvođenje dejstava a da protivnik (branilac) ne bude u stanju da blagovremeno upotrebi svoja atomska oružja na ugroženom sektoru. U takvim uslovima, ako bi trebalo da napadač izvrši proboj na odlučujućem mestu, ne bi mu pomogla ni znatnija brojna nadmoćnost, jer bi tada i njegovi gubici bili srazmerni toj nadmoćnosti.

Napad na branioca koji je blagovremeno poseo odbrambene položaje i raspolaze atomskim oružjem može se, po mišljenju pisca, uspešno izvesti ako napadač ima značajnu nadmoćnost u atomskim oružjima, prevlast u vazduhu i sposobnost da u početnoj fazi spreči branioca da u većem obimu primeni svoja atomska oružja. On dalje smatra da će se širina fronta napadača povećati najmanje dva-put (front divizije u napadu 12—15 km), a isto toliko i dubina njegovog rasporeda. Koncentracija prvog ešelona izvođiće se što bliže frontu branioca kako bi mu se — usled opasnosti po njegove vlastite trupe — omela upotreba atomskog oružja. Jedan deo napadnih dejstava, kao i pokreti u pozadini, vršiće se pretežno noću.

¹⁾ Ova studija, prevedena sa nemačkog, objavljena je u francuskom časopisu *Forces aériennes françaises*, u brojevima 170 i 172/1961.

Napadač će nastojati da napad vrši iz pokreta, bez prethodnog zaustavljanja i uobičajenog prikupljanja u polaznim rejonima.

Klasični zahtevi za napad: nadmoćnost u snagama i sredstvima, inicijativa i iznenađenje teže će se, po mišljenju pisca, moći ostvariti. Biće potrebno mnogo veštine da bi se branilac, u samom početku napada, iznenadio kratkotrajnim atomskim udarom po prvim ešelonima i sprečio da blagovremeno koristi skloništa. Za razliku od ranije taktike kada su se u napadu tražile slabe tačke branioca, u napadu u atomskim uslovima napadaće se tamo gde se smatra da je on najjači. Koncentracija se zasniva na snazi i efektima atomskih oružja, s tim što ovo ne treba shvatiti kao neku obaveznu šemu. Neposredno pred napad pisac predviđa koncentrisan vatreni nalet napadača, i to svim raspoloživim oružjima, po prednjim položajima branioca kako bi otvorio put svojim prednjim delovima.

Da bi se jedinice u odbrani što efikasnije zaštitile od efekata atomskog oružja, pisac preporučuje:

— linijsko razvlačenje elemenata borbenog poretka na dosta velika međusobna rastojanja, jer ovakva razvučenost poretka znatno ublažava posledice atomskog napada; no, i pored toga, potrebna je izvesna dubina svakog odbrambenog položaja;

— da rastojanja između pojedinih položaja po dubini iznose oko 4—6 km;

— poboljšanje maskiranja i šire korišćenje svih vrsta skloništa.

Po mišljenju pisca odbrana može biti uspešna ako branilac izvrši, u obliku protivdejstva, atomske napade po napadačevom borbenom poretku i ako raspolaze taktičkim i operativnim rezervama koje bi se, radi korišćenja efekata prethodnih atomskih udara, dovele vazдушnim putem ili motornim vozilima u svrhu povraćaja zemljišta koje treba zadržati. Atomska oružja u odbrani se mogu upotrebiti za pripremu protivnapada, za uništenje napadačevih ojačanja, namenjenih za eksploataciju uspeha, i za zaštitu oslabljenih položaja odbrane.

Da bi se efikasno tukli određeni ciljevi (s obzirom da baražna vatra po ceoj širini fronta ne bi dala neke veće rezultate), neophodni su što precizniji podaci o glavnim pravcima napada. Uopšte, pisac zastupa mišljenje da atomskim oružjima treba odrediti što preciznije ciljeve, odnosno da ih ne treba koristiti radi »pokrivanja« velikih prostranstava.

Ukoliko se branilac suprotstavlja napadaču manjim snagama, ne treba očekivati da će se na bojištu naći pogodan atomski cilj. S druge strane, ako je određene položaje potrebno uporno braniti kako bi se napadač naterao na koncentraciju tolikih snaga koje bi opravdale upotrebu atomskih oružja u odbrani, onda treba očekivati da će napadač, nadmoćniji u atomskim oružjima, blagovremeno izvršiti atomske udare po tim položajima. Na osnovu podataka o prilazima za napad napadačevih pojačanja ili rezervi, treba nastojati da se atomska oružja u odbrani tako upotrebe da bi se ovim napadačevim snagama zaprečilo dalje napredovanje.

Uloga vazduhoplovne podrške u atomskom ratu. — U drugom svetskom ratu su se pod neposrednom vazduhoplovnom podrškom podrazumevala jurišna dejstva avijacije na neprijateljeve ciljeve u neposrednoj blizini vlastitih trupa. Neposredna vazduhoplovna podrška dolazila je u obzir naročito u ofanzivnim dejstvima vlastitih snaga, i to prvenstveno po važnim ciljevima male veličine po kojima, iz bilo kojih razloga, nisu mogla da dejstvuju vatrena sredstva vlastite KoV. Neposredna vazduhoplovna podrška ostvarivala se prvenstveno avionima koji su se nalazili u pripravnosti za trenutna dejstva (na primer, u pripravnosti u vazduhu).

Pisac je mišljenja da se i uloga i oblik vazduhoplovne podrške u atomskom ratu moraju menjati. Najpre, uloga neposredne vazduhoplovne podrške se smanjuje i on navodi osnovne razloge za to:

— ofanzivna dejstva koja su u prvom redu zahtevala neposrednu vazduhoplovnou podršku, teže će se moći ostvariti u atomskom ratu, pa će zato i biti ređa; iz toga proizilazi da će se i neposredna vazduhoplovna podrška ređe primenjivati;

— klasični načini pripreme i izvođenja ofanzivnih dejstava (dovođenje trupa u rejone koncentracije i na polazne položaje neposredno iza linije borbenog dodira, koncentracija snaga na glavnom pravcu napada) su prevaziđeni, jer su nespojivi sa zahtevom disperzije. Zbog toga će i mnogi zadaci lovaca-bombardera u ofanzivnim operacijama koje se podržavaju atomskim oružjima izgubiti značaj;

— u defanzivnim dejstvima, neposredna vazduhoplovna podrška nije ranije bila preporučljiva u zoni prodora (u džepu) koju je napadač stvorio; to će,

po mišljenju pisca, još manje biti u atomskom ratu;

— na bojištu će avijacija naći manje ciljeva nego ranije jer će jedinice, zbog opasnosti od atomskog napada, tražiti jake i što dublje zaklone i što više usavršavati maskiranje. To će stvoriti mnoge teškoće lovcima-bombarderima u izvršavanju njihovih zadataka. Dejstva lovaca-bombardera klasičnim oružjima u neposrednoj podršci imaće veću ulogu nego dejstva atomskim, jer ova nisu ni prilagođena niti predviđena za neposrednu podršku (sa izuzetkom vrlo lakih A bombi — ispod 1 KT);

— pošto često ni prirodno ni veštačko maskiranje neće biti dovoljni, to će i napadač i branilac, kako za snabdevanje tako i za dejstvo, tražiti zaštitu mraka. Međutim, taktički avioni još nisu tako opremljeni da bi bili u stanju da pruže efikasnu podršku noću;

— na kraju, lovci-bombarderi, bilo da nose atomsko ili klasično naoružanje, još uvek zavise od dugačkih i osetljivih poletno-sletnih staza. Pisac zaključuje da su minimalne nade da će avion za neposrednu podršku moći da odigra neku značajniju ulogu u skoroj budućnosti, tj. sve dok se ne oslobodi betonskih staza i ne poveća svoj radijus dejstva.

U prilog svom shvatanju o umanjenoj ulozi neposredne podrške, pisac navodi odluku Ministarstva odbrane SAD od 1956. godine kojom se naređuje smanjenje vazduhoplovnih jedinica namenjenih za vazduhoplovnju podršku kopnenih snaga i smanjenje vazduhoplovnih sredstava KoV.

Upoređenje vazduhoplovne podrške sa onom koju vrše drugi nosioci atomskog oružja. — Za razliku od drugog svetskog rata, kada su na bojištu dejstvovali avioni i artiljerija, u eventualnom atomskom ratu pojavice se četiri nosioca atomskog punjenja (a isto tako i klasičnog eksploziva): avion, top, nevođena i vođena raketa. Pisac je isključio upotrebu vođene balističke rakete iz neposredne podrške pošto se ta raketa predviđa za daleko veće dubine od onih koje ova zahteva (do 45 km).

Atomski top ima, po oceni pisca, najviše nedostataka:glomazan je, predstavlja lako uočljiv cilj iz vazduha, težak je, slabo pokretljiv i zavisao od dobrih puteva. Zbog tih nedostataka on je osetljiv na napad iz vazduha i teže ostvaruje iznenađenje. Brzina intervencije, a osobito preciznost gađanja, bolji su mu

nego kod ostala dva nosioca atomskog punjenja.

Za razliku od atomskog topa, nevođena raketa je relativno lako oružje, malih dimenzija i sposobno za pokret i po lošim putevima. Njena uočljivost iz vazduha je vrlo slaba, pa joj je zato i osetljivost mala. Domet, sigurnost, kao i tačnost dejstva zadovoljavaju zahteve neposredne podrške. Mogućnost postizanja iznenađenja, kao i pokretljivost koja zadovoljava sve zahteve ofanzivnih dejstava, predstavljaju njene izrazite odlike.

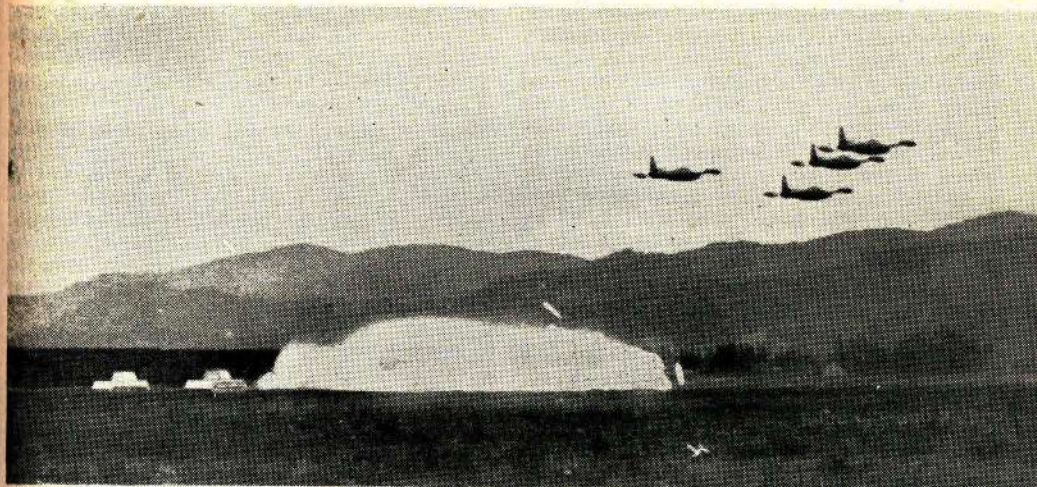
U odnosu na ova dva nosioca atomskog punjenja, lovac-bombarder je sačuavao izvesne prednosti: najpokretljiviji je, ima najveći domet i mogućnost manevra, što mu omogućava napad pod najpovoljnijim uglom na bilo koji cilj na bojištu, kao i dejstvo po novopojavljenim objektima. Brišući let mu omogućava bezbedno prilaženje cilju. Međutim, preciznost njegovog dejstva nije zadovoljavajuća, jer su usled dejstva PAA, ili neprijateljevih lovaca, ili grešaka samog pilota mogućna tolika odstupanja padne tačke (tačke eksplozije) koja mogu veoma kompromitovati ili čak potpuno upropastiti efekat dejstva atomske bombe. Pisac ne isključuje čak i mogućnost atomske eksplozije iznad vlastitih trupa. Najveći nedostatak lovca-bombardera je njegova osetljivost na aerodromu. Nije beznačajan ni problem obezbeđenja preleta lovca-bombardera, nosioca atomske bombe, iznad vlastitih položaja PAA.

U pogledu brzine intervencije, lovac-bombarder zaostaje iza rakete i topa. On se tom osobinom nije isticao ni ranije (sem u retkim slučajevima privremene prevlasti u vazduhu, kada se nalazio u pripravnosti u vazduhu). Izrazito veći domet lovca-bombardera nema značaja u neposrednoj podršci, jer u njoj sva tri nosioca atomskog punjenja pokrivaju zonu dejstva.

Vazduhoplovna podrška u raznim vidovima borbe. — Pri razmatranju upotrebe atomskih i klasičnih sredstava u neposrednoj podršci, pisac je pošao od sledećih postavki:

— taktički atomska sredstva su pogodna protiv ciljeva velikog prostranstva, ali pri tom je neophodno veoma precizno dejstvo, zasnovano na tačnom proračunu i svojstvima određenog objekta;

— atomsko oružje nije dovoljno efikasno protiv oklopnih sredstava, artiljerije i drugih sličnih sredstava; ono je

najefikasnije protiv nezaštićenog ljudstva;

— atomsko oružje će se pretežno upotrebljavati protiv motorizovanih trupa na maršu ili grupacija na položajima, a retko protiv rasturenih i dobro ukopanih snaga, međutim, povećana odstojanja između vozila u koloni mogu dovesti u pitanje rentabilnost takvih kolona kao atomskih ciljeva;

— rentabilan atomski cilj su trupe prikupljene na polaznim položajima za napad ili namenjene za eksploataciju uspeha.

Pisac zaključuje da su atomska oružja pogodnija u posrednoj nego u neposrednoj podršci, osim atomskih projektila vrlo male snage. U neposrednoj podršci avijacija će najveći broj ciljeva napadati klasičnim sredstvima. Jedino u slučajevima kada branilac ne raspolaže atomskim sredstvima (bilo da ih uopšte nema ili da ih je napadač već neutralisao), odnosno kada ne može da upotrebi značajnije vazduhoplovne snage, napadač može da koncentriše jače snage kako bi prisilio branioca da se i on koncentriše za odbranu i tako stvori ciljeve pogodne za dejstvo atomskih sredstava. Ali u tom slučaju, tvrdi pisac, nije u pitanju neposredna podrška već manevar masovnog uništavanja.

U atomskoj podršci napada (koji se vrši u uslovima obostranog posedovanja atomskih sredstava, ali sa nadmoćnošću napadača u njima), nastoji se da se pomoću atomskog oružja što brže i potpuno, bez artiljerijske i avijacijske pripreme, uništi artiljerija, taktičke rezerve,

komandna mesta i isturena skladišta. U slučaju da su najbliži braničevi položaji ostali pošteđeni od atomskog napada (usled blizine napadačevih snaga), avijacija bi imala zadatak da klasičnim sredstvima, pre i za vreme napada, tuče braničeve jedinice i podrži napredovanje pešadije i tenkova u borbi protiv njih. Međutim, vrlo često takav zadatak neće biti potreban, jer će napadač nastojati da uništi sve one ciljeve koji bi došli u obzir za dejstva njegove avijacije na glavnom pravcu napada. To se može postići ako se istureni elementi blagovremeno izvuku do granice zone sigurnosti. U toku neposredne avijacijske pripreme napada i podrške juriša, atomska oružja dobijaju izrazitu prednost, dok klasična sredstva znatno gube svoj raniji značaj.

Pošto će napadač nastojati da izvrši atomski udar protiv braničevih glavnih snaga, obim zadataka avijacije u toku podrške biće time znatno smanjen.

U toku napredovanja u dubinu, koje će se vršiti na širokom frontu sa nezaštićenim krilima, avijacija će, kao i u drugom svetskom ratu, biti najpogodnija za zaštitu krila i bokova, s obzirom na radius dejstva, brzinu i manevarske sposobnosti lovaca-bombardera. Iz tih razloga avijacija će sačuvati svoju raniju ulogu i u toku gonjenja; ona će biti pogodnija od jedinica kopnene vojske za eksploataciju uspešnog proboja, razdvajanje odstupajućih snaga, ometanje njihovog pregrupisavanja i sprečavanje protivdejstva rezervi. Ukoliko branilac nema mogućnosti da upotrebi atomska oružja, dejstva jedinica KoV, po mišljenju pisca,

značice samo eksploataciju pobeđe koju je izvojevala avijacija. Međutim, ukoliko je branilac uspeo da sačuva dovoljno atomskih oružja, napadač neće smeti da, posle uspešno ostvarenih priprema za prodor, vrši jače koncentracije snaga. Zato će napadačeva avijacija, ukoliko je njena snaga ostala netaknuta, morati da svim sredstvima potraži slabe tačke braniočevog fronta, kako bi se što lakše i sa što slabijim koncentracijama trupa ostvarili prodori.

Pisac razmatra sledeće slučajeve upotrebe atomskog oružja u neposrednoj podršci u odbrani:

— atomski protivudar po jedinicama prvog ešelona napadača, koji se vrlo teško ostvaruje s obzirom na nastojanja napadača da svoj prvi ešelon koncentriše što bliže braniocu i na taj način ga onemogućiti da upotrebi atomsko oružje;

— ukoliko branilac nije uspeo da ostvari atomski protivudar pre početka napada, onda dolazi u obzir dejstvo po artiljeriji i taktičkim rezervama napadača u momentu kada ovaj otkrije svoje polazne položaje. Način ostvarenja ove neposredne podrške zavisi od preostalih mogućnosti vazduhoplovnih snaga (raspoloživog broja aviona i atomskih oružja), neprijateljevih snaga i drugih faktora.

Pisac se ne slaže sa Ružeronovim mišljenjem da se problem neposredne podrške u odbrani može rešiti stvaranjem atomske barijere, na oko 50 km iza fronta, pomoću stotinu atomskih bombi koje bi (na određenom sektoru) stvorile neprolaznu radio-aktivnu zonu. On smatra da bi napadač pre početka ofanzive obezbedio prevlast u vazduhu i na taj način omeo jednovremenu koncentraciju značajnijeg broja braniočevih aviona u vazduhu.

Pisac ne preporučuje upotrebu atomskih bombi protiv napadačevih snaga koje su ostvarile prodor u braniočev položaj (stvorile džep), jer postoji opasnost za vlastite (braniočeve) snage na periferiji prodora i za one koje su ostale u pojedinim uporištima u samom džepu (bez obzira da li je napadač u toj istoj zoni već upotrebio atomsko oružje).

Branilac nateran na povlačenje, ukoliko je sačuva atomsku snagu, nastojajući svim sredstvima (odgovarajućim borbenim dejstvima ili korišćenjem zemljišta) da navede napadača na stvaranje pogodnih atomskih ciljeva. Ukoliko bi branilac ostao bez dovoljno rezervi i na taj način ne bi bio u stanju da zadrži napadača na osama nastupanja ili da ga skrene u željenom pravcu, situacija bi

bila kritična jer ne bi postojao razlog za koncentraciju goniočevih snaga u pogodne atomske ciljeve.

U odstupanju će avijacija, naoružana klasičnim sredstvima, moći da povрати svoj nekadašnji značaj i raniju vrednost; ona će pomoći jedinice u uspostavljanju vatrenih položaja artiljerije i raketa i u organizovanju uzastopnih položaja. Pored toga, ona će podržavati moral trupa. Verovatno će od avijacije zavisiti, ističe pisac, da li će se blagovremeno organizovati odbrana na uzastopnim položajima.

Veberovo gledište o mogućnosti ofanzivnih dejstava KoV u atomskom ratu, a u vezi s tim i o ulozi i značaju vazduhoplovne podrške jedinica KoV, odražava u suštini jedno već dosta rašireno shvatanje na Zapadu. Da bi se ofanzivna dejstva KoV mogla uspešno odvijati, Veber smatra da je potrebno postići nadmoćnost u atomskom oružju, prevlast u vazduhu, kao i onemogućiti branioca da u većim razmerama upotrebi atomsko oružje. Postavlja se pitanje kakve su mogućnosti za ostvarenje ovih zahteva, a naročito poslednjeg? Ako su mogućnosti za masovno neutralisanje braniočeve atomske moći male, onda se njegov stav bitno ne razlikuje od stava poznatog vojnog pisca Mikšea, na čija se mišljenja Veber na nekoliko mesta i poziva. Naime, Mikše smatra da višestruko povećanje vatrene moći, izazvano masovnom primenom atomskog oružja, daje takvu prednost odbrani da ofanzivna dejstva krupnijih razmera nemaju izgleda na uspeh. Vatra će, po mišljenju Mikšea, nadvladati pokret kao što je to bio slučaj u prvom svetskom ratu. To će dovesti do stabilizacije frontova. Zadatak kopnene vojske sastojace se u osnovi u zaštiti vazduhoplovnih baza i vojne industrije protiv infiltracija većeg obima neprijateljeve KoV.

U časopisu *Forces aériennes françaises*, br. 148/1959. godinu, francuski potpukovnik Delez izrazio je veoma reljefno jednu varijantu toga shvatanja, po kome će atomski rat imati dve izrazite faze:

Prva faza, koja će biti neobično brutalna i za vreme koje će se težiti da se protivnik, pomoću atomskog oružja, za što kraće vreme uništi. U ovoj fazi neće biti ofanzivnih dejstava KoV niti vazduhoplovne podrške, ili će ona biti veoma ograničenih razmera. Težište vazduhoplovnih operacija biće na samostalnim

dejtstvima u cilju uništenja neprijateljeve vazduhoplovne i atomske moći.

Druga faza, do koje bi došlo ukoliko prva ne bude odlučujuća i koju će karakterisati iscrpenost atomskih sredstava i povratak, u manjoj ili većoj meri, na postupke takozvanog konvencionalnog rata. Ona će se odvijati, po mišljenju ovog francuskog pisca, u uslovima opšteg rasula, a karakterisaće je improvizacija u korišćenju preostalih jedinica i sredstava. U ovoj fazi dolazi do izražaja vazduhoplovna podrška. On dalje smatra da će i u prvoj i u drugoj fazi uloga avijacije biti preovlađujuća. U prvoj fazi zadatak KoV biće zaštita rejon baziranja avijacije, što će ona najbolje moći ostvariti odbranom. Tek u drugoj fazi mogućna su i njena ofanzivna dejstva koja se odvijaju u znaku eksploatacije uspeha koji je ostvarila avijacija.

Veber nije tako šematičan kao ovaj francuski pisac, niti zamišlja ova ofanzivna dejstva KoV u tako haotičnim okolnostima, ali suština je, mada u ublaženoj formi, ista.

S druge strane, pojavljuju se pojedini pisci na Zapadu koji kritikuju ovakva i slična shvatanja, pa i zvanične stavove NATO, za koje smatraju da više ne odgovaraju savremenim uslovima vođenja opšteg atomskog, a osobito lokalnih ratova. Tako je u istom broju već citiranog francuskog časopisa, pukovnik Lenej izložilo mišljenje da će se za vreme borbe vazduhoplovnih snaga za vazдушnu i atomsku prevlast — kojoj treba da usledi borba za izolaciju bojišta na velikoj dubini od linije fronta, dok bi se za to vreme kopnena vojska ostavila bez vazduhoplovne podrške — situacija na zemlji tako brzo razvijati da više neće ni biti potrebna vazduhoplovna podrška KoV, jer je brzina dejstva napadačeve KoV takva da ona može za kratko vreme dostići svoje ciljeve, čak i one strategijskog značaja. Pukovnik Lenej isto tako smatra da se ne može očekivati brz uspeh u borbi za atomsku i vazдушnu prevlast, jer već sada izvesni avioni taktičkog vazduhoplovstva mogu bazirati na manje osetljivim aerodromima, dok se vatreni položaji taktičkih raketa veoma teško pronalaze i pogađaju. Pored toga, on smatra da je raketa pogodnija od aviona za dejstvo po stalnim aerodromima.

Iz ovoga proizilazi da se mišljenje Leneja dosta razlikuje od Veberovog. Dok Veber zahteva da se avijacija prethodno angažuje na postizanju atomske i vazdušne prevlasti i da tek onda pristupi po-

dršci KoV, dotle Lenej smatra da taktičke vazduhoplovne snage treba, od samog početka, privući bojištu radi podrške KoV, a rakete upotrebiti za dejstvo po stalnim aerodromima i drugim većim stacionarnim objektima. Pored toga, on smatra da je avion veoma pogodan za dejstvo na bojištu, jer njime upravlja pilot (a ne robot) koji je u stanju da vidi, čeni i napada malorazmerne i pokretne ciljeve i da brzo reaguje na promene situacije. Zatim, prednost pilotiranog aviona u vazduhoplovnoj podršci leži i u elastičnosti njegove primene, sposobnosti da napada sve vrste objekata na raznim odstojanjima, da brzo menja težište dejstva i središte se na najopasnija i najugroženija mesta.

Dok Veber tvrdi da će se uloga vazduhoplovne podrške smanjiti u atomskom ratu, Lenej smatra da će se ona povećati, i to u prvom redu dejstvom, od samog početka rata, po objektima na manjoj dubini bojišta, bez čekanja na rezultate borbe za atomsku i vazдушnu prevlast koja se, po njegovom mišljenju, neće moći brzo izvojevati.

U tom smislu, kada su u pitanju rakete kao nosioci atomskog punjenja, iskustva iz drugog svetskog rata o dejstvu lovaca-bomberdera po lansirnim uređajima raketa V-2 samo potvrđuju mišljenje ovog pisca o nemogućnosti brzog postizanja prevlasti u vazduhu. Iako su britanski lovci-bombarderi u periodu 1944 do 1945. godine izvršili po uređajima za lansiranje raketa V-2 oko 10 270 avio-poleta, metodom slobodnog lova, nije postignut nikakav praktičan rezultat jer piloti nisu uspeali da pronađu vatrene položaje V-2, tako da su bombe bacali na saobraćajne objekte i druge ciljeve u rejonima verovatnih položaja V-2. Pri tom treba imati na umu da su saveznici imali visok stepen prevlasti u vazduhu i da su dejstvovali avionima veoma pogodnim za traženje i uočavanje malorazmernih ciljeva. Sledeći podatak još ubedljivije pokazuje koliko su velike teškoće u pronalaganju vatrene položaja raketa: za aerofoto-snimanje uređaja za lansiranje V-2 utrošeno je preko 100 000 aerofoto-snimaka, mada na osnovu njih ni jedan položaj raketa V-2 nije otkriven. Triangulacijom pomoću osmatračkih radara sa zemlje, odnosno praćenjem penjućeg kraka putanje V-2, mogao se samo približno odrediti rejon lansiranja, ali ni to nije mnogo koristilo jer su Nemci brzo menjali položaje za lansiranje raketa.

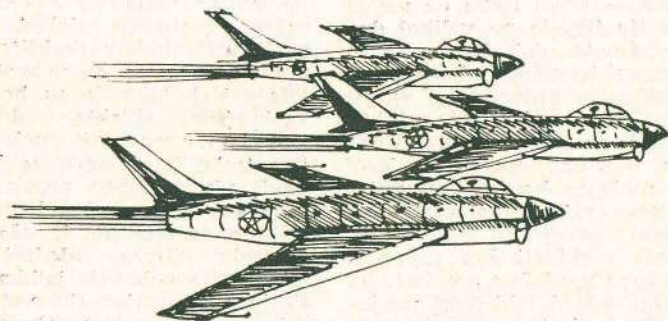
Danas, kada su dimenzije taktičkih raketa znatno manje (a vatrena moć daleko veća) i kada je njihova pokretljivost povećana (mogućnost njihovog transportovanja vazдушnim putem, a na bojištu helikopterom), mogućnosti pronalaženja i dejstva po lansirnim uređajima raketa su još manje nego ranije. Zbog toga se uslovljavanje ofanzivnih dejstava KoV i same vazduhoplovne podrške, neutralisanjem u širokim razmerama sredstava i instalacija za dejstvo atomskih oružja, može poistovetiti sa stavom onih koji smatraju da ofanzivna dejstva KoV i vazduhoplovna podrška neće biti uspešni ako je branilac u stanju da upotrebi atomska oružja.

Veber zastupa sledeću osnovnu koncepciju napada i odbrane u atomskom ratu i odnosa vazduhoplovne podrške i jedinica KoV; atomsko oružje izbačeno avionom (ili nošeno raketom) krči put jedinicama KoV, koje u stvari eksploatišu uspehe ostvarene atomskom eksplozijom.

S druge strane, kopnena vojska treba da razvija svoja dejstva tako što će naterati protivnika na takvu koncentraciju snaga po kojoj će biti opravdano dejstvo atomske bombe (projektila), a da u isto vreme ne izloži vlastite jedinice atomskom napadu.

Treba posebno istaći mišljenje pisca da se atomske bombe (projektili) moraju upotrebljavati na bazi što preciznijih podataka izviđanja, proračuna i procene svih uticajnih činilaca, bez obzira što je u pitanju oružje neuporedivo jačeg efekta i radijusa dejstva od klasičnog. Takav stav se ističe i pored pretpostavke da se danas raspolaže značajnim stokovima atomskih bombi (projektila). Međutim, pisac ništa ne govori o upotrebi atomskih projektila vrlo male snage (ispod 1 KT), iako je na početku studije istakao da njihova pojava menja čitavu situaciju u vazduhoplovnoj podršci.

A. M.

BIBLIOGRAFIJA

KNJIGE

Lenjin, *Vojna dela*, XII knjiga serije klasika »Vojne biblioteke — inostrani pisci« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd, 1962, strana 513, cena 1000 dinara.

U ovu zbirku Lenjinovih vojnih dela ušli su u celini ili izvodno radovi napisani u vremenu od 1900. do kraja 1922. godine u kojima on razmatra vojna pitanja tešnje vezana sa ratovima i revolucijama svog doba: ratom u Kini, rusko-japanskim ratom, revolucijom 1905. godine, balkanskim ratovima, prvim svetskim ratom, februarskom i oktobarskom revolucijom, građanskim ratom, vojnom intervencijom u Rusiji i dr.

U navedenim radovima Lenjin otkriva prave uzroke ratova i proširuje marksističko učenje o ratu i vojsci; razrađuje metode i forme oružane borbe revolucionarne armije; iznosi osnove vojne nauke i vojne organizacije radničke klase; uopštava iskustva iz pobeđonosnog rata protiv intervencionista i kontrarevolucije; određuje smernice daljeg razvitka socijalizma i jačanja oružanih snaga.

Izabrani radovi olakšaće vojnim a i ostalim čitaocima uvid u Lenjinovu vojnu delatnost i omogućiti da se lakše snađu u rešavanju sličnih problema.

ČASOPISI

VOJNI GLASNIK

br. 5/1962.

General-armije Ivan Gošnjak: *Predgovor uz knjigu: Tito — Vojna djela*

Pukovnik Stevo Sunajko: *Odnosi kao osnova unutrašnje čvrstine jedinice*

Potpukovnik Josip Delić: *Proračun varenih mogućnosti artiljerije za podršku*

Pukovnik Dako Barač: *Samoobezbeđenje od hemijskih borbenih sredstava*

Potpukovnik Miljenko Mikelić: *Baza oklopne divizije u noćnim dejstvima*

Potpukovnik Vladimir Timčenko: *Dejstvo atomskog oružja i značaj kolonskih puteva*

Potpukovnik Vuko Mihailović: *Sastavljanje nastavnih planova i programa*

Potpukovnik Mihailo Mitrović: *Materijalno obezbeđenje čete — baterije u ratu*

Pukovnik Antun Pešut: *Naprezanje i odmaranje posluge stanice veze*

Potpukovnik Stanko Mladenović: *Ne-ki problemi opažanja u obuci*

Rezervni potporučnik Nemanja Božić: *Elementar sa sektorom*

Kapetan I klase Rodoljub Todorović: *Merenje istrošenosti cevi u pav bateriji 94 mm*

Pukovnik Milan Mičić: *Jedan primer ubacivanja u naseljeno mesto*

Pukovnik Stevo Kovačević: *Oslobodene Sanice 1942. i formiranje Prve omladinske radne brigade*

U časopisu su dati prikazi raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

VOJNI GLASNIK

br. 6/1962.

Pukovnik Stanislav Podboj: *Skraćivanje trajanja obuke*

Potpukovnik Arsenije Janković: *Pozadinske jedinice u savremenom ratu*

General-potpukovnik Mitar Vujović: *Pripremanje i održavanje nastavnog časa*

General-major Dušan Pekić: *Prikrivanje pravih ciljeva rata*

Pukovnik Vlado Strezoski: *Vatra pešadijske čete u odbrani*

Potpukovnik dr mr Zlatko Binenfeld: *Zaštita od nervnih BOt*

Pukovnik Mihailo Tomašević: *Obuka u gađanju ciljeva u vazduhu*

Potpukovnik Đuro Petrović: *Artiljerijski izviđački trenadž*

Kapetan I klase Petar Navarin: *Topografska priprema pomoću sekundomera*

Potpukovnik Ante Bačinić: *Zaseda na Pelješcu*

Potpukovnik Ratko Anđelković: *Primer ratnog lukavstva*

Pukovnik dr Miladin Gilić: *Crevne bolesti*

U časopisu su dati prikazi raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK

br. 6/1962.

Pukovnik Ljubo Vučković: *Sistemi vođenja raketa*

Kapetan inž. Aleksandar Stamatović: *Mogućnosti protivoklopne odbrane*

Major Josip Škala: *Kako povećati trajnost akumulatora*

Potpukovnik Aleksandar Jelenković: *Auto-trenažer za obuku vojnika u upravljanju vozilom*

Major Živorad Petrović: *Održavanje dizel-motora i ispitivanje pumpi za napajanje gorivom*

Kapetan I klase Dušan Rovčanić: *Održavanje svećica na motoru*

Kapetan I klase Petar Marinković: *Zaštita guma na točkovima artiljerijskih oruđa*

Inž. Ljutica Pešić: *Radiološke jedinice*
Major Živojin Janković: *Metodi postizanja plastičnog efekta reljefa zemljišta na kartama*

Lj. P.: *Mogućnosti paljenja električnih detonatora (upaljača) bez provodnika*

Pored toga, Vojnotehnički glasnik donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa, kao i bibliografiju.

VOJNOISTORIJSKI GLASNIK

br. 1/1962.

Mihailo Grbić: *Rad u ilegalnim uslovima u Boki Kotorskoj*

Potpukovnik Petar Višnjic: *Prodor Udarne grupe divizija u prostor Valjeva*

Potpukovnik Svetislav Petrović: *Dejstva 1. i 2. južnomoravske brigade u periodu oktobar — decembar 1943. godine*

Pukovnik Nikica Janković: *2. artiljerijski divizion 2. udarnog korpusa*

Potpukovnik Ratomir Stojković: *Povodom pojave IX toma Zbornika dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda*

Pored ovog, Vojnoistorijski glasnik donosi i bibliografiju jugoslovenske istoriografije od 1956. do 1959. (članci), kao i bibliografiju strane istoriografije o drugom svetskom ratu.